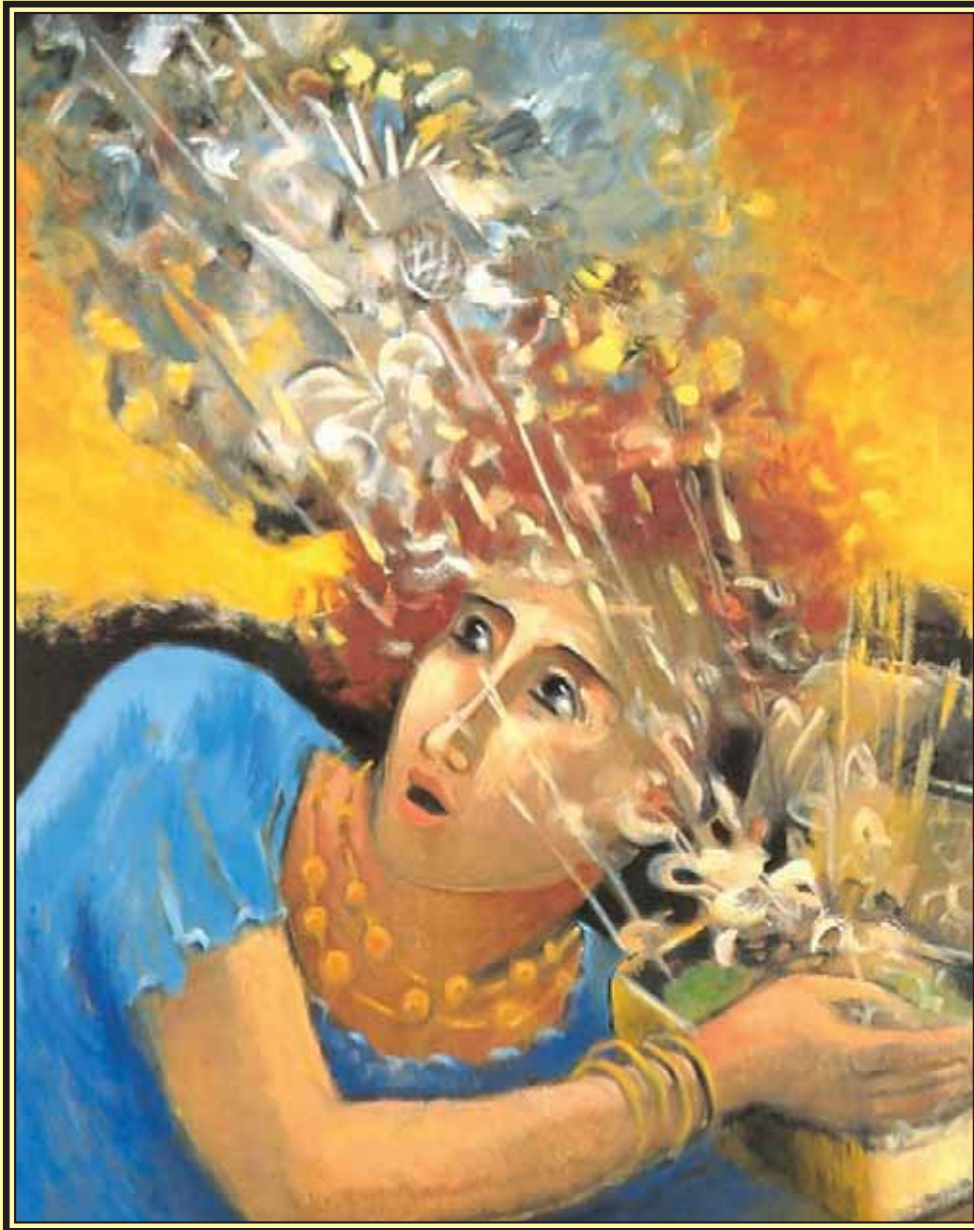

ΠΕΡΓΑΜΗΝΗ

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΥΠΡΟΥ

Φωτογραφία Εξωφύλλου:
Ανδρέα Λαδόμματος
«Το κουτί της Πανδώρας»
1996-2002, Λάδι σε καμβά,
126 X 106 εκ.

Από τη συλλογή 18 πινάκων,
τους οποίους δώρισε
ο καλλιτέχνης
στο Πανεπιστήμιο Κύπρου.
Οι πίνακες παρουσιάζονται
στο βιβλίο
«Δωρεά Πινάκων Ανδρέα
και Μαίρης Λαδόμματος»,
έκδοση Πανεπιστημίου Κύπρου,
2004.

ΠΕΡΓΑΜΗΝΗ

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

~

ΣΤΑΥΡΟΣ Σ. ΦΩΤΙΟΥ, *Πρόεδρος*
ΣΤΑΥΡΟΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ, ΓΙΑΝΝΗΣ Η. ΙΩΑΝΝΟΥ,
ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΗΣ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ Φ. ΝΗΣΙΩΤΗΣ,
ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΤΣΑΚΜΑΚΗΣ, ΜΑΡΙΟΣ Κ. ΦΩΚΑΣ, *Μέλη*

ΠΕΡΓΑΜΗΝΗ

Ετήσια έκδοση του Πανεπιστημίου Κύπρου

Τόμος Γ΄

Εκδίδεται επί Πρυτανείας

Καθηγητή Σταύρου Α. Ζένιου
Πρύτανη

Καθηγητή Κωνσταντίνου Χριστοφίδη
Αντιπρύτανη Ακαδημαϊκών Υποθέσεων

Καθηγητή Αντωνίου Κ. Κάκα
Αντιπρύτανη Διεθνών Σχέσεων, Οικονομικών και Διοίκησης

Λευκωσία
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΥΠΡΟΥ
2008

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΣΤΑΥΡΟΣ Σ. ΦΩΤΙΟΥ	
Αγωγή προσώπων	9
ΙΩΣΗΦ Σ. ΙΩΣΗΦ	
Με κριτική ματιά: αναζητώντας το <i>Κοινό Κυπρίων</i>	13
ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ	
Νέες εξελίξεις στην πρόληψη και τη θεραπεία του καρκίνου..	22
ΓΙΑΝΝΗΣ Η. ΙΩΑΝΝΟΥ	
Η Γαλλοφωνία στην Κύπρο από το τέλος του δέκατου ένατου αιώνα μέχρι τις μέρες μας	42
ΣΤΑΥΡΟΣ Α. ΖΕΝΙΟΣ	
Καινοτομία και οικονομική ανάπτυξη: Περιφέρεια Γνώσης Λευκωσίας	61
ΤΖΩΝ ΜΠΡΑΔΗΜΑΣ	
Σκέψεις γύρω από μια ζωή μέσα στην πολιτική και στην Ακαδημία	84
ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΠΑΠΑΛΕΟΝΤΙΟΥ	
Ποίηση στην κυπριακή διάλεκτο	105
ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ	
Περιβαλλοντικές πτυχές της πυρηνικής ενέργειας	125
ΣΤΑΥΡΟΣ Σ. ΖΕΝΙΟΣ	
Υπερβαίνοντας τα όρια: η δύναμη του διαλόγου	135
Οι συγγραφείς του τόμου	149

ΑΓΩΓΗ ΠΡΟΣΩΠΩΝ

Πριν οκτώ χρόνια η ανθρωπότητα εισήλθε στην τρίτη χιλιετία. Μια αριθμητική αλλαγή δεν κομίζει τίποτε στην ιστορία, μια υπαρξιακή όμως κομίζει πολλά. Διότι την ιστορία γεωργούν οι επαναστάσεις του πνεύματος, η βάσανος για το νόημα της ύπαρξης, η γιγαντομαχία για τον έσχατο σκοπό του ανθρώπου. Έτσι, στην εποχή της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας —με ό,τι αυτή επιφέρει— μια άλλη παγκοσμιοποίηση ενός άλλου κοσμοειδώλου θα συνέβαλλε αποφασιστικά στην παγκόσμια συμφιλίωση και καταλλαγή, ή, τουλάχιστο, στην ανάδειξη της συμφιλίωσης αυτής ως προσωπικού αθλήματος ζωής. Του αθλήματος αυτού, μιας δηλαδή αγωγής για την τρίτη χιλιετία, κύρια γνωρίσματα είναι αδρομερώς τα ακόλουθα:

Ο άνθρωπος δεν είναι περίκλειστο άτομο αλλά ανοικτό πρόσωπο. Δεν είναι οντότητα αυτάρκης και περιχαρακωμένη στον εαυτό της αλλά πρόσωπο σε αναφορά και σχέση με τους άλλους. Ύπαρξη σημαίνει συν-ύπαρξη. Ο άνθρωπος υπάρχει με τον άλλο, διά του άλλου, για τον άλλο. Συνεπώς ο ατομικισμός αποτελεί αποξένωση και η μοναδολογία αλλοτρίωση. Μόνο μέσα στην κοινωνία αναδεικνύεται το μοναδικό και ανεπανάληπτο του προσώπου, η απόλυτη ετερότητά του. Γι' αυτό και οποιαδήποτε εξομοιοτική ταξινόμηση, αριθμητική κατηγο-

ριοποίηση ή χρηστική υποδιαίρεση του ανθρώπου απορρίπτεται. Αν για το μαζάνθρωπο, το άτομο συνοψίζει το μηδέν, για τον αγαπώντα, το πρόσωπο συνοψίζει το άπειρο.

Ο κόσμος δεν είναι άψυχη μηχανή αλλά ζωντανός οργανισμός. Γι' αυτό και ολόκληρος ο κόσμος βρίσκεται σε αλληλεπίδραση και αλληλεξάρτηση. Κάθε ον βρίσκεται σε οργανική σχέση και διαλογική αναφορά με τα υπόλοιπα. Αλληλο-εμπάρξη και αλληλο-περιχώρηση: να πώς λειτουργεί σύμπασα η κτίση. Όπως το βίωσε και το κατέθεσε ο πολύς Ντοστογιέβσκι: «Το καθετί μοιάζει με τον ωκεανό, όλα ρέουν κι αγγίζουν τόνα τ' άλλο· αν αγγίξεις σ' ένα μέρος, η δόνηση θα μεταδοθεί στην άλλη άκρη της γης».

Περαιτέρω, ο κόσμος δεν είναι μια καλοκουρδισμένη μηχανή, που εργάζεται με μηχανικούς απρόσωπους νόμους, μήτε η ιστορία κινείται με καταναγκαστικά βήματα προς συγκεκριμένη κατεύθυνση. Ούτε η ισχύς ούτε η λίπιντο ούτε η οικονομία αποτελούν τις μοναδικές αιτίες διαμόρφωσης της ιστορίας. Πολλές και διάφορες είναι οι αιτίες που οδηγούν την ιστορία, συνεπώς το μέλλον δεν είναι προκαθορισμένο. Η ιστορία είναι ανοικτή στην ανθρώπινη ελευθερία, άρα μπορεί να μεταμορφωθεί σε μυστήριο —σε φιλαλληλία και φιλοκαλία— ή σε τραγωδία —σε Άουσβιτς και Χιροσίμα.

Επιπλέον, η φύση δεν αντίκειται στον άνθρωπο, δεν είναι απρόσωπο αντικείμενο, αλλά ο μέγας οίκος του ανθρώπου, τόπος μέσα στον οποίο φιλοξενείται η ζωή. Ως εκ τούτου η σχέση ανθρώπου και φύσης είναι λειτουργική, εκφράζει και υπηρετεί την ανθρώπινη δημιουργικότητα. Κατά συνέπεια σκοπός της επιστήμης είναι, αφενός, ο πλήρης σεβασμός προς την ιδιαιτερότητα κάθε όντος και, αφετέρου, η ανεύρεση της θέσης και του σκοπού του μέσα στη μεγάλη κοσμική λειτουργία που λέγεται ζωή.

Τούτο, με τη σειρά του, σημαίνει ότι γνώση δεν είναι η κατίσχυση και η κατοχή ενός αντικειμένου από ένα ναρκισσιστικό υποκείμενο αλλά η συνάντηση και η κοινωνία έτερων εταίρων.

Γνώση σημαίνει διάνοιξη εαυτού και μέθεξη στη ζωή του άλλου. Δεν πρόκειται για διανοητική σύλληψη και εξέταση ενός αντικειμένου αλλά για συνολική έκσταση προς ένα άλλο υποκείμενο, με σκοπό την υπαρξιακή μεταμόρφωση. Συνεπώς αγωγή δεν είναι η εκπαίδευση προς χρησιμοθηρία και ωφελισμό αλλά η αγαπητική συνάντηση με τον άλλο: τον Θεό, το συνάνθρωπο, τη φύση.

Ο κόσμος βρίσκεται σήμερα ενώπιον μιας «κρίσιμης καμπής». Το αδιέξοδο είναι οριακό και παγκόσμιο. Πέραν των άλλων, η οικολογική κρίση θυμίζει περίτρανα ότι «κόσμος ένας ή κανένας». Επιβάλλεται, λοιπόν, αλλαγή κοσμοθεωρίας, αλλαγή πολιτισμικού υποδείγματος. Επιβάλλεται μετάβαση από την ποσότητα στην ποιότητα, από την ανταλλακτική λογική στον ανεπανάληπτο λόγο, από τα Μέσα Ενημέρωσης στα Μέσα Εξημέρωσης.

Και ασφαλώς μια τέτοια μετάβαση δεν επιβάλλεται άνωθεν ή έξωθεν. Επιτυγχάνεται μέσω ελεύθερης αποδοχής, που σημαίνει μέσω αγωγής προσώπων. Αν η αγωγή θέλει να είναι όντως σύγχρονη, να είναι όντως αγωγή για μια νέα εποχή, δεν μπορεί παρά να σχεδιάζεται και να λειτουργεί με μέτρο την προσωποκεντρική οντολογία. Άλλως δεν θα είναι αγωγή για ελευθερία των ανθρώπων αλλά εκπαίδευση για υποταγή των μαζανθρώπων.

Τα κείμενα που φιλοξενούνται στον ανά χείρας τόμο της *Περγαμηνής* καλύπτουν το ακαδημαϊκό έτος 2007-2008. Εκ μέρους της Εκδοτικής Επιτροπής ευχαριστώ θερμά όλους όσους πρόθυμα ανταποκρίθηκαν στην πρόσκλησή της για συμμετοχή με άρθρο τους στον τόμο.

Αν. Καθηγητής Σταύρος Σ. Φωτίου
Πρόεδρος της Εκδοτικής Επιτροπής

Ιωσήφ Σ. Ιωσήφ

Καθηγητής Πανεπιστημίου Κύπρου

ΜΕ ΚΡΙΤΙΚΗ ΜΑΤΙΑ: ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΟ *ΚΟΙΝΟ ΚΥΠΡΙΩΝ**

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πολλά έχουν γραφτεί για το Κυπριακό, ιδιαίτερα για τις αιτίες, πτυχές, αδιέξοδα και συνέπειές του, καθώς και τις προσπάθειες λύσης. Έχουν λεχθεί πολλά για την εμπλοκή ενδιαφερομένων μερών με διαφορετικές θεωρήσεις, προβληματισμούς, κίνητρα και βλέψεις. Έχουν, ακόμη, γίνει διαπιστώσεις και ακουστεί απόψεις που μπορούν να ικανοποιήσουν κάθε προτίμηση και σκοπιμότητα, αφού εκφράζουν ενδιαφέρουσες και διαμετρικά αντίθετες προσεγγίσεις, ερμηνείες και παρερμηνείες για πολλά επιμέρους θέματα και γεγονότα.

Αυτά ισχύουν για όλες τις φάσεις του Κυπριακού, από πιο παλιά μέχρι πολύ πρόσφατα. Παλαιότερα για τις διακοινοτικές διαφορές, υστερότερα για το πραξικόπημα, την εισβολή και την κατοχή. Και βέβαια για τις προσπάθειες του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την εμπλοκή των Αγγλοαμερικανών. Πολλά και τα κατά καιρούς δρώμενα γύρω από προδιαγραφές, ιδέες, σχέδια και πλαίσια λύσης.

Ομιλία στο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο στη Λεμεσό στις 28 Ιανουαρίου 2008.

* *Κοινό Κυπρίων*: Επιγραφή σε ομώνυμο αρχαίο κυπριακό νόμισμα. Εδώ χρησιμοποιείται μεταφορικά.

ΔΙΖΩΝΙΚΗ ΔΙΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ

Τα τελευταία χρόνια ακούμε συχνά για την αναζήτηση λύσης που θα βασίζεται και στις αρχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ψάχνουμε δηλαδή για ευρωλύση. Παλαιότερα, επιδίωξή μας ήταν μια λύση «δίκαιη, βιώσιμη και λειτουργική, με βάση τα ψηφίσματα του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών και το διεθνές δίκαιο». Σήμερα, χρόνια μετά την ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την εμπειρία του σχεδίου Ανάν, έχουμε πάλι συνομιλίες σε εξέλιξη και ίσως μια ευκαιρία επανένωσης της Κύπρου.

Ταυτόχρονα, υπάρχει η πίεση του χρόνου, αφού τα πράγματα αλλάζουν ραγδαία τόσο στην Κύπρο όσο και στο εξωτερικό. Στο βόρειο μέρος, η ραγδαία οικονομική ανάπτυξη και ανασυγκρότηση δεν έχει προηγούμενο. Στο διεθνή χώρο η ζυγαριά των πολιτικών συμπαθειών και αντιπαθειών ανεβοκατεβαίνει. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, με στάση που εκπέμπει πολιτικό ορθολογισμό, αυξάνει τις επαφές και τη βοήθειά της προς τους Τουρκοκυπρίους.

Η Τουρκία, σε μεγάλο βαθμό φαίνεται να έχει αποενοχοποιηθεί από το διεθνή παράγοντα σε σχέση με το Κυπριακό και η κυβέρνηση του Ταγίπ Ερντοκάν, που προφανώς έφερε νέα πολιτική διαχείριση του Κυπριακού, έχει απεγκλωβιστεί από το δόγμα Ετζεβίτ, ότι δηλαδή το Κυπριακό λύθηκε το 1974. Βέβαια η τουρκική κυβέρνηση έχει και άλλα εσωτερικά προβλήματα, καθώς είναι δύσκολο να απεγκλωβιστεί από τους στρατηγούς, το βαθύ κράτος και την πολιτική αστάθεια.

Το σημαντικό είναι ότι ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών και η Ευρωπαϊκή Ένωση πιστεύουν ότι υπάρχει ακόμη προοπτική και κλίμα για αναζήτηση συνολικής διευθέτησης του Κυπριακού. Από κυπριακής πλευράς, η κυβέρνηση μιλά χωρίς ταλαντεύσεις για αναζήτηση λύσης διζωνικής δικοινοτικής ομοσπονδίας με πολιτική ισότητα των δύο κοινοτήτων, μία διεθνή προσωπικότητα και μία ιθαγένεια. Αυτό το ξεκαθάρισμα των

επισήμων θέσεων ήταν αναγκαίο αφού κατά καιρούς ακούοντο φωνές για ενιαίο κράτος, επανεξέταση του περιεχομένου και ενδεχομένου της διζωνικής δικαιοδικής ομοσπονδίας, και ακόμη γενικότερης επανατοποθέτησης της ελληνοκυπριακής πλευράς.

ΑΛΛΑ ΛΕΓΑΜΕ, ΑΛΛΑ ΚΑΝΑΜΕ, ΑΛΛΑ ΣΥΝΕΒΑΙΝΑΝ

Ας πάμε όμως λίγο πίσω χρονικά, για λίγη αυτοκριτική. Όσο αφορά τις ελληνοκυπριακές θέσεις στο Κυπριακό, άμα τις δούμε διαχρονικά, φαίνεται πως ήταν συγκυριακές αντιδράσεις στις εκάστοτε περιστάσεις και εποχές.

Κάποτε ήταν ο πόθος της ένωσης. Μετά ήλθε η αναζήτηση ανεξάρτητου και ενιαίου κράτους. Στη συνέχεια βρεθήκαμε μεταξύ δικαιοδικού κράτους και αδιεξόδου. Ακολούθησαν χρόνια δύσκολα. Μπήκαμε σε εποχές πολιτικών αναταράξεων με ομιχλώδες τοπίο, περιορισμένη ορατότητα και βίαιο πολιτικό κλίμα. Δεν βλέπαμε πού πηγαίναμε. Άλλα λέγαμε, άλλα εννοούσαμε, άλλα κάναμε, και στο τέλος άλλα συνέβαιναν. Μετά τις τραυματικές εμπειρίες του 1974 και τον αρχικό πολιτικό πανικό, γεννήθηκε η ελπίδα και η προοπτική ομοσπονδιακής λύσης μέσα από μακροχρόνιο αγώνα.

Η λύση ομοσπονδίας που υιοθετήθηκε από τον Μακάριο το 1977 θεωρήθηκε ιστορικός και ρεαλιστικός συμβιβασμός που θα μας έβγαζε από τα αδιέξοδα που δημιούργησαν οι εσωτερικές διχόνοιες, οι εξωτερικές παρεμβάσεις, η κατοχή και ο de facto διαχωρισμός. Υπό τις περιστάσεις, δεν θεωρήθηκε ιδανική λύση —γι' αυτό έχει χαρακτηριστεί και ιστορικός συμβιβασμός—, δεν φαίνεται όμως να είναι και η χειρότερη, αφού με το πέρασμα του χρόνου, αν δεν υπάρξει λύση, η Κύπρος θα εγκλωβιστεί ακόμη περισσότερο στα τετελεσμένα που έφερε ο πολιτικός αποπροσανατολισμός και η στρατιωτική βία.

Στο μεταξύ η συνομοσπονδία, οι δύο οντότητες, η προσάρτηση, τα δύο κράτη και άλλοι συναφείς όροι και έννοιες

μπήκαν στο λεξιλόγιο του Κυπριακού και στις προθέσεις κάποιων εμπλεκομένων μερών. Κατά καιρούς, η συζήτηση γύρω από το ευκταίο και το εφικτό δημιουργούσε ή αναδείκνυε, επίσης, ανησυχίες ενώ η Κύπρος ήταν όμηρος τοπικών, περιφερειακών και διεθνών ισοζυγίων και ανισοζυγίων δυνάμεων και αδυναμιών.

ΚΟΙΝΕΣ ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΝΟΠΟΙΗΤΙΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

Τα πράγματα όμως μπορούν να αλλάξουν, όπως αλλάζουν συνέχεια στον υπόλοιπο κόσμο, άλλοτε προς το καλύτερο και άλλοτε προς το χειρότερο. Μια πηγή αλλαγής για την Κύπρο θα μπορούσε να είναι η σύγκλιση κοινών διεκδικήσεων μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων σε συνδυασμό με τις πανίσχυρες —οικονομικές κυρίως— ενοποιητικές δυνάμεις που κυριαρχούν στην Ευρώπη και την οδήγησαν από τα πεδία των μαχών στην τελωνειακή ένωση, την ενιαία αγορά και την πολιτική ένωση —την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η πρόσκληση της ενωμένης Ευρώπης προς τους Κυπρίους είναι για συναινετική αναζήτηση στοιχείων που ενώνουν. Με ψυχραιμία και πολιτικό ορθολογισμό, στο πλαίσιο των ενοποιητικών διεργασιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα μπορούσε να αναζητηθεί διαφυγή από τον αναχρονισμό στον οποίο παγιδεύτηκε η Κύπρος. Γιατί το Κυπριακό, με κυρίαρχο στοιχείο την παρουσία ξένων στρατευμάτων και το διαχωρισμό, θυμίζει ξεπερασμένες εποχές. Για να ξεφύγουμε όμως από τον αναχρονισμό, οι στόχοι πρέπει να είναι εφικτοί και οι μεθοδεύσεις εφαρμόσιμες. Κάποτε πρέπει να γίνει ξεκαθάρισμα μεταξύ μεγάλων οραμάτων —που κατατούν κενά συνθήματα— και εφικτών στόχων.

Πηγαίνοντας πάλι λίγο πίσω στη δεκαετία του '60 βλέπουμε ένα μπέρδεμα πατριωτισμού και υπεροψίας που υπέσκαψε το κυπριακό κράτος ως πολιτειακή καταξίωση των Κυπρίων. Με την εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας, η ηγεσία και ο λαός, βρέθηκαν μπροστά στην ευκαιρία, δυνατότητα και ανα-

γκαιότητα να οργανωθούν σε σύγχρονο μετά-αποικιακό κράτος. Δυστυχώς αυτό δεν έγινε όπως έπρεπε και στην ώρα του. Αντί η πρώην αποικία να μετεξελιχθεί σε ανεξάρτητο λειτουργικό κυπριακό κράτος, εξελίχθηκε σε πρόβλημα εθνοτικής σύγκρουσης. Λάθη έγιναν πολλά από πολλούς. Πάνω από όλα δεν υπήρξε θετική και συναινετική προδιάθεση για αντιμετώπιση των δυσκολιών. Οι δύο κοινότητες μπήκαν σε συγκρουσιακή πορεία ενώ οι πολιτικοί άνεμοι και τα ρεύματα στην ανατολική Μεσόγειο δεν ήταν βοηθητικά. Η αντιπαράθεση ανέπτυξε δική της δυναμική την οποία κανένας δε μπορούσε να ελέγξει ούτε από μόνος του ούτε σε συνεννόηση με άλλους. Τα ενδιαφερόμενα μέρη αυξήθηκαν, τα συμφέροντα —ντόπια και ξένα— ενεργοποιήθηκαν και άνοιξε ο ασκός του Αιόλου. Το κυπριακό κράτος άρχισε να μπάζει νερά και να χάνει την ισορροπία του ενώ κτυπιόταν από εσωτερικές κακοκαιρίες και εξωτερικές θεομηνίες. Η μεγαλύτερη ήλθε βέβαια το 1974 και ήταν συνέπεια εσωτερικών ανωμαλιών και εξωτερικών κακοβουλιών.

Κάπου σε αυτή την εποχή ανακαλύψαμε ότι η Κυπριακή Δημοκρατία χρειαζόταν και πολιτική νομιμοποίηση που θα πήγαιζε από τη συλλογική υποστήριξη των πολιτών της. Αυτός ο πολιτικός καθαγιασμός του νεοσύστατου κράτους μέσα από θετική πολιτική κουλτούρα υποστηρικτική προς το νέο δικαιοσυντακτικό κράτος δεν υπήρξε στα κρίσιμα χρόνια της δεκαετίας του '60.

Παρενθετικά αξίζει να αναφερθεί ότι η Κύπρος δεν είναι ούτε η πρώτη ούτε η τελευταία περίπτωση κράτους που πέρασε ταλαιπώρη παιδική ηλικία. Πραγματικά είναι δύσκολο να βρεθεί χώρα που στις πρώτες φάσεις της ανεξαρτησίας ή της θεσμοθέτησης και λειτουργίας της δεν είχε προβλήματα. Στην πράξη, η συντήρηση και εύρυθμη λειτουργία ενός κράτους προϋποθέτουν συνεχή υποστήριξη της νομιμότητας και λειτουργίας των θεσμών του μέσα σε κλίμα γενικής αποδοχής.

Ας μην ξεχνούμε ότι το κράτος είναι ένας ευάλωτος και πολύπλοκος θεσμικός μηχανισμός που φέρνει μαζί ανθρώπους, γεωγραφικό χώρο και πολιτειακή συγκρότηση για σκοπούς

διακυβέρνησης. Η ύπαρξη και λειτουργία του κράτους αντικατοπτρίζει, ενσαρκώνει, συντηρεί, ικανοποιεί και συμβιβάζει συμφέροντα, ιδανικά, όνειρα, ελπίδες, ισορροπίες, θέσεις και αντιθέσεις, τα μικρά και τα μεγάλα του ανθρώπου, της κοινωνίας, της γεωγραφίας και της ιστορίας.

Όλες οι χώρες, σε κάποια φάση της ιστορίας τους, πέρασαν τις δικές τους δυσκολίες, που είχαν τη μορφή φεουδαρχικών αντιπαραθέσεων, θρησκευτικών σπαραγμών, εμφυλίων πολέμων, επαναστάσεων, πραξικοπημάτων, εξωτερικών παρεμβάσεων, πολιτικών μετασχηματισμών και άλλων οδυνηρών εμπειριών.

ΑΝΕΠΙΘΥΜΗΤΗ ΚΑΙ ΥΠΟ ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΗ

Στην περίπτωση της Κύπρου, η ανακήρυξη ανεξαρτησίας ήταν ένα πράγμα και η σύσταση κράτους (state-building) κάτι άλλο. Για το κτίσιμο ενός λειτουργικού κράτους χρειάζεται πίστη, προσήλωση και υποστήριξη προς το υπό ανέγερση πολιτειακό οικοδόμημα. Από την αρχή η Κυπριακή Δημοκρατία τέθηκε υπό αμφισβήτηση. Για μερικούς ήταν ένας ανεπιθύμητος και απαράδεκτος συμβιβασμός, ενώ για άλλους ήταν μεταβατικό στάδιο. Κυριάρχησαν φυγόκεντρα συνθήματα που αποπροσανατόλισαν από το βασικό στόχο της θεμελίωσης, εμπέδωσης και πολιτικής νομιμοποίησης του νεοσύστατου κράτους και των θεσμών του.

Ο κυπριακός λαός στο σύνολό του δεν είχε συνειδητοποιήσει το νόημα, την αξία και σημασία του κράτους ως θεμελιακού παράγοντα ενότητας. Αντίθετα, η Κυπριακή Δημοκρατία αναδείχθηκε σε μέσο και πεδίο εθνικής (ή εθνοτικής) αντιπαράθεσης παρά σε θεσμικό πλαίσιο λειτουργικής δικαιοδικής συνύπαρξης. Πολλά κράτη, σε παλαιότερες εποχές, άρχισαν τη ζωή τους και μεγαλούργησαν ως εθνικά κράτη. Όμως η δημογραφική σύνθεση της Κύπρου έβαζε όρια και απαιτούσε ευαισθησία που δυστυχώς δεν είχε αναπτυχθεί. Μιλούσαμε περισσότερο για ένωση με την Ελλάδα, ενώ οι Τουρκοκύπριοι μεθόδευ-

αν διχοτόμηση και προσάρτηση στην Τουρκία. Έτσι, νομοτελειακά οδηγηθήκαμε σε υπόσκαψη του κυπριακού κράτους.

Στη συνέχεια μας παρέσυραν τα πολιτικά ρεύματα της ανατολικής Μεσογείου και χάσαμε το χρυσό φλουρί (το Κοινό Κυπρίων) που δεν ήταν άλλο από το κοινό κράτος που κερδήθηκε με την ανεξαρτησία. Έτσι η Κυπριακή Δημοκρατία, αντί να είναι ο κοινός παρονομαστής όλων των Κυπρίων, έγινε ο μέγιστος κοινός διαιρέτης.

ΕΥΡΩΛΥΣΗ ΕΞΑΡΤΗΣΗΣ

Στη δεκαετία του '90 με την προοπτική της ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, τα δύο θέματα —Κυπριακό και ένταξη— έγιναν σιαμαία αδέρφια. Ήταν στην ίδια ατζέντα και συζητούντο μαζί χωρίς περιστροφές και υπεκφυγές. Η ένταξη πραγματοποιήθηκε, όμως η λύση δεν βρέθηκε. Τώρα έχουμε μπει σε νέα φάση και αναπτύσσεται μια συζήτηση για ευρωλύση που θα συνάδει με το κοινοτικό κεκτημένο. Η Τουρκία, που κατά γενική ομολογία, εξακολουθεί να κρατά το κλειδί της λύσης, εξακολουθεί να αξιοποιεί την ελληνοκυπριακή απόρριψη του σχεδίου Ανάν. Η άσκηση επιρροής πάνω της μπορεί να έλθει κυρίως από την Ευρωπαϊκή Ένωση και ίσως από τις Ηνωμένες Πολιτείες. Οι Ηνωμένες Πολιτείες όμως δεν έχουν την πρόθεση να ενοχλήσουν ένα σημαντικό, ευαίσθητο και ανυπάκουο στρατηγικό σύμμαχο όπως είναι η Τουρκία. Όσο για την Ευρωπαϊκή Ένωση, έχει επίσης τα όρια και τις αδυναμίες της, έστω και αν οι ενταξιακές συνομιλίες και διεργασίες είναι σημαντικός μοχλός πίεσης. Το πρόβλημα με την Ευρωπαϊκή Ένωση είναι ότι σε κάποια θέματα δεν μπορεί να έχει ούτε ομοφωνία ούτε πολυφωνία. Απλά μένει άφωνη ή οδηγείται στην κακοφωνία λόγω σύγκρουσης εθνικών συμφερόντων. Υπάρχει, επίσης, και το δεδομένο ότι η Τουρκία δεν είναι ιδιαίτερα επιδεκτική εξωτερικών πιέσεων στο Κυπριακό για δικούς της εσωτερικούς λόγους.

Συμπερασματικά, η λύση του Κυπριακού δεν φαίνεται να είναι ούτε κοντά ούτε μακριά. Μπορεί όμως να εμφανισθεί στον

ευρωπαϊκό ορίζοντα σε συνάρτηση με την ευρωπαϊκή πορεία της Τουρκίας και σε σχέση με τις ενοποιητικές διεργασίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Υπάρχουν, ακόμη, κάποιες συγκλίνουσες απόψεις εντός και εκτός Κύπρου που τονίζουν ότι το νησί είναι πολύ μικρό για να μείνει χωρισμένο, ενώ η λογική και δυναμική της ευρωπαϊκής ενοποίησης μπορεί να συμβάλει στην επανένωση προς όφελος όλων των νομίμων κατοίκων του νησιού.

Στο μεταξύ θα ήταν βοηθητικό να αναδειχθεί το γεγονός ότι όλοι θα βγουν κερδισμένοι από μια διάδοχη κατάσταση κοινής αποδοχής και νομιμότητας που θα αντικαταστήσει το σημερινό status quo. Είναι σημαντικό να κερδίσει έδαφος η αντίληψη ότι ένα κυπριακό κράτος μπορεί να λειτουργήσει ευεργετικά για όλους τους Κυπρίους, άσχετα από εθνική καταγωγή, γλώσσα ή θρησκεία, και το οποίο κράτος δεν θα θεωρείται δούρειος ίππος από κανένα και για κανένα. Αντίθετα θα διασφαλίζει τις ιδιαιτερότητες του καθενός ξεχωριστά και όλων μαζί.

Είναι, επίσης, σημαντικό Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι να έλθουν πιο κοντά στα πλαίσια της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Μια πολιτική κουλτούρα αμοιβαίας αποδοχής και συνεργασίας είναι προαπαιτούμενο για επανένωση και κοινή ένταξη στο μαγνητικό πεδίο της ενωμένης Ευρώπης που φαίνεται να είναι δρόμος χωρίς επιστροφή. Η λύση θα πρέπει να είναι —και αν δεν είναι θα γίνει εκ των πραγμάτων— συμβατή με το ευρωπαϊκό γίγνεσθαι σε ένα κόσμο αυξανόμενης αλληλεξάρτησης και συνεχούς σμίκρυνσης σε κρατικό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Η θέση, ο ρόλος και η τύχη μας —όπως και των άλλων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης— θα επηρεασθούν από το ευρωπαϊκό σύστημα αξιών και τις διαπλοκές συμφερόντων και ευαισθησιών που διαμορφώνονται μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

ΚΟΙΝΟ ΚΥΠΡΙΩΝ

Η λύση με φιλοσοφία και βάση διζωνικής δικαιοδικής ομοσπονδίας φαίνεται να έχει λογική και προοπτική. Η εφαρμογή,

λειτουργία και επιτυχία τής οποιασδήποτε λύσης, όμως, εξαρτάται από τη συνειδητή αποδοχή και υποστήριξη της από τον κυπριακό λαό στο σύνολό του. Περιθώρια για μεγαλοϊδεατισμούς δεν έχουν μείνει. Πρέπει να συμβαδίσουμε με τις πραγματικότητες και τις δυνατότητές μας, έχοντας οδηγό το μέτρο της ευθύνης. Και πρωταρχική ευθύνη όλων είναι να φτιάξουμε ένα κράτος στο οποίο θα συμπλέουν όλοι οι πολίτες με το ίδιο αίσθημα ασφάλειας και τις ίδιες δυνατότητες και προοπτικές ατομικής και συλλογικής καταξίωσης.

Κοιτάζοντας μακρύτερα και σε βάθος χρόνου, αν δεν γίνει ουσιαστική πρόοδος, και δεν μπορούμε μαζί, Τουρκοκύπριοι και Ελληνοκύπριοι, στο ίδιο καράβι για κοινή ευρωπαϊκή πορεία τα πράγματα θα είναι δύσκολα. Αν δεν τα καταφέρουμε ούτε τώρα, όπως δεν τα καταφέραμε στη δεκαετία του '60, θα συνεχίσουμε να βουλιάζουμε σε πολιτικά λασπόνερα. Και βουλιάζοντας, μόνη μας παρηγοριά θα είναι ύμνοι και θρήνοι για την Κύπρο. Ένα τέτοιο ύμνο και θρήνο έγραψε ο Γιάννης Ρίτσος το 1974:

«Αρχαίο νησί, και νέο νησί, νησί των μαρτυριών

το αιώνιο φως σου μάτωσε στα δόντια των θηρίων».

Για να μην ξαναδώσουμε ευκαιρία σε θηρία, καλό είναι να φτιάξουμε κυπριακό κράτος που θα είναι σεβαστό και αγαπημένο από τους πολίτες του. Και εδώ βρίσκεται ο κόμπος. Πρέπει να κτίσουμε κράτος στο οποίο θα πιστεύουμε και στο οποίο η αφοσίωσή μας θα είναι αδιαμφισβήτητη και απόλυτη. Δυσκολίες πάντα θα υπάρχουν και για την υπέρβασή τους απαιτείται συνειδητή, συνεχής και κοινή προσήλωση σε κοινό στόχο. Με απλά λόγια πρέπει να πιστέψουμε στη συνύπαρξη και τη συγκατοίκησή μας κάτω από τον ίδιο ουρανό και την ίδια κρατική οντότητα. Αυτό είναι το ζητούμενο για το κοινό καλό όλων. Ενώ ψάχνουμε για την ευρωλύση, πρέπει να βρούμε και το Κοινό Κυπρίων, μια θεμελιώδη πολιτική αξία που χάσαμε τις περασμένες δεκαετίες. Δηλαδή την κοινή προσήλωση σε μια πατρίδα και ένα πολιτειακό οικοδόμημα που θα ενώνει, όχι να χωρίζει.

Ανδρέας Κωνσταντίνου
Καθηγητής Πανεπιστημίου Κύπρου

ΝΕΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΛΗΨΗ ΚΑΙ ΤΗ ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΤΟΥ ΚΑΡΚΙΝΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο καρκίνος αποτελεί τη μεγαλύτερη αιτία θνησιμότητας στον κόσμο. Έχει υπολογιστεί ότι ένας στους τρεις ανθρώπους, σε κάποια φάση της ζωής από τη στιγμή που γεννιέται μέχρι τα γεράματα, θα παρουσιάσει καρκίνο. Ένας στους τέσσερις θα πεθάνει από καρκίνο. Γενετικοί παράγοντες παίζουν κάποιο ρόλο στην εμφάνιση του καρκίνου αλλά η διατροφή είναι καθοριστικός παράγοντας στην ενίσχυση ή ελάττωση του κινδύνου. Σήμερα οι ειδικοί, βασισμένοι σε ισχυρά επιστημονικά στοιχεία, συμφωνούν ότι τουλάχιστο το ένα τρίτο των θανάτων που σχετίζονται με τον καρκίνο, θα μπορούσαν να είχαν αποφευχθεί με αλλαγές στη διατροφή και γενικά στον τρόπο ζωής. Σε ορισμένους τύπους καρκίνου (όπως παχέως εντέρου, προστάτη, μαστού) η υγιεινή διατροφή ελαττώνει τον κίνδυνο περισσότερο, και σε άλλους (όπως δέρματος, νεφρού και ουροδόχου κύστης) λιγότερο.¹ Εάν με την

Ομιλία στο Ιεροκήπειο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο στην Πάφο στις 26 Φεβρουαρίου 2008.

1. World Cancer Research Fund (WCRF) and American Institute for Cancer Research (AICR), *Food, nutrition, physical activity and the prevention of cancer: a global perspective*, 2009.

υγιεινή διατροφή συνδυάσουμε τη γυμναστική και την αποφυγή του καπνίσματος το ποσοστό των καρκίνων που θα μπορούσε να προληφθεί ανέρχεται μέχρι και 70% σε ορισμένους τύπους καρκίνου. Με αλλά λόγια, ένα μεγάλο ποσοστό καρκίνων θα μπορούσε να αποφευχθεί αν τρώμε πιο λίγο, πιο επιλεκτικά, γυμναζόμαστε και δεν καπνίζουμε.

Ο πιο συχνός καρκίνος από απόψεως περιστατικών είναι αυτός του προστάτη στους άνδρες (33%) και ο καρκίνος του μαστού στις γυναίκες (32%). Δεύτερος σε συχνότητα είναι ο καρκίνος του πνεύμονα τόσο στους άνδρες όσο και στις γυναίκες. Όμως ο καρκίνος του πνεύμονα αποτελεί την πρώτη αιτία θανάτου σε άντρες και σε γυναίκες.

Στις Ηνωμένες Πολιτείες υπάρχουν στοιχεία θνησιμότητας για τους διάφορους καρκίνους τα οποία καλύπτουν την περίοδο από το 1930 μέχρι το 2008. Κατά την περίοδο αυτή είχε παρατηρηθεί πολύ μεγάλη αύξηση στον καρκίνο του πνεύμονα. Αυτή η αύξηση εμφανίστηκε πρώτα στους άνδρες και μετά από περίπου είκοσι χρόνια στις γυναίκες. Οι γυναίκες άρχισαν να καπνίζουν μετά από τους άνδρες και αυτό αντικατοπτρίζεται στην αύξηση, η οποία υστερεί χρονικά στις γυναίκες. Στις γυναίκες το 1990 οι θάνατοι από καρκίνο του πνεύμονα ξεπέρασε αυτούς που οφείλονταν στον καρκίνο του μαστού.²

Καρκίνος είναι συνήθως ένας όγκος που αποτελείται από ανώμαλα κύτταρα τα οποία προέκυψαν από μεταλλαγές στο DNA και είναι το αποτέλεσμα μιας διαδικασίας πολλών χρόνων. Με την αύξηση του μέσου όρου ζωής έχουν αυξηθεί και τα περιστατικά ορισμένων μορφών καρκίνου όπως προστάτη, εντέρου, πνεύμονα και μαστού, οι οποίοι είναι πιο συχνοί σε άτομα μεγάλης ηλικίας.

Ο καρκίνος σαν ασθένεια πρωτοαναφέρθηκε από την περίοδο που οι άνθρωπινες κοινωνίες κατέγραφαν τις διάφορες δρα-

2. Cancer Statistics 2008: a presentation from the American Cancer Society (ACS). http://www.cancer.org/downloads/STT/Cancer_Statistics_2008.ppt#396.1, Cancer Statistics 2008.

στηριότητές τους. Οι πληροφορίες περί καρκίνου υπάρχουν από τότε που έχουμε ιατρικά κείμενα, δηλαδή από τη εποχή του Ιπποκράτους και μετά, αν και παλαιότερα είχαν γραφεί ιατρικά κείμενα, όπως μας πληροφορεί ο Σωκράτης.

Το κύτταρο ανταποκρίνεται στα σήματα που του αποστέλλει το περιβάλλον του. Διαιρείται, διαφοροποιείται, ξεκουράζεται, ακόμα και αν χρειαστεί πεθαίνει — με προγραμματισμένο θάνατο, φαινόμενο γνωστό ως απόπτωση— με σκοπό την ομαλή λειτουργία του οργανισμού. Μοριακές ανακατατάξεις οι οποίες διαταράσσουν αυτή την αρμονία φέρουν δυσμενή αποτελέσματα στην πολυκυτταρική κοινωνία. Αυτές τις διαταραχές τις ονομάζουμε μεταλλάξεις. Επαναλαμβανόμενοι κύκλοι μεταλλάξεων στα κύτταρα τα οποία προέρχονται από το αρχικό μεταλλαγμένο κύτταρο, έχουν ως αποτέλεσμα να παύσουν να συνεργάζονται μεταξύ τους, να πολλαπλασιάζονται ανεξέλεγκτα και να έχουν τη δυνατότητα να αποφύγουν τον προγραμματισμένο κυτταρικό θάνατο (απόπτωση). Αποτέλεσμα είναι να δημιουργείται συστάδα τέτοιων κυττάρων και τελικά ο όγκος. Έτσι τα καρκινικά κύτταρα αποκτούν δύο βασικά χαρακτηριστικά: (α) να πολλαπλασιάζονται ανεξέλεγκτα και (β) να διεισδύουν σε άλλους ιστούς με αποτέλεσμα να καταλαμβάνουν περιοχές άλλων κυττάρων.

Όσο τα νεοπλαστικά κύτταρα παραμένουν συμμαζεμένα και απομονωμένα μέσα στον ιστό από τον οποίο προέρχονται τότε ο όγκος χαρακτηρίζεται σαν καλοήθης. Σε αυτό το στάδιο ο όγκος μπορεί να αφαιρεθεί με χειρουργική επέμβαση. Όταν τα νεοπλαστικά κύτταρα αποκτήσουν, μέσω επιπροσθέτων μεταλλάξεων, τις ικανότητες να διεισδύουν σε άλλους ιστούς και να μεταναστεύουν σε μακρινά όργανα τότε ο όγκος λέγεται κακοήθης.

Γενικά τα κακοήθη νεοπλάσματα διακρίνονται σε:

- Καρκινώματα, τα οποία είναι κακοήθη νεοπλάσματα του επιθηλιακού ιστού.
- Σαρκώματα, τα οποία είναι κακοήθη νεοπλάσματα του

συνδετικού, του ερειστικού, του μυϊκού και του νευρικού ιστού.

- Λευχαιμίες, οι οποίες είναι καρκίνοι του αιμοποιητικού ιστού, δηλαδή του μυελού των οστών και των λεμφαδένων.

Σε κλινικό επίπεδο ο καρκίνος δεν θεωρείται μια μόνο ασθένεια αλλά ένα μεγάλο ανομοιόμορφο σύνολο που αποτελείται από τουλάχιστο εκατό διαφορετικές ασθένειες. Κοινό συνδετικό τους στοιχείο είναι ότι όλοι οι τύποι καρκίνου στα αρχικά τους στάδια έχουν όμοια χαρακτηριστικά. Αρχίζουν από ένα μόνο κύτταρο, το οποίο λόγω γενετικών και επιγενετικών μεταλλάξεων αποκτά την ιδιότητα να πολλαπλασιάζεται ανεξέλεγκτα και έτσι δημιουργούνται εκατομμύρια καρκινικά κύτταρα. Ορισμένα από αυτά αποκτούν —πάλι λόγω επιπρόσθετων μεταλλάξεων— την ικανότητα να διεισδύουν σε γειτονικούς ιστούς και να διεισδύουν στις αρτηρίες και αδένες. Ορισμένα καρκινικά κύτταρα αποκτούν την ικανότητα να αγκυροβολούν σε νέα όργανα (όπως το συκώτι) και να δημιουργούν νέες εστίες πολλαπλασιασμού.

ΔΙΑΤΡΟΦΗ ΚΑΙ ΚΑΡΚΙΝΟΣ

Ο καρκίνος συνδέεται συχνά με την ποσότητα αλλά και την ποιότητα της καταναλισκόμενης τροφής. Παρόλα αυτά, οι σχέσεις μεταξύ της διατροφής και του καρκίνου είναι δύσκολο να διευκρινιστούν λόγω της μεγάλης μεταβλητότητας και της νόσου αλλά και των διαιτητικών επιρροών σε αυτή.

Η σχέση μεταξύ καρκίνου και της ποσότητας τροφής αναγνωρίστηκε νωρίς. Σε μια έρευνα που έγινε πριν από περίπου πενήντα χρόνια, επιστήμονες χωρίσανε ποντίκια σε δύο ομάδες. Η μια ομάδα έτρωγε απεριόριστα και η άλλη πολύ λίγο. Τα ποντίκια που τρώγανε πολύ λίγο είχαν τα μισά περιστατικά καρκίνων μαστού απ' αυτά που τρώγανε κατά βούληση.

Στις Ηνωμένες Πολιτείες το 1992 ο μέσος όρος των κατοίκων δώδεκα πολιτειών χαρακτηριζόνταν ως παχύσαρκοι, βα-

σισμένοι στο κριτήριο ότι 50% του πληθυσμού τους είχε σωματική πυκνότητα μεγαλύτερη των 25 κιλών/m². Το 2004 οι κάτοικοι και των πενήντα πολιτειών χαρακτηρίζονταν παχύσαρκοι.

Πράγματι, κάποιες μορφές καρκίνου επηρεάζονται σε σημαντικό βαθμό από τη διατροφή και κάποιες άλλες όχι. Για παράδειγμα ο καρκίνος του εντέρου επηρεάζεται ισχυρά από την διατροφή του ατόμου, ενώ η λευχαιμία δεν έχει καμία σχέση με τη διατροφή. Τα λιπαρά από ζωικές πηγές (δηλαδή το πάχος και όχι τα λάδια) συντείνουν στον καρκίνο του προστάτη, μαστού και παχέως εντέρου. Το οινόπνευμα, όταν γίνεται υπερκατανάλωση, συντείνει στους καρκίνους του στομάχου, οισοφάγου και λάρυγγα, ενώ ένα με δύο ποτήρια κρασί ημερησίως φαίνεται να ελαττώνει τον κίνδυνο για καρκίνο του μαστού. Τα καπνιστά και τα αλμυρά συνδέονται με τον καρκίνο του στομάχου. Η παχυσαρκία θέτει τις γυναίκες, ιδίως μετά την εμμηνόπαυση, σε κίνδυνο για καρκίνο του ενδομήτριου.

Η αφλατοξίνη είναι μια δραστική καρκινογόνος ουσία που προκαλεί καρκίνο του ήπατος. Παράγεται από μύκητες σε μουχλιασμένα σιτηρά και φιστίκια, κυρίως κατά την αποθήκευση σε υγρούς και θερμούς χώρους. Άλλες καρκινογόνες ουσίες στα τρόφιμα συμπεριλαμβάνουν τις ετεροκυκλικές αμίνες, οι οποίες δημιουργούνται κατά το καβούρδισμα κρεάτων στη σχάρα.

Τα πολυχλωριωμένα διφαινύλια (polychlorinated biphenyls ή PCBs) είναι μια άλλη κατηγορία χημικών ουσιών, οι οποίες (μεταξύ πολλών άλλων χρήσεων) χρησιμοποιούνταν σε τουρμπίνες πριν από τα μέσα της δεκαετίας του '70, οπότε η παραγωγή τους απαγορεύτηκε. Επειδή όμως δεν διασπώνται, έχουν παραμείνει στο περιβάλλον και σε ορισμένες περιοχές έχουν καταλήξει στις λίμνες και, συνεπώς, στην αλυσίδα διατροφής όπως τα ψάρια. Οι μεγαλύτερες συγκεντρώσεις PCBs ευρίσκονται στο δέρμα και το πάχος ψαριών μεγάλου μεγέθους. Συγκεντρώσεις μεγαλύτερες από 0.2 μέρη ανά εκατομμύριο θεω-

ρούνται ανασφαλείς. Άλλες καρκινογόνες ουσίες όπως τα αλκαλοειδή, τα παράγωγα βενζολίου ή οι νιτροζαμίνες, εμφανίζονται είτε φυσιολογικά στα τρόφιμα ή δημιουργούνται κατά τη διάρκεια του μαγειρέματος ή της συντήρησης.

Η αφλατοξίνη, όπως προαναφέρθηκε, προκαλεί καρκίνο του ήπατος. Στην αρχική της μορφή δεν είναι καρκινογόνος αλλά μετατρέπεται σε καρκινογόνο από τα ένζυμα P-450 του συκωτιού. Αυτή η μετατροπή τής επιτρέπει να αντιδράσει με το άζωτο N-7 της γουανίνης του DNA, μετατρέποντας τη γουανίνη σε θυμίνη. Αποτέλεσμα αυτής της δράσης είναι η αλλαγή της αλληλουχίας του DNA και η δημιουργία μεταλλάξεων. Αν οι μεταλλάξεις εμπίπτουν στο γονίδιο p53, το οποίο είναι ογκοκατασταλτικό, τότε το γονίδιο αλλά και η πρωτεΐνη η οποία κωδικοποιείται από αυτό το γονίδιο μπορούν να απενεργοποιηθούν και έτσι παύουν να καταστέλλουν τον καρκίνο. Με τον ίδιο τρόπο ενεργοποιείται το βενζοπυρένιο που επίσης προκαλεί μεταλλάξεις στο p53. Το βενζοπυρένιο είναι η κύρια καρκινογόνος ουσία του καπνού. Στο 60% των δειγμάτων από τον καρκίνο του πνεύμονα έχουν ανιχνευθεί μεταλλάξεις που απενεργοποιούν το p53.

Επίσης μεταλλάξεις στην αλληλουχία του DNA δημιουργούνται συνεχώς λόγω των ελεύθερων ριζών, οι οποίες παράγονται κατά το μεταβολισμό της τροφής καθώς και με την αναπνοή. Όμως τα αντιοξειδωτικά συστατικά της διατροφής μπορούν να εξουδετερώσουν τις ελεύθερες ρίζες (που προκαλούν ζημιά στο DNA) καθώς επίσης και να ενισχύουν τα ένζυμα που προστατεύουν το DNA από αυτή τη ζημιά και κατά συνέπεια προστατεύουν το DNA από τις μεταλλάξεις.

Η χημειοθεραπεία με τοξικές ουσίες είναι η καθιερωμένη προσέγγιση στην αντιμετώπιση του καρκίνου. Οι ουσίες οι οποίες χρησιμοποιούνται σήμερα για χημειοθεραπεία στοχεύουν στην καταστροφή του DNA σε κύτταρα τα οποία πολλαπλασιάζονται ταχέως. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να καταστρέφονται (εκτός των καρκινικών) και άλλα κύτταρα του

οργανισμού με αποτέλεσμα την εμφάνιση πολλών και σοβαρών παρενεργειών. Στις γυναίκες των Ηνωμένων Πολιτειών από τη χρονική περίοδο 1930 μέχρι 1990 οι θάνατοι από καρκίνο του μαστού είχαν παραμείνει σταθεροί. Δεν παρατηρήθηκε καμία αύξηση αλλά ούτε και μείωση, το οποίο σημαίνει ότι μέχρι τότε δεν υπήρχαν αποτελεσματικές θεραπείες κατά την περίοδο αυτή. Από το 1990 μέχρι το 2004 (που υπάρχουν στοιχεία) παρατηρούμε συνεχή μείωση στη θνησιμότητα, η οποία οφείλεται, εν μέρει σε πιο πρώιμη διάγνωση, και μετά από το 2000 στα χημειοπροληπτικά φάρμακα, όπως η ταμοξιφαίνη. Παρόμοια είναι η κατάσταση με τον καρκίνο του προστάτη στους άνδρες. Όσον αφορά στους θανάτους από καρκίνο του πνεύμονα, στους άνδρες των Ηνωμένων Πολιτειών, την τελευταία εικοσαετία παρατηρήθηκε μια σημαντική πτώση (περίπου 20%) συγκριτικά με την υψηλότερη θνησιμότητα του 1988. Αυτή οφείλεται κυρίως στην ελάττωση του αριθμού τους. Τα χημειοθεραπευτικά αντικαρκινικά φάρμακα της καθιερωμένης θεραπείας είναι τοξικά και προκαλούν πολλές παρενέργειες. Ακόμη και στις περιπτώσεις που η χημειοθεραπεία είναι αποτελεσματική, είναι σκληρή και ψυχοφθόρα, τόσο για τον ασθενή όσο και για την οικογένειά του. Το κόστος επίσης δεν πρέπει να παραγνωριστεί. Στην Ελλάδα στοιχίζει περίπου εκατό χιλιάδες ευρώ ανά ασθενή για τη θεραπεία του καρκίνου του μαστού. Η χημειοθεραπεία, έχει πολλές ανεπιθύμητες και συχνά επικίνδυνες παρενέργειες. Δεν είναι σπάνιες οι φορές που η ζωή του ασθενούς απειλείται από τις επιπλοκές που δημιουργεί η χημειοθεραπεία. Ακόμη, δυστυχώς κάποτε, οι επιπλοκές μπορεί να είναι η αιτία θανάτου σε σοβαρά πάσχοντες καρκινοπαθείς. Φυσικά δεν πρέπει να εγκαταλείψουμε τη χημειοθεραπεία, διότι για όσους δεν έχουν διαγνωσθεί έγκαιρα και παρουσιάζουν τα τελικά στάδια καρκίνου δεν έχουν άλλη επιλογή παρά την καθιερωμένη χημειοθεραπεία, την εγχείρηση, την ακτινοβολία ή το συνδυασμό τους.

ΝΕΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

Υπό το φως όλων των νέων επιστημονικών ανακαλύψεων, οφείλουμε να διερευνήσουμε νέες προσεγγίσεις για την αντιμετώπιση του καρκίνου, προπάντων όταν η διάγνωση γίνεται στα πρώιμα στάδια της ασθένειας. Αυτές πρέπει να είναι πιο αποτελεσματικές και με λιγότερες και πιο ήπιες επιπλοκές. Πρέπει δηλαδή να αλλάξουμε ριζικά τακτική αντιμετώπισης του προβλήματος.

Τα τελευταία δέκα χρόνια αρχίσαμε να βλέπουμε μια στροφή σε υποσχόμενες νέες κατευθύνσεις, οι οποίες είναι αποτέλεσμα της καλύτερης κατανόησης της βιολογίας του καρκίνου σε μοριακό επίπεδο και τη χαρτογράφηση των μονοπατιών που οδηγούν στον καρκίνο. Η πρόοδος της μοριακής βιολογίας έχει επιτρέπει την αναγνώριση πολλών ογκογονιδίων τα οποία είναι υπεύθυνα για την καρκινοποίηση ή τη λευχαιμοποίηση κυττάρων του οργανισμού. Η αναγνώριση των γονιδίων αυτών που προκαλούν καρκίνο, οδηγεί στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο ενεργούν για να έχουν τα καταστροφικά τους αποτελέσματα. Έτσι τώρα γνωρίζουμε το ρόλο των ογκογονιδίων και ογκοκατασταλτικών γονιδίων, τους τρόπους με τους οποίους οι δράσεις τους επηρεάζονται από μεταλλάξεις στο DNA και πώς αυτές διασυνδέονται μεταξύ τους. Επίσης, τώρα κατανοούμε σε μεγάλο βαθμό την επίδραση που μπορεί να έχουν τα συστατικά διατροφής στη γένεση ή πρόληψη του καρκίνου σε βιοχημικό ή μοριακό επίπεδο. Οι νέες και υποσχόμενες προσεγγίσεις που εκμεταλλεύονται αυτές τις γνώσεις είναι η χημειοπροφύλαξη και η στοχευμένη θεραπεία.

1. Χημειοπροφύλαξη.

Χημειοπροφύλαξη (ή χημειοπροστασία) είναι η πρόληψη του καρκίνου στους ανθρώπινους πληθυσμούς μέσω της κατάπο-

3. M. B. Sporn, N. M. Dunlop, D. L. Newton, J. M. Smith, "Prevention of chemical carcinogenesis by vitamin A and its synthetic analogs (retinoids);" *Fed Proc.* 35 (1976) 1332-1338.

σης μη τοξικών χημικών ουσιών που αναστέλλουν, αντιστρέφουν ή καθυστερούν τη διαδικασία της καρκινογένεσης. Αποσκοπεί στην ελάττωση του κινδύνου καρκίνου με τη χρήση ουσιών φυσικής ή συνθετικής προελεύσεως.³ Η χημειοπροφύλαξη διαφέρει από την πρόληψη. Ενώ η πρόληψη αναφέρεται στην αλλαγή συνθηκών (προς καλύτερη διατροφή, άσκηση και αποφυγή καπνίσματος), η χημειοπροφύλαξη αναφέρεται στη χρήση χαπιών ή συμπληρωμάτων διατροφής τα οποία περιέχουν τα υποτιθέμενα ενεργά συστατικά διατροφικών πηγών, όπως φρούτα και λαχανικά.

Τα χημειοπροστατευτικά παράγωγα ενεργούν με δύο τρόπους: (α) αποτρέπουν ή αναστέλλουν γενετικές μεταλλάξεις οι οποίες ευνοούν την καρκινογένεση, και (β) αναχαιτίζουν παράγοντες οι οποίοι προωθούν τον ανεξέλεγκτο πολλαπλασιασμό και τη διείσδυση των μεταλλαγμένων κυττάρων σε γειτονικούς ιστούς.

Η καρκινογένεση παρομοιάζεται με ένα παγόβουνο. Δημιουργείται σταδιακά και μακροχρονίως. Όταν επιτέλους η κορυφή του παγόβουνου ανιχνευτεί με τις γνωστές διαγνωστικές μεθόδους τότε προσπαθούμε να το καταστρέψουμε με βίαια μέσα (χημειοθεραπευτικές τοξικές ουσίες, εγχειρήσεις και ακτινοθεραπεία). Φυσικά δεν καταστρέφεται, διότι ο μεγαλύτερος του όγκος είναι κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας και εμείς, με τις καθιερωμένες προσεγγίσεις, κτυπάμε μόνο την κορυφή του παγόβουνου.

Αντίθετα, με τις νέες προσεγγίσεις της χημειοπροφύλαξης και αυτή της στοχευμένης θεραπείας επιδιώκουμε να καταστρέψουμε το κακό στη ρίζα του. Γνωρίζοντας τους μοριακούς μηχανισμούς δημιουργίας του καρκίνου (καρκινογένεσης) προσπαθούμε να εμποδίσουμε ή να αναστείλουμε τα αρχικά στάδια (όπως την εισδοχή των καρκινογόνων ουσιών στα κύτταρα, την ενεργοποίηση των προκαρκινικών ουσιών σε καρκινικές, τον αχαλίνωτο πολλαπλασιασμό των κυττάρων κ.λπ.). Τα τελευταία δέκα πέντε χρόνια οι Ηνωμένες Πολιτείες έδωσαν και

συνεχίζουν να δίνουν μεγάλη έμφαση στον τομέα «πρόληψης του καρκίνου» διότι έχει γίνει κατανοητό ότι η χημειοθεραπεία του καρκίνου είναι οδυνηρή και ακριβή και συχνά δεν επιδεικνύει τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Εκατοντάδες εκατομμύρια δολαρίων έχουν διατεθεί από το Εθνικό Ίδρυμα Έρευνας (National Institutes of Health) με σκοπό την απομόνωση συστατικών διατροφής τα οποία ίσως ελαττώνουν τον κίνδυνο καρκίνου.

Ο απώτερος σκοπός της χημειοπροστασίας είναι η μείωση της συχνότητας εμφάνισης καρκίνου. Περίπου 565.000 άνθρωποι στις Ηνωμένες Πολιτείες αναμένονται να πεθάνουν από καρκίνο το 2008. Συγκεκριμένα, κάθε χρόνο εμφανίζονται 1,4 εκατομμύρια νέες περιπτώσεις καρκίνου στις Ηνωμένες Πολιτείες. Εάν η χημειοπροφύλαξη μπορεί να παρεμποδίσει την ανάπτυξη μίας ή και χιλίων περιπτώσεων χωρίς επιπλοκές τότε μπορεί να θεωρηθεί ως επιτυχία. Τα άτομα στα οποία γίνεται χορήγηση χημειοπροστατευτικών συμπλόκων είναι αυτά τα οποία καπνίζουν, καταναλώνουν ανθυγιεινά τρόφιμα, έχουν περιπτώσεις καρκίνου στην οικογένειά τους, και άτομα τα οποία έχουν ιστορικό καρκίνου στο παρελθόν και αυξημένο κίνδυνο εμφάνισης και δευτέρου καρκίνου.

Ο πιο αποτελεσματικός τρόπος πρόληψης του καρκίνου είναι ο υποσιτισμός, ενώ ο δυτικός τρόπος ζωής συντείνει στην αύξηση των περιστατικών καρκίνου του μαστού, εντέρου και προστάτη. Με την αύξηση της ευημερίας η διατροφή γίνεται πιο πλούσια και αυξάνεται η κατανάλωση λιπαρών ουσιών και πρωτεΐνης υπό μορφή κρεάτων, ενώ παράλληλα ελαττώνεται η κατανάλωση φυτικών προϊόντων και οσπρίων. Όσον αφορά στον υποσιτισμό αυτός είναι πιο σημαντικός στα πρώτα στάδια ζωής. (Οι γονείς μικρών παιδιών πρέπει να ξανασκεφτούν προτού ενθαρρύνουν τα παιδιά τους να τρώνε όταν δεν πεινάνε και έτσι γίνονται υπέρβαρα). Συγκεκριμένα η ενεργειακή πρόσληψη είναι θετικά συνδεδεμένη με την εμφάνιση καρκίνου του μαστού και του ενδομητρίου, ενώ είναι αρνητικά συνδεδεμένη

με την εμφάνιση καρκίνου του στομάχου ή του οισοφάγου.

Το χημειοπροληπτικό προϊόν πρέπει να μην είναι τοξικό, να είναι πολύ αποτελεσματικό, εύκολο στη χρήση και σχετικά φτηνό. Τα τρόφιμα, ιδιαίτερα τα φρούτα και τα λαχανικά, περιέχουν πολλά υποσχόμενα χημειοπροληπτικά προϊόντα, όπως συγκεκριμένες πρωτεΐνες και φυτο-οιστρογόνα. Ας εξετάσουμε τώρα τα συστατικά διατροφής τα οποία έχουν αντικαρκινική δράση. Δηλαδή σχετίζονται με χαμηλούς δείκτες καρκινογένεσης. Όταν ήμουν στις Ηνωμένες Πολιτείες έλαβα μέρος σε ορισμένες από αυτές τις μελέτες που θα αναφερθώ πιο κάτω. Επίσης πρέπει να διευκρινιστεί ότι αν και μία ουσία μπορεί να θεωρηθεί το ενεργό συστατικό ενός εκχυλίσματος, στην πραγματικότητα η δράση μπορεί να οφείλεται σε κάποια άλλη, η οποία ευρίσκεται σε τόσο μικρές ποσότητες που δεν μπορεί να ανιχνευθεί (ιχνοστοιχείο). Οι ουσίες τις οποίες αναφέρω πιο κάτω διερευνήθηκαν σε κατάλληλα πειραματόζωα και σε ανθρώπινες επιδημιολογικές μελέτες.

- Το λυκοπένιο, κυρίως από τις ντομάτες αλλά επίσης και το καρπούζι (είναι υπεύθυνο για το κόκκινο χρώμα), φαίνεται να είναι αποτελεσματικό κατά του καρκίνου του προστάτη.

- Καροτενοειδή, από καρότα, κατά του καρκίνου του φάρυγγα, λάρυγγα και πνεύμονα.

- Η ρεσβερετρόλη, από σταφύλια, κρασί και μούρα, κατά του καρκίνου του μαστού.

- Ινδόλες, από μπρόκολο, κουνουπίδι και ρεπανάκια, κατά του καρκίνου του συκωτιού, εντέρου, πνεύμονα.

- Ισοφλαβόνες (φυτο-οιστρογόνα), από σόγια, κατά του καρκίνου του μαστού και προστάτη.

- Ωμέγα-3 λιπαρά οξέα, από μεγάλα ψάρια και καρύδια, κατά του καρκίνου του προστάτη και του παχέως εντέρου.

- Κατεχίνες (catechins), από πράσινο τσάι και σοκολάτα, κατά του καρκίνου του παχέως εντέρου, συκωτιού και μαστού.

- Η Βιταμίνη Δ έχει επιδείξει προστατευτική δράση στον καρκίνο του προστάτη, του ήπατος και στον καρκίνο του παχέ-

ως εντέρου. Έκθεση του οργανισμού σε φυσιολογικά επίπεδα ηλιακής ακτινοβολίας βοηθά στην απορρόφηση της βιταμίνης Δ.

- Βιταμίνη C από πορτοκάλια και ακτινίδιο, σχετίζεται με χαμηλούς δείκτες διάφορων καρκίνων αλλά κυρίως του οισοφάγου.

- Βιταμίνη E από ελιές, σχετίζεται με χαμηλούς δείκτες καρκίνου του προστάτη και του μαστού. Όμως η προστασία στον καρκίνο του μαστού από το ελαιόλαδο είναι πιο αποτελεσματική από αυτή που προσφέρει η βιταμίνη E από μόνη της. Αυτό ίσως να οφείλεται στα μικροστοιχεία των ελιών, όπως φλαβονοειδή και τοκοτριενόλες.

Τα κάθε συστατικό ευρίσκεται σε διάφορες τροφικές πηγές, εδώ απλώς αναφέρονται οι κύριες πηγές. Αν και αυτά τα συστατικά αποδείχθηκαν να είναι αποτελεσματικά σε πειραματόζωα και σε επιδημιολογικές μελέτες, μεγάλης κλίμακας (φάσης III) ανθρώπινες μελέτες είτε δεν έχουν ξεκινήσει καν είτε δεν έχουν αποπερατωθεί, ή απλά ολοκληρώθηκαν αλλά τα αποτελέσματα ήταν αρνητικά (β-καροτίνη, βιταμίνη E, σελήνιο). Επομένως, η αποτελεσματικότητά τους δεν έχει αποδειχθεί πλήρως, και επίσης υπάρχει αβεβαιότητα ως προς τα ακριβή συστατικά ή το συνδυασμό τους που είναι υπεύθυνα για το ευεργετικό αποτέλεσμα κατά του καρκίνου.

Μια άλλη προσέγγιση της χημειοπροφυλαξης είναι αυτή των λειτουργικών φαγητών. Από προπαρασκευασμένα φαγητά, όπως π.χ. γάλα και δημητριακά, οι βιομηχανίες τροφίμων αφαιρούν βλαβερά στοιχεία της διατροφής και προσθέτουν ωφέλιμα. Συστατικά όπως η χοληστερόλη, τα λιπαρά και το αλάτι είναι μερικά από αυτά που αφαιρούνται, ενώ το ασβέστιο, οι αντιοξειδωτικές ουσίες, τα προβιοτικά και οι φυτικές ίνες είναι τα κύρια συστατικά τα οποία προστίθενται. Παρότι αυτή η προσέγγιση είναι πολύ δημοφιλής στις Ηνωμένες Πολιτείες, δεν είναι και τόσο χρήσιμη στην Κύπρο όπου δεν καταναλώνονται εκτενώς προπαρασκευασμένα τρόφιμα.

Πέρασαν είκοσι δύο χρόνια από τότε που άρχισαν τα πρώ-

τα πειράματα σε πειραματόζωα μέχρι να αποδειχθεί ότι αυτός ο τρόπος αντιμετώπισης του προβλήματος πραγματικά είναι αποτελεσματικός και στους ανθρώπινους πληθυσμούς. Η απόδειξη της στρατηγικής (proof of principle) οφείλεται στη χημική ουσία με το όνομα ταμοξιφαίνη (tamoxifen). Η ταμοξιφαίνη είναι μία αντι-οιστρογόνος ουσία, και συγκεκριμένα ανήκει στην κατηγορία των εκλεκτικών ρυθμιστών των οιστρογονικών υποδοχέων (Selective Estrogen Receptor Modulator - SERM). Ήταν γνωστό ότι μειώνει την απώλεια οστών (οστεοπόρωση). Αν και η ταμοξιφαίνη δεν είναι φυσικής προελεύσεως έχει ελάχιστες παρενέργειες, γεγονός το οποίο είναι πολύ σημαντικό για φάρμακα που παρέχονται σε υγιείς ανθρώπους. Σε μια κλινική μελέτη φάσης III, που διήρκησε πέντε χρόνια και έλαβαν μέρος 13,388 γυναίκες υψηλού κινδύνου για καρκίνο του μαστού, παρατηρήθηκαν τα ακόλουθα αποτελέσματα. Η ταμοξιφαίνη:

- Μείωσε τα περιστατικά καρκίνου (επίπτωση) κατά 49% στις «υψηλού κινδύνου» υγιείς γυναίκες.
- Μείωσε κατά 40% τους νέους όγκους στο μαστό ο οποίος δεν εμφάνιζε καρκίνο αρχικά.
- Αντίθετα, αύξησε τον κίνδυνο των ενδομήτριων όγκων και θρόμβων αίματος.

Πρέπει να τονίσω ότι αυτή η μελέτη, λόγω του αριθμού των εθελοντών και του μεγάλου χρονικού διαστήματος παρακολούθησής τους, είναι πολύ αξιόπιστη. Η διαφορά μεταξύ αυτών που πήραν ταμοξιφαίνη και αυτών που πήραν εικονικό φάρμακο (placebo) είναι στατιστικώς σημαντική.

Άλλες συνθετικές ουσίες (φάρμακα) όπως το ramoxifen και οι αναστολείς αρωματάσης όπως Anastrozole, letrozole και exemestane είναι αποτελεσματικές στην πρόληψη της μετάστασης του καρκίνου από το μαστό σε άλλα όργανα, αλλά μόνο σε γυναίκες των οποίων τα καρκινικά κύτταρα εκφράζουν υποδοχείς οιστρογόνου.

2. Στοχευμένη θεραπεία.

Η δεύτερη νέα προσέγγιση στην αντιμετώπιση του καρκίνου είναι η στοχευμένη θεραπεία, η οποία αποσκοπεί στη βραχυκύκλωση των μονοπατιών που οδηγούν στον καρκίνο και την κατασκευή έξυπνων στοχευμένων φαρμάκων/εμβολίων που εξειδικεύονται στη θανάτωση συγκεκριμένων καρκινικών κυττάρων, εκμεταλλευόμενοι τις συγκεκριμένες τους αδυναμίες. Το σημείο στο οποίο διαφέρει αυτή η μέθοδος από την κλασική χημειοθεραπεία είναι ότι τα φάρμακα δεν είναι τοξικά και δεν καταστρέφουν τα φυσιολογικά κύτταρα. Η δράση τους είναι επιλεγμένη, στοχεύει μόνο τα παθολογικά κύτταρα και δεν θα έχει τις ανεπιθύμητες και επικίνδυνες παρενέργειες που χαρακτηρίζουν τη χημειοθεραπεία. Καταστέλλοντας το μηχανισμό που οδηγεί στον καρκίνο, σημαίνει ότι σταματά η κατάσταση που δημιουργεί ή και συντηρεί τον καρκίνο. Αντιθέτως προς τις καθιερωμένες χημειοθεραπευτικές και ακτινοθεραπευτικές μεθόδους που θανατώνουν σχεδόν αδιάκριτα καρκινικά και υγιή κύτταρα, τα νέα φάρμακα επιλέγουν μόνο τα καρκινικά κύτταρα στοχεύοντας στα αδύνατα σημεία τους.

Είκοσι σημαντικά μόρια στοχεύονται σήμερα από τις φαρμακευτικές εταιρείες, στην προσπάθειά τους να παρασκευάσουν εξειδικευμένα αντικαρκινικά φάρμακα για συγκεκριμένους τύπους καρκίνων και ίσως ακόμη για ασθενείς που παρουσιάζουν συγκεκριμένους γενοτύπους. Οι στόχοι αυτοί συμπεριλαμβάνουν ογκογονίδια (bcl-2, mdm2), ογκοκατασταλτικά γονίδια (p53, PTEN), υποδοχείς (VDR, ER-α, ER-β), κινάσες (CDKs, PTKs), ιούς (HPV), και πρωτεΐνες με τις οποίες πακετάρεται το DNA (histones). Ας μην παραβλέψουμε όμως ότι η ανακάλυψη, καθώς και η κατανόηση της σημασίας αυτών των μορίων ως αντικαρκινικών στόχων, οφείλεται στη βασική έρευνα και στην προσπάθεια κατανόησης μηχανισμών επιβίωσης φυσιολογικών και παθολογικών (καρκινικών) κυττάρων. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η προαναφερθείσα ταμοξιφαίνη, η οποία όχι μόνο είναι χημειοπροληπτική αλλά κατατάσσεται

και στα φάρμακα της στοχευμένης θεραπείας. Επειδή η ταμοξιφαίνη προσδένεται στους υποδοχείς οιστρογόνου (ER-α και ER-β) των καρκινικών κυττάρων, δεν αφήνει το οιστρογόνο (το οποίο προωθεί τον πολλαπλασιασμό των καρκινικών κυττάρων) να προσδεθεί στον ίδιο υποδοχέα.

Ένα άλλο παράδειγμα αυτής της προσέγγισης είναι το εμβόλιο για την πρόληψη του καρκίνου του τραχήλου της μήτρας γνωστό ως «Cervarix». Το εν λόγω εμβόλιο προσφέρει εξαιρετική προστασία έναντι των δύο πιο συχνών ιών που προκαλούν τον καρκίνο του τραχήλου της μήτρας των HPV-16 και HPV-18. Μια μελέτη που είχε δημοσιευθεί στο περιοδικό *The Lancet* το 2006 είχε δείξει ότι εκτός από την 100% αποτελεσματικότητα στους ανωτέρω τύπους του ιού, οι οποίοι προκαλούν περίπου το 71% των καρκίνων του τραχήλου της μήτρας στην Ευρώπη, παρουσιάζει και μια διασταυρούμενη προστασία και στους τύπους HPV-45 και HPV-31. Το Cervarix ενδείκνυται για τον εμβολιασμό κοριτσιών και γυναικών ηλικίας από δέκα έως είκοσι πέντε ετών στην Ευρώπη.

Άλλα αντικαρκινικά φάρμακα προϊόντα της στοχευμένης θεραπείας συμπεριλαμβάνουν το Iressa για την αντιμετώπιση προχωρημένων σταδίων του μη μικροκυτταρικού καρκίνου του πνεύμονος. Το Iressa δρα ως αναστολέας του υποδοχέα του επιδερμικού αυξητικού παράγοντα (epidermal growth factor receptor - EGFR), αφού στοχεύει με ακρίβεια τα καρκινικά κύτταρα παρεμποδίζοντας τα μοριακά σήματα που υποκινούν την ανάπτυξη των όγκων. Το Herceptin παρουσιάζει παρόμοιο τρόπο δράσης αλλά βρίσκει εφαρμογή στον επιθετικό καρκίνο του μαστού όταν τα κύτταρα του υπερ-εκφράζουν το ογκογονίδιο Her2/Neu.

Η μοριακή διάγνωση αποτελεί μια νέα εξέλιξη στην οποία βασίζεται η εξατομικευμένη θεραπεία (tailored therapy). Μέχρι πριν λίγα χρόνια η πρόγνωση και διάγνωση του καρκίνου βασίζονταν σε μικροσκοπικές παρατηρήσεις που εξέταζαν ιστολογικά χαρακτηριστικά. Αν και τα αρχικά καρκινικά κύτταρα είναι

τα ίδια, μεταγενέστερες μεταλλαγές μπορεί να είναι διαφορετικές σε διαφορετικούς πληθυσμούς κυττάρων (που ξεκίνησαν από την ίδια μεταλλαγή). Επομένως, σε κάποιο σημείο οι όγκοι μπορεί να αρχίσουν να διαφέρουν. Αυτές οι διαφορές ίσως να μην φαίνονται στην ιστολογική/μορφολογική εμφάνιση. Σε αυτή την περίπτωση οι νέες τεχνολογίες μικροσυστοιχιών DNA (DNA microarrays), πρωτεωμικής (proteomics) και μελέτης των προτύπων της γονιδιακής έκφρασης (gene expression profiling), έχουν τη δυνατότητα να εντοπίσουν τις διαφορές. Με αυτό τον τρόπο προσδιορίζονται τα προφίλ έκφρασης όλων των γονιδίων καθώς και σχέσεις τους που δεν ανιχνεύονται με τις καθιερωμένες μεθόδους. Αυτές οι σχέσεις μπορεί να αποτελέσουν «υπογραφές» ειδικών καρκίνων και θα είναι χρήσιμες στη διάγνωση και στην επιλογή του κατάλληλου στοχευμένου φάρμακου αναλόγως της κάθε περίπτωσης. Επομένως με τα εξελεγμένα «εργαλεία» της μοριακής διαγνωστικής θα διαμορφώνεται ειδική θεραπεία για κάθε καρκινοπαθή ξεχωριστά, με αποτέλεσμα να αυξηθούν οι πιθανότητες θεραπείας καθώς και ο χρόνος επιβίωσης των ασθενών.

ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΒΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΧΗΜΕΙΟΠΡΟΦΥΛΑΞΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΥΠΡΟΥ

Το ενδιαφέρον μου στον κλάδο της Χημειοπροφύλαξης (ή Χειμειοπροστασίας) του καρκίνου γεννήθηκε το 1990 όταν ανακάλυψα τη δράση της γενιστεΐνης (genistein) κατά του ένζυμου Τορο II, το οποίο εκφράζεται σε μεγάλα επίπεδα σε καρκινικά κύτταρα και είναι ένας από τους κύριους στόχους των καθιερωμένων αντικαρκινικών φαρμάκων.⁴ Η γενιστεΐνη προέρχεται σχεδόν αποκλειστικά από τη σόγια και το κόκκινο τριφύλλι και είναι ένα φυτο-οιστρογόνο. Τα αρχικά πειράματα μου στο

4. A. I. Constantinou, K. Kiguchi, E. Huberman, "Induction of differentiation and DNA strand breakage in human HL-60 and K-562 leukemia cells by genistein," *Cancer Research* 50 (1990) 2618-2624.

Εθνικό Εργαστήριο Αργκον (Argonne National Laboratory) έδειξαν ότι η γενιστεΐνη αντί να προωθεί την ανάπτυξη των καρκινικών κυττάρων (όπως κάνει το ανθρώπινο οιστρογόνο) αντιθέτως τα αναστέλλει. Εν συνεχεία, στο Πανεπιστήμιο του Ιλλινόϊ (University of Illinois, Chicago) μαζί με τους συνεργάτες μου διαπιστώσαμε ότι η γενιστεΐνη ελαττώνει τα περιστατικά καρκίνου του μαστού σε αρουραίους που είχαν εκτεθεί σε καρκινογόνους ουσίες.⁵ Ήταν όμως άγνωστο πως αυτό το φυτο-οιστρογόνο δρα εν συνδυασμό με την ταμοξιφαΐνη. Με την ανακάλυψη και χρήση της ταμοξιφαΐνης ως χημειοπροστατευτικού φαρμάκου (σε γυναίκες που είχαν διαγνωστεί με καρκίνο του μαστού), γεννήθηκε το ερώτημα πώς οι δυο ουσίες δρουν μαζί. Και οι δυο ουσίες προσδένονται στον ίδιο υποδοχέα, αυτό του οιστρογόνου (ER). Η γενιστεΐνη θα μπορούσε να εξουδετερώσει τη δράση της ταμοξιφαΐνης ή θα μπορούσαν και τα δύο μαζί να μπλοκάρουν την ανεπιθύμητη δράση του οιστρογόνου πιο αποτελεσματικά από ότι το καθένα από μόνο του; Το Εθνικό Ίδρυμα Έρευνας των Ηνωμένων Πολιτειών χρηματοδότησε το εργαστήριο μου με περίπου δυόμισυ εκατομμύρια δολάρια για να απαντήσουμε αυτό το ερώτημα.

Η πειραματική προσέγγιση βασιζόταν στη χρήση θηλυκών αρουραίων νεαρής ηλικίας (το αντίστοιχο εφήβων κοριτσιών) τους οποίου χωρίσαμε σε ομάδες και τους παρείχαμε διατροφή που περιείχε τα υπό εξέταση συστατικά. Σε κάποιο σημείο δίναμε μια καρκινογόνο ουσία η οποία προκαλούσε καρκίνο του μαστού σχεδόν σε όλους τους αρουραίους που τρώγανε τη «βασική» διατροφή. Αν οι πειραματικές δίαιτες ήταν αποτελεσματικές τότε θα παρατηρούσαμε μείωση της επίπτωσης και στο συνολικό βάρος των όγκων. Χρησιμοποιώντας αυτό το ζωικό μοντέλο συγκρίναμε τη σόγια, την Ταμοξιφαΐνη και το συν-

5. A. I. Constantinou, D. Lantvit, M. Hawthorn, X. Xu - R. van Breen, J. Pezzuto, "Chemopreventive effects of soy protein and purified soy isoflavones on DMBA-induced mammary tumors in female Sprague-Dawley rats;" *Nutrition and Cancer* 41 (2001) 75-81.

δυσασμό τους με την ομάδα που έτρωγε τη βασική διατροφή.

Μετά από μια σειρά πειραμάτων που διήρκησε τρία χρόνια είχαμε πάρει το αποτέλεσμα της μελέτης, το οποίο ήτανε ξεκάθαρο. Ο συνδυασμός σόγιας και ταμοξιφαίνης είναι πιο αποτελεσματικός από την ταμοξιφαίνη από μόνη της στην πρόληψη του καρκίνου του μαστού. Επίσης, ανακαλύψαμε ότι το ενεργό συστατικό της σόγιας δεν ήταν η γενιστεΐνη όπως υποθέσαμε αρχικά αλλά το «equol» το οποίο όπως και η γενιστεΐνη είναι ένα φυτο-οιστρογόνο αλλά προέρχεται από τη δαϊζίνη.⁶

Τώρα ο σκοπός μας είναι να διερευνήσουμε το μηχανισμό προστασίας. Ξέροντας το μηχανισμό δράσης θα μπορέσουμε να καθορίσουμε τις ιδιότητες που πρέπει να έχουν τα ενεργά συστατικά και πώς πρέπει αυτά να συνδυάζονται ώστε να επιτευχθεί μέγιστη αποτελεσματικότητα. Προς τούτο εξετάζουμε την έκφραση των υποδοχέων οιστρογόνου καθώς και την προστασία που παρέχουν τα συστατικά των φρούτων και λαχανικών από τη ζημιά που προκαλείται στο DNA από τις ελεύθερες ρίζες. Επίσης, προσπαθούμε να εντοπίσουμε μεταγραφικούς παράγοντες οι όποιοι συμπλέκονται με τον υποδοχέα οιστρογόνου, την ταμοξιφαίνη και το equol.

Σε ασθενείς με ορμονοεξαρτώμενο καρκίνο του μαστού οι ορμονικές θεραπείες με το αντι-οιστρογόνο ταμοξιφαίνη και τους αναστολείς της αρωματάσης ήταν αποτελεσματικές. Παρόλα αυτά, αρκετοί ασθενείς ανέπτυξαν αντίσταση στις ορμονικές θεραπείες με αποτέλεσμα να μειωθεί η καταλληλότητά τους. Σε μια άλλη σειρά πειραμάτων θα προσπαθήσουμε να επανα-ευαισθητοποιήσουμε τα ανθεκτικά σε ταμοξιφαίνη καρκινικά κύτταρα μαστού.

6. A. I. Constantinou, B. E. P. White, D. Tonetti, Y. Yang, W. Liang, W. Li, R. B. van Breemen, "The soy isoflavone daidzein improves the capacity of tamoxifen to prevent mammary tumors," *European Journal of Cancer* 41 (2005) 647-654.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο καρκίνος αποτελεί ένα χρόνιο νόσημα με υψηλή θνησιμότητα και η πρόληψή του ή η θεραπεία του με ελάχιστες παρενέργειες αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Πολυάριθμες μελέτες έχουν επικεντρωθεί στη διερεύνηση της ενδεχόμενης αλληλεπίδρασης μεταξύ της κατανάλωσης φρούτων και λαχανικών και της πιθανότητας εμφάνισης καρκίνου. Ορισμένα από τα συστατικά των τροφίμων αυτών, όπως τα αντιοξειδωτικά, οι βιταμίνες και οι φυτικές ίνες, βρέθηκαν πως κατέχουν σημαντικό ρόλο στην πρόληψη του καρκίνου. Παρά το γεγονός ότι έχουν ταυτοποιηθεί και μελετηθεί οι μηχανισμοί δράσης μεμονωμένων συστατικών, φαίνεται ότι η συλλογική δράση δύο ή περισσότερων συστατικών είναι πιο αποτελεσματική. Ένα πάνελ από είκοσι ένα διάσημους επιστήμονες αξιολογούσαν όλα τα σχετικά δημοσιεύματα της επιστημονικής βιβλιογραφίας — μια εργασία που κράτησε πέντε χρόνια — και κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι ένα τρίτο όλων των περιστατικών των πιο συχνών καρκίνων μπορούν να αποφευχθούν με αλλαγή στον τρόπο διατροφής, ελάττωση βάρους και άσκηση. Στην περίπτωση του καρκίνου του εντέρου τα ποσοστά τα οποία μπορούν να προληφθούν ανέρχονται σε 45% και στην περίπτωση του καρκίνου του μαστού σε 38%. Στις Ηνωμένες Πολιτείες αυτά τα ποσοστά αντιστοιχούν σε 120,000 ανθρώπους το χρόνο που απέφευγαν τη θλιβερή εμπειρία να διαγνωστούν με καρκίνο του μαστού ή του εντέρου. Αν προσθέσουμε στις αλλαγές τρόπου ζωής και την αποφυγή καπνίσματος τα ποσοστά πρόληψης αυξάνονται ακόμη περισσότερο.

Οι νέες εξελίξεις στους τομείς της χημειοπροφύλαξης, έγκαιρης διάγνωσης, της στοχευμένης θεραπείας και της μοριακής διαγνωστικής παρέχουν ελπίδες για μια πιο ανεκτή και αποτελεσματική αντιμετώπιση του προβλήματος του καρκίνου. Η τελευταία δεκαετία έχει επιδείξει αξιόλογες επιτυχίες στους τομείς αυτούς, έτσι μπορούμε να αρχίσουμε να βλέπουμε το

μέλλον με κάποια αισιοδοξία. Ας μην ξεχνάμε όμως ότι αυτές οι επιτυχίες οφείλονται στις ακούραστες προσπάθειες των μοριακών βιολόγων να κατανοήσουν τις διαφορές μεταξύ φυσιολογικών και καρκινικών κυττάρων και στη επιμονή τους να χαρτογραφήσουν τα μοριακά μονοπάτια που προωθούν την καρκινογένεση και την επιβίωση (αποφυγή προγραμματισμένου θανάτου) των καρκινικών κυττάρων. Όπως αναφέραμε προηγουμένως, ορισμένοι τύποι καρκίνου άρχισαν ήδη να περιορίζονται με προληπτικά μέτρα (καρκίνος τραχήλου της μήτρας), ή ακόμη να θεραπεύονται με λιγότερο τοξικές φαρμακευτικές παρεμβάσεις. Αυτό όμως που άρχισε να γίνεται ξεκάθαρο είναι ότι δεν θα υπάρξει μία θεραπεία για όλους τους τύπους καρκίνου. Ακόμη και για τον ίδιο τύπο καρκίνου στο μέλλον θα προσφέρονται διαφορετικές φαρμακευτικές παρεμβάσεις, οι οποίες θα είναι ανάλογες με τα προφίλ έκφρασης των γονιδίων στον κάθε ασθενή.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ τους διδακτορικούς μου φοιτητές και μεταδιδακτορικούς μου συνεργάτες οι οποίοι εκτέλεσαν τα πειράματα και έλαβαν τα δεδομένα στα οποία αναφέρθηκα. Είμαι ευγνώμων στο Λέκτορα Βασίλη Προμπονά για την πολύτιμη βοήθειά του στη σύνταξη αυτού του κειμένου.

Γιάννης Η. Ιωάννου
Καθηγητής Πανεπιστημίου Κύπρου

Η ΓΑΛΛΟΦΩΝΙΑ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΑΠΟ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΔΕΚΑΤΟΥ ΕΝΑΤΟΥ ΑΙΩΝΑ ΜΕΧΡΙ ΤΙΣ ΜΕΡΕΣ ΜΑΣ

Η σημερινή διάλεξη θα επιχειρήσει να παρουσιάσει και να αξιολογήσει τη συμβολή της γαλλοφωνίας στην Κύπρο, σε σχέση με την πολιτιστική και επιστημονική ζωή του νησιού, εγγίζοντας έμμεσα και την πολιτική διάσταση του θέματος. Θα αναφερθούμε, σε συντομία, στις δύο διαμονές του Rimbaud και στον αντίκτυπό τους στην πολιτιστική ζωή, προτού παρουσιάσουμε, αρκετά περιληπτικά, μορφές και θεσμούς που διαδραμάτισαν ρόλο στην ανάπτυξη και στη διάδοση της γαλλικής γλώσσας και κουλτούρας, εμπλουτίζοντας έτσι τον κυπριακό πολιτισμό. Η γαλλοφωνία, που υποστηρίχθηκε μετά την ανεξαρτησία, από ένα πολύ δραστήριο Γαλλικό Πολιτιστικό Κέντρο και από τις Alliances Françaises σχεδόν σε όλες τις πόλεις, επέτρεψε στους Κυπρίους να διατηρήσουν ένα παράθυρο ανοιχτό σε ένα κόσμο διαφορετικό από τον αγγλοσαξονικό, που γινόταν αντιληπτός ως ο κόσμος του κατακτητή για σχεδόν ένα αιώνα. Έτσι η γαλλόφωνη κουλτούρα, στο μετα-αποικιακό πλαίσιο της περιόδου από την ανεξαρτησία μέχρι τις μέρες μας, εμφανίζεται ως η εναλλακτική επιλογή, η οποία διοχετεύει και καλλιεργεί την ιδέα,

Ομιλία στο Ελεύθερο Ανοικτό Πανεπιστήμιο στο Σκαλί Αγλαντζιάς στις 28 Φεβρουαρίου 2008. Αποτελεί σύνοψη άρθρου που δημοσιεύθηκε στα γαλλικά (βλ. υποσημείωση 1).

πρώτα της ευρωπαϊκής ταυτότητας και, έπειτα, της Ενωμένης Ευρώπης, σε αντίθεση με τη βρετανική κυριαρχία. Επιπρόσθετα, καλλιεργεί μια ευαισθησία που τείνει να αντιπαραταχθεί προς το υπερχαταναλωτικό πρότυπο που εισάγεται τα τελευταία χρόνια από τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής.

Η γαλλόφωνη παρουσία στην Κύπρο συγκεκριμενοποιείται, συχνά, μέσα από τη λουζινιανή περίοδο (1192-1486), στις δύο διαμονές του Rimbaud (1878, 1880) και τις λίγες επιστολές που έγραψε ενώ ήταν στο νησί. Μέχρι σήμερα δεν διαθέτουμε μελέτες που να παρουσιάζουν σφαιρικά τη συμβολή της γαλλοφωνίας στη λογοτεχνική, στην επιστημονική και στην πολιτική ζωή της Κύπρου από το τέλος του δέκατου ένατου αιώνα μέχρι σήμερα. Οι πιο έγκυρες εργασίες στο θέμα αυτό έγιναν από τον Roger Millieux για τον Rimbaud και τον Laffon, και τον Sylvain Béraud με τη διατριβή του *Η γαλλική κουλτούρα στον κυπριακό χώρο*. Όψεις της Γαλλοφωνίας έχουν επίσης θίξει οι Μαρία Παπαπέτρου-Μίλερ, Λευτέρης Παπαλεοντίου κ.ά. Επίσης, η εξαιρετική ταινία *Arthur Rimbaud, Poste Restante, Limassol, Chypre*, που ολοκληρώθηκε το 2005 από το σκηνοθέτη Patrick Cazals, μας προσφέρει μια πλήρη και πολύπλευρη εικόνα για τη σχέση του Rimbaud με τον κυπριακό χώρο. Το άρθρο μου με τίτλο “La réinvention de Rimbaud par la poésie chypriote,” αναλύει την παρουσία και το θρόλο του ποιητή, έτσι όπως αυτά πέρασαν στην κυπριακή λογοτεχνία και επηρέασαν ή γονιμοποίησαν τον οραματισμό και την έμπνευση Κυπρίων ποιητών του δεύτερου ήμισυ του εικοστού αιώνα· ενώ το άρθρο μου “Le visage francophone de Chypre και La francophonie à Chypre et sa contribution à la Littérature”¹ επιχειρεί μια γενικότερη προσέγγιση του μεγάλου

1. Βλ. Yiannis E. Ioannou, “La réinvention de Rimbaud par la poésie chypriote,” *Revue Transtext(e)s/ Transcultures* 2:1 (2007) 178-184· Yiannis E. Ioannou, “La francophonie à Chypre et sa contribution à la littérature,” *Revue Échinax: Voyages dans le levant et ailleurs* 11 (2006) 249-254· Yiannis E. Ioannou, “Le visage francophone de Chypre,” *Revue Études Héliennes* 15:2 (2007) 115-130 και *Revue Études Francophones* 22:1-2 (2007) 95-108.

αυτού θέματος. Επιπρόσθετα, θα ήταν λάθος να αγνοήσουμε την παρουσία και τη δράση ατόμων και θεσμών που συνέβαλαν στην ενίσχυση της γαλλικής γλώσσας και κουλτούρας στην Κύπρο, από το τέλος του δέκατου ένατου μέχρι το τέλος του εικοστού αιώνα. Από αυτή την οπτική γωνία, θα επιχειρήσουμε να προσεγγίσουμε το θέμα της γαλλοφωνίας με μοναδική έγνοια να εκτιμήσουμε ορθά και δίκαια τη συμβολή της στον κυπριακό πολιτισμό.

Όπως είναι ήδη γνωστό, ο Arthur Rimbaud πραγματοποίησε δύο παραμονές στην Κύπρο —μία το 1878 και άλλη μία το 1880— όταν είχε ήδη εγκαταλείψει τη λογοτεχνία και αναζητούσε διάφορες άσχετες εργασίες για τις ανάγκες της περιπέτειας και της συστηματικής ανακάλυψης καινούργιων κόσμων που επεδίωκε. Η σημερινή προεδρική κατοικία στο Τρόδος κτιζόταν το 1880 όταν επιστάτης ήταν ο Rimbaud, όπως γράφει και η σχετική επιγραφή στον τοίχο του κτηρίου. Κατά την πρώτη του διαμονή, ο ποιητής είχε εργαστεί ως επιστάτης μάλλον στο λατομείο που υπήρχε στον Ποταμό του Λιοπετρίου, όπως συμπεραίνει ο Roger Millieux.² Αν η περίπτωση Rimbaud παρουσιάζει ενδιαφέρον, αυτό οφείλεται όχι τόσο στις δραστηριότητές του ή στις λίγες επιστολές που έγραψε στους δικούς του από την Κύπρο, αλλά στον τρόπο που οι Κύπριοι λόγιοι και δημιουργοί προσέλαβαν τη μορφή και την παρουσία του στην Κύπρο. Ποιητές όπως ο Μάνος Κράλης, η Πίτσα Γαλάζη, ο Λεύκιος Ζαφειρίου³ και άλλοι, είτε δέχονται επιδράσεις από τον ποιητή (Κράλης), είτε τον εντάσ-

2. Βλ. Roger Millieux, “Le premier séjour d’Arthur Rimbaud à Chypre” *Κυπριακαί Σπουδαί* 29 (1965) 101-110· Sylvain Béraud, *La culture française dans l’espace chypriote*, Nicosie: Services Culturels du Ministère de l’Éducation de Chypre, 1990, 111. Το έργο του Sylvain Béraud, κυκλοφόρησε το 2008 μεταφρασμένο στα ελληνικά. Βλ. Sylvain Béraud, *Η Γαλλική κουλτούρα στον κυπριακό χώρο*, Λευκωσία: Πολιτιστικές Υπηρεσίες του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού, 2008.

3. Βλ. πρόχειρα, Μάνος Κράλης, «Φθινόπωρο στην κόλαση», *Ποιητικά άπαντα*, Λευκωσία 1971, 37-63 (το έργο πρωτοεκδόθηκε το 1938)· Πίτσα Γαλάζη, *Σηματαωροί*, Αθήνα: Εστία, 1983· Πίτσα Γαλάζη, *Ο ωραίος Αρτούρος*

σουν ως μορφή στην ποίησή τους, παίζοντας με συνειρμούς και παραλληλισμούς που τείνουν να δημιουργήσουν ένα φαινόμενο κυπροποίησης του αιώνιου αυτού έφηβου.⁴ Ειδικά το στοιχείο της εξέγερσης και της περιπέτειας φαίνεται να γοητεύει και τους τρεις κύπριους δημιουργούς. Ο δε λαϊκός ποιητής Πετρής Ευαγγέλου από την Ξυλοφάγου, αφηγείται σ' ένα ποίημα στην κυπριακή διάλεκτο, το επεισόδιο όπου ο προπάππος του Ανδριώτης υποδέχθηκε και φρόντισε το βαριά άρρωστο επιστάτη Rimbaud στο σπίτι του, ο οποίος για τρεις μέρες ήταν αναίσθητος. Συνερχόμενος την τρίτη μέρα, ανήσυχος έφαξε την τσάντα του όπου είχε τα χρήματα με τα οποία θα πλήρωνε τους εργάτες τού λατομείου όπου εργαζόταν στην περιοχή του Ποταμού Λιοπετρίου. Η τσάντα και τα λεφτά ήταν άθικτα:

«Όμως ο νους του εγύριζεν στην κάσιαν με τες λίρες
Τ'ζ εμπήκαν εις τον κόρφον του όπως λαλούν οι φτείρες
Ο νοικοτζύρης είπεν του ησύχασε κουμπάρε
Τ'ζη κάσιαν σου εν απείραχτη, έτην ορίστε, πάρε».⁵

Η κυπριακή περιπέτεια του Rimbaud υπήρξε αντικείμενο και μιας ολόκληρης ταινίας. Αντίθετα, ένας άλλος ποιητής, Γαλλοκύπριος αυτή τη φορά, που εργαζόταν στο Γαλλικό Προξενείο στη Λάρνακα μεταξύ 1868 και 1874, παραμένει ακόμα λίγο

ή ο Αρτούρ Ρεμπώ στη νήσο Κύπρο, Λευκωσία: Ονήσιλος, 1991· Λεύκιος Ζαφειρίου, «Τρόδος, Κυριακή 23 Μαΐου 1880», *L'ivre caravane*, Crearc/Paris/Bruxelles /Grenoble: Éd. Bleu Outremer, Éd. De Lassa, 1993, 20. Περιλαμβάνεται, επίσης, στην τελευταία συλλογή του ποιητή, *Η θλίψη του απογεύματος*, Αθήνα: Μεταίχμιο, 2007, 17. Το ποίημα αυτό αλλά και το «Κυπριακά Θεοφάνεια VII» της Πίτσας Γαλάζης (*Σηματαωροί*), μεταφράστηκαν στα γαλλικά από εμένα και δημοσιεύτηκαν στην έκδοση *L'ivre caravane*, 19, 21.

4. Για λεπτομερέστερη αναφορά στη σχέση των ποιητών αυτών με τον Rimbaud, βλ. Yiannis E. Ioannou, "La réinvention de Rimbaud par la poésie chypriote," *Revue Transtext(e)s/Transcultures* 2:1 (2007) 178-184.

5. Πέτρος Ευαγγέλου, αφηγηματικό ποίημα στην κυπριακή διάλεκτο με θέμα την ανάμνηση του περάσματος του Rimbaud από την Ξυλοφάγου. Βλ. *L'ivre caravane*, 24. Δυστυχώς, κατά την εκδοτική διαδικασία το κείμενο στην κυπριακή διάλεκτο δεν έτυχε της αναγκαίας διόρθωσης και έτσι η ανάγνωσή του είναι πολύ προβληματική.

πολύ άγνωστος. Γιος του γιατρού Αδόλφου Λαφόν, Πρόξενου πρώτα της Γαλλίας και έπειτα της Ελλάδας επίσης, όπως μας πληροφορεί ο Millieux,⁶ ο Gustave Laffon, γεννήθηκε στη Λάρνακα το 1835.

Κατά τη διπλωματική του καριέρα, αναλαμβάνει το Προξενείο της Γαλλίας στον Πειραιά (1880), έπειτα στην Ανδριανούπολη (1886 ή 87) και τέλος στο Valparaiso. Ο διανοούμενος αυτός μιλούσε, εκτός από τα γαλλικά, τα αγγλικά, τα ελληνικά — αρχαία και νέα — τα τούρκικα και ίσως τα ισπανικά. Γράφει και μεταφράζει ποίηση στα ελληνικά και στα γαλλικά, παράλληλα με την προξενική του ιδιότητα και δραστηριότητα. Μεταξύ άλλων, μεταφράζει Béranger, Musset, Moréas, Prudhomme αλλά και τον Ύμνο στην Ελευθερία του Διονυσίου Σολωμού στη γαλλική.⁷ Αυτές οι μεταφράσεις γάλλων ποιητών στην ελληνική προσλαμβάνουν ιδιαίτερη σημασία, αν λάβουμε υπόψη την πολιτική κατάσταση — η Κύπρος είναι αποικία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μέχρι το 1878 και της Βρετανικής από το 1878 και εντεύθεν — και εγγράφονται στο μεγάλο κύμα επιδράσεων της γαλλικής σκέψης και των γαλλικών γραμμάτων στον ελληνικό κόσμο. Το ποίημα του Laffon που γράφτηκε στα ελληνικά με αφορμή το θάνατο του Victor Hugo, είναι εξαιρετικά συγκινητικό και υφολογικά χαρακτηρίζεται από ένα αποκαλυπτικό τόνο. Ο θάνατος του Hugo φαίνεται πως τον είχε σημαδέψει βαθιά, τόσο στο λογοτεχνικό όσο και στο ανθρώπινο επίπεδο:

«Πώς να τολμήσω Γάλλος ων στην γενική πλημμύρα
 Του πένθους, που ξεχείλισε σταις γαλλικαίς καρδιαίς,
 Με ξένη και με ταπεινή να σε υμνήσω λύρα
 Εσέ, που τόσες άναψες ακοίμητες φωτιαίς!»⁸

6. Βλ. Roger Millieux, "Esquisse d'une biographie de Gustave Laffon (1835-1906)," *Πρακτικά του Α΄ Κυπρολογικού Συνεδρίου*, Λευκωσία 1973, 221-236.

7. Βλ. Κλειτός Ιωαννίδης, *Ιστορία της νεότερης κυπριακής λογοτεχνίας*, Λευκωσία 1986, 45-46.

8. Γουσταύος Λαφφών, *Τα άπαντα*, Εν Λευκωσία (Κύπρου): Εκδότης Ριχάρδος Βαρζίλης, Τύποις «Λευκωσίας» Πετρίδου και Νικολάου, 1915, 50.

Ποιητής, εραστής και μόνιμα ερωτευμένος, ο Laffon δημοσίευε τους στίχους του σε εφημερίδες στην Κύπρο και στην Ελλάδα. Έτσι, οι αναγνώστες του μάθαιναν τα ποιήματά του απ' έξω. Παρά το γεγονός ότι το έργο του δημοσιεύθηκε πριν το 1900, η μόνη διαθέσιμη έκδοση παραμένει αυτή του 1915 στη Λευκωσία.⁹ Ο θάνατος του Laffon στην Κωνσταντινούπολη το 1906, προκαλεί τη δημοσίευση στον κυπριακό τύπο θερμότητας νεκρολογικών άρθρων που υπενθυμίζουν τη διττή του καταγωγή, ακριβώς όπως ο ίδιος ο Laffon το έπραξε στον επιτάφιο (στα ελληνικά) που είχε επιλέξει:

«Εις τον τάφον μου
 Δεν θέλω γράμματα χρυσά ούτε πελεκημένα,
 Δυο λόγια μόνο με αρκούν, δυο λόγια αγαπημένα:
 Εδώ κοιμάται ο Λαφφών, το γένος ήτο Γάλλος,
 Πλην της Ελλάδος εραστής και θαυμαστής μεγάλος».¹⁰

Η κυπριακή λογοτεχνία γνωρίζει τον εικοστό αιώνα μια αξιοσημείωτη ανάπτυξη και προσφέρει πεζογράφους και ποιητές των οποίων η φήμη προοδευτικά υπερβαίνει τον κυπριακό χώρο. Η γαλλική κουλτούρα είναι παρούσα όλο και πιο πολύ, άμεσα ή έμμεσα σε σημαντικό αριθμό γνωστών συγγραφέων. Το έργο του Παύλου Βαλδασερίδη, των αδελφών Θεοδόση και Γιώργου Φιλίππου Πιερίδη, του Γιάννη Σταυρινού Οικονομίδη, του Αχιλλέα Αιμιλιανίδη, του Αιμίλιου Χουρμούζιου, του Θεόδωρου Μαρσέλλου, του Νίκου Βραχίμη, του Μάνου Κράλη —για να παραθέσω τους πιο γνωστούς— μεταφέρουν γαλλικές επιδράσεις.

Ο Μενέλαος Φραγκούδης (1871-1931)¹¹ συγκαταλέγεται στις προσωπικότητες που σημάδεψαν την πολιτική και πνευματική ζωή ως εκ της δημοσιογραφικής και της λογοτεχνικής κριτικής του αλλά, επίσης, και εξαιτίας της πολιτικής του δραστηριότητας, εφόσο υπήρξε μέλος του Εθνικού Συμβουλίου σε

9. Βλ. Γουσταύος Λαφφών, *Τα άπαντα*.

10. Γουσταύος Λαφφών, *Τα άπαντα*, 227.

11. Βλ. Κλείτος Ιωαννίδης, *Ιστορία της νεότερης κυπριακής λογοτεχνίας*, 55.

μια πολύ τραγική εποχή. Γεννήθηκε στη Λεμεσό και σπούδασε νομικά στο Παρίσι, όπου συνδέθηκε στενά με τον Γιάννη Ψυχάρη, γνωστό στοχαστή, πανεπιστημιακό και υποστηρικτή της δημοτικής. Επηρεασμένος από τη γαλλική δημοκρατική παράδοση, ο Φραγκούδης υποστήριζε τις πιο προοδευτικές ιδέες σε μια εποχή δύσκολη όχι μόνο για την Κύπρο αλλά και για την Ελλάδα. Η εφημερίδα *Αλήθεια* που διηύθυνε πάνω από τριάντα χρόνια (1897-1931) υπήρξε το βήμα που διοχέτευε τις φιλελεύθερες του ιδέες τόσο σε πολιτικό όσο και σε καλλιτεχνικό επίπεδο. Επιπλέον, είχε μεταφράσει το *Acté* του Αλέξανδρου Δουμά πατρός.

Όπως ο Φραγκούδης, έτσι και ο σατιρικός ποιητής Γιάννης Περγίος (1882-1930),¹² σπούδασε νομικά στη Γενεύη και όταν επέστρεψε στην Κύπρο, εξέδωσε μεταξύ άλλων, τη σατιρική εφημερίδα *Το Μαστίγιον* (1911-1930) και έγραψε ποιήματα κατ' ευθεία στα γαλλικά αφιερωμένα και σταλμένα στον Clémenteau, ο οποίος, μάλιστα, του είχε απαντήσει ευχαριστώντας τον.

Ο Ιερώνυμος Βαρλαάμ (1849-1915), εκδότης του περιοδικού *Κόσμος* (1909-1911) στη Λάρνακα, πραγματοποιεί μια από τις πρώτες μεταφράσεις της τραγωδίας του Racine *Μιθριδάτης*, της οποίας δημοσιεύει αποσπάσματα στο περιοδικό του το 1909. Η μετάφραση αυτή παραμένει άγνωστη, εφόσο δεν δημοσιεύτηκε ποτέ εξ ολοκλήρου και φαίνεται πως αυτός ο λόγιος την είχε μεταφράσει προσβλέποντας σε μια θεατρική παραγωγή με στόχο την αναθέρμανση των πατριωτικών αισθημάτων του υπόδουλου Κυπριακού Ελληνισμού.¹³ Η παραγωγή αυτή δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ.

12. Βλ. Κλείτος Ιωαννίδης, *Ιστορία της νεότερης κυπριακής λογοτεχνίας*, 59.

13. Βλ. Μαρία Παπαπέτρου-Μίλερ, «Η τραγωδία Μιθριδάτης του Ρακίνα σε άγνωστη μετάφραση του Ιερώνυμου Βαρλαάμ», *Μικροφιλολογικά* 4 (1998) 23-25· Μαρία Παπαπέτρου-Μίλερ, "Racine et la Méditerranée, Soleil et mer, Neptune et Apollon," *Actes du Colloque International de Nice des 19-20 Mai*, Sophia Antipolis: Université de Nice, 1999, 106-108.

Ο Παύλος Βαλδασερίδης (1892-1972) γεννήθηκε στη Λάρνακα και όπως ο Θεοδόσης Πιερίδης και άλλοι, σπούδασε στο Παρίσι, γεγονός βέβαια που του επιτρέπει να γνωρίζει πολύ καλά τη γαλλική γλώσσα και πολιτισμό. Επηρεασμένος από τον Baudelaire, δημοσιεύει στα ελληνικά και στα γαλλικά, στην Κύπρο, στην Αθήνα και στο Παρίσι: γλωσσικά και εκδοτικά είναι πράγματι πολυδιάστατος που σημαίνει πολλά για την εποχή. Στο Παρίσι, στις εκδόσεις της *Revue Mondiale* δημοσιεύει το 1929 τη συλλογή *Ζωή δέξου την καρδιά μου* και το 1934 τη συλλογή *Η Κορινθιακή Κολώνα*, στις εκδόσεις Eugène Fiquière στο Παρίσι. Το 1939, δημοσιεύει στα γαλλικά στην Αθήνα, τη συλλογή *Σπονδή στην Pomone* στις εκδόσεις Flamma και το 1948 δημοσιεύει στη Λάρνακα, τη συλλογή *Μερικά Ποιήματα*, στις εκδόσεις Σκάλα. Όπως αναφέρει ο Sylvain Béraud: «Ο Παύλος Βαλδασερίδης επέλεξε ένα αισθησιακό ιδεώδες και επιχειρεί να κατακτήσει ένα αισθηματικό και μυστικιστικό παράδεισο. Πράγματι, σκέφτεται να αποδράσει από τον αιώνα του και θεωρεί ότι η Αιώνια Τέχνη δύναται να προσφέρει παρηγοριά στις εκλεπτυσμένες ψυχές».¹⁴ Σε όλα τα έργα, εκφράζει τη μεταφυσική του αγωνία και τον τρόπο του για την ανθρώπινη κατάσταση.

Ο Γιάννης Σταυρινός Οικονομίδης (1894-1987)¹⁵ είναι μια ιδιαίτερη λογοτεχνική φωνή. Δικηγόρος στην Αμμόχωστο, γράφει νουβέλλες, μυθιστορήματα, ποιήματα και δοκίμια. Το 1918 δημοσιεύει στη Λευκωσία μια συλλογή με νουβέλλες του Maupassant, μεταφρασμένες στα ελληνικά υπό τον τίτλο *Επίλεκτες Νουβέλλες* του Guy de Maupassant. Ιδρυτής της εφημερης επιθεώρησης *Νέα Εποχή* (1921-22) στην Αμμόχωστο, συμβάλλει πολύ, παρά το σύντομο αυτής της έκδοσης, στη διάδοση στους

14. Sylvain Béraud, «Η γαλλική κουλτούρα στον κυπριακό χώρο.» *Actes du Colloque International de Nice des 19-20 Mai*, 208-209. Πρβλ. Λευτέρης Παπαλεοντίου, «Παύλος Βαλδασερίδης», *Νέα Εποχή* 231-232 (1995) 28-40.

15. Βλ. Κλείτος Ιωαννίδης, *Ιστορία της νεότερης κυπριακής λογοτεχνίας*, 185-186.

λογοτεχνικούς κύκλους, νέων ιδεών με προέλευση τη Γαλλία και άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Η τουρκική εισβολή του 1974 τον μετατρέπει σε εγκλωβισμένο στο χωριό του το Ριζοκάρπασο. Πράγματι, είχε αρνηθεί να καταφύγει στην ελεύθερη Κύπρο και έμεινε εγκλωβισμένος μέχρι το θάνατό του το 1987.

Η προσωπικότητα του δημοσιογράφου και κριτικού λογοτεχνίας Αιμίλιου Χουρμούζιου (1904-1973)¹⁶ σημάδεψε τα κυπριακά και τα ελληνικά γράμματα του πρώτου ήμισews του εικοστού αιώνα. Το λογοτεχνικό περιοδικό *Αυγή* (1924-1925) που εκδίδει στη Λεμεσό, συγκέντρωσε γύρω του προοδευτικούς νέους συγγραφείς και κριτικούς οι οποίοι, μέσα από τη δράση τους, ενίσχυσαν το κίνημα του δημοτικισμού στον τύπο και στη λογοτεχνική παραγωγή της εποχής. Ο Χουρμούζιος προσανατολίστηκε γρήγορα προς την Ελλάδα, όπου έγινε ένας από τους πιο σεβαστούς δημοσιογράφους της εποχής. Οι μεταφράσεις του του Villiers de l' Isle-Adam, του Barbusse, του Gide, του Taine, του Malraux και του Sartre, θεωρούνται από τις πρώτες και τις πιο σημαντικές και συνέβαλαν στη διάδοση μείζονων λογοτεχνικών έργων αλλά και της σύγχρονης γαλλικής σκέψης στην Ελλάδα και στην Κύπρο, σε μια εποχή όπου οι δύο χώρες διήνυαν μια μακρά περίοδο πολιτικής και κοινωνικής αστάθειας και ανήκαν ακόμη στην κατηγορία των υπανάπτυκτων χωρών. Για να αντιληφθούμε σωστά τη σημασία αυτών των μεταφράσεων, πρέπει, από τη μια, να υπενθυμίσουμε ότι η Νέα Ελλάδα εισέρχεται σε μια περίοδο πολιτικής σταθερότητας και ανάπτυξης μετά την πτώση της Χούντας των συνταγματαρχών το 1974. Στο πλαίσιο αυτό, οι μεταφράσεις του Χουρμούζιου δεν προσελάμβαναν μόνο μια διάσταση αντίστασης στην αποικιοκρατία και στο σκοταδισμό, αλλά ήταν επίσης φορείς μιας υπαρξιακής ελπίδας, εμπνέοντας όλους όσους αγωνίζονταν ενάντια στην αποικιοκρατία και στις δικτατορίες.

16. Βλ. Κλείτος Ιωαννίδης, *Ιστορία της νεότερης κυπριακής λογοτεχνίας*, 196-199.

Ο Θοδόσης Πιερίδης (1908-1968) μολονότι γεννημένος στην Κύπρο, εντάσσεται στην ομάδα των Κυπρίων διανοουμένων της Αιγύπτου. Τελείωσε το Γαλλικό Λύκειο του Καΐρου και σπούδασε γαλλική φιλολογία στη Σορβόνη. Εξέδωσε γύρω στις είκοσι ποιητικές συλλογές στα ελληνικά αλλά γράφει και μεταφράζει και στη γαλλική. Το αρχείο του ποιητή περιέχει σημαντικό αριθμό ποιημάτων που γράφτηκαν κατ' ευθεία στη γαλλική αλλά και ποιήματα που ο ίδιος έχει μεταφράσει. Ζεστή και βαθύτατα ανθρωπιστική η ποίησή του, επηρεάζεται από τη γενεαλογία της στρατευμένης ποίησης της γαλλικής λογοτεχνίας. Ένα σημαντικό παράδειγμα ποιήματος που ο ποιητής έγραψε στη γαλλική είναι και το *Maurice Lurot*¹⁷ που αναφέρεται σε ένα τραγικό επεισόδιο της σύγχρονης γαλλικής ιστορίας. Όπως αναφέρει ο ίδιος, το ποίημα γράφτηκε προς τιμή των μαρτύρων της ελευθερίας που δολοφονήθηκαν από τη γαλλική αστυνομία στις 14 Ιουλίου 1953 στην πλατεία Nation και μεταδόθηκε από την εκπομπή *Απόψε στη Γαλλία* του τσεχοσλοβαχικού ραδιοφώνου.¹⁸ Είναι σημαντικό να διευκρινίσουμε ότι, στη διαδήλωση εκείνη που οργανώθηκε από το Γαλλικό Κομμουνιστικό Κόμμα, συμμετείχαν και Αλγερινοί οι οποίοι φώναζαν συνθήματα εναντίον της αποικιοκρατίας και υπέρ της ελευθερίας της Αλγερίας, που ήταν ακόμα γαλλική αποικία. Αυτό προκάλεσε την αντίδραση της αστυνομίας που πυροβόλησε και σκότωσε έξι Αλγερινούς εργάτες και ένα γάλλο συνδικαλιστή, τον Maurice Lurot.¹⁹ Να ένα απόσπασμα που

17. Αρχείο Θοδόση Πιερίδη, το οποίο μου ενεπιστεύθη ο αδελφός του Γιώργος Φιλίππου Πιερίδης. Τώρα στην προσωπική μου βιβλιοθήκη.

18. Βλ. Ιστοσελίδα του Radio - Prague <http://www.radio.cz/en/html/65prisoner.html> (Επίσκεψη ιστοσελίδας στις 25.1.2005).

19. Για λεπτομέρειες του ιστορικού αυτού γεγονότος βλ. Maurice Rajsfus, *1953, un 14 juillet sanglant*, Paris: Agnès Viénot Éditions, Collection Moisson Rouge, 2003, 237. «Στις 14 Ιουλίου 1953, όπως κάθε χρόνο από το 1936, το Κομμουνιστικό Κόμμα και η CGT οργανώνουν μεγάλη διαδήλωση για να τιμήσουν τις αξίες της Δημοκρατίας και τα ιδεώδη της Αντίστασης. Αυτήν όμως την

μετέφρασα για τις ανάγκες της αποψινής διάλεξης :

«Maurice Lurot!

Μόλις που έμαθα τ' όνομά σου

Μόλις που βγήκε ζεστό ζεστό

απ' το μεγάφωνο του ραδιοφώνου.

Η κηλίδα του αίματος στο πεζοδρόμιο της Nation

Μόλις που πρόλαβε να λάβει το τελικό της σχήμα».

Η εκπομπή *Απόψε στη Γαλλία* ήταν μια εκπομπή που είχε στην πραγματικότητα δημιουργηθεί από το τσεχοσλοβακικό ραδιόφωνο ύστερα από αίτημα του Γαλλικού Κομμουνιστικού Κόμματος και διευθύνετο από Γάλλους Κομμουνιστές που έδρευαν στην Πράγα. Η εκπομπή σίγησε στις αρχές της δεκαετίας του '60 και όλα τα ίχνη της σχεδόν εξαφανίστηκαν.

Ο αδελφός του ποιητή, Γιώργος Φιλίππου Πιερίδης (1904-1999), είναι ένας από τους σημαντικότερους πεζογράφους και δοκιμιογράφους της νεότερης κυπριακής λογοτεχνίας, και σίγουρα ένας από τους λογοτέχνες που με την ποιότητα του έργου τους, συνέβαλαν ώστε η κυπριακή λογοτεχνική παραγωγή να ξεπεράσει τα σύνορα της Κύπρου. Ο Γιώργος Φιλίππου Πιερίδης έζησε σαράντα χρόνια στην Αίγυπτο, της οποίας οι κοινωνικο-πολιτισμικές πραγματικότητες τροφοδοτούν το έργο του. Εκεί έμαθε τη γαλλική και αφέθηκε στις γόνιμες επιδράσεις του Γάλλου πεζογράφου Guy de Maupassant τον οποίο θαύμαζε και διάβαζε στο πρωτότυπο. Γνώριζε επίσης καλά το έργο του Romain Rolland, του Ιουλίου Βερν, του

Τρίτη, δημιουργήθηκε μια σημαντική πομπή από Αλγερινούς εργάτες που κραύγαζε “Όχι στην Αποικιοκρατία” και, για πρώτη φορά, “Θέλουμε Ανεξαρτησία!” Στην Place de la Nation, οι Δυνάμεις Ασφαλείας επεμβαίνουν βίαια. Οι Αλγερινοί αντιστέκονται, οι αστυνομικοί ρίχνουν τότε στο πλήθος, σκοτώνοντας έξι νέους Αλγερινούς εργάτες και ένα Γάλλο μεταλλωρύχο, συνδικαλιστή της CGT. Κανένα ίχνος αυτού του γεγονότος δεν υπάρχει στην επίσημη μνήμη του Αρχηγείου της Αστυνομίας». (Πηγή: Bibliomonde http://www.bibliomonde.net/pages/fiche-livre.php?id_ouvrage=2644 (Επίσκεψη ιστοσελίδας στις 28.1.2005)).

Barbusse, του Rabelais και άλλων μεγάλων Γάλλων συγγραφέων, για τους οποίους δημοσίευσε κατά καιρούς δοκίμια και μελέτες στην Αθήνα και στην Κύπρο.

Ο Πιερίδης εξέδωσε ένα μυθιστόρημα, έξι συλλογές διηγημάτων και μια σειρά από δοκίμια. Όπως εύστοχα παρατηρεί ο συνάδελφος Λευτέρης Παπαλεοντίου «η άριστη γνώση της γαλλικής και η ικανοποιητική γνώση της αγγλικής τού επιτρέπουν να έχει άνετη πρόσβαση στη διεθνή βιβλιογραφία». Ήδη από το 1970, όπως σχολιάζει και πάλι ο Παπαλεοντίου, γνωρίζει και εφαρμόζει τις απόψεις του Backtine για το πολυφωνικό μυθιστόρημα.²⁰ Οι Γάλλοι συγγραφείς γοητεύουν τον Πιερίδη για πολλούς λόγους. Ο Maupassant²¹ για την τεχνική της ρεαλιστικής αφήγησης, ο Romain Rolland για τον αντιμιλιταρισμό, ο Rabelais και ο Barbusse για την κοινωνική κριτική και ο Ιούλιος Βερν (1828-1905) για τη σύζευξη ανάμεσα στη φαντασία του παραμυθιού και το ρεαλισμό. Η μαρτυρία του για το καθεστώς της γαλλικής γλώσσας στην Αίγυπτο, με την ευκαιρία της κινητοποίησης ενάντια στο φασισμό στην Ευρώπη είναι αρκετά ενδιαφέρουσα: «Ο Σύνδεσμος ήταν διεθνής, γνωστός με την ονομασία Ligue Pacifiste. Η γαλλική γλώσσα εξακολουθούσε να είναι η γενικά ομιλούμενη από τους ξένους και η περισσότερο γνωστή από τους Αιγύπτιους ξένη γλώσσα. Ήταν κι η επίσημη γλώσσα των Μεικτών Δικαστηρίων. Μπορεί κανείς να πει ότι ήτανε, σε κάποιο βαθμό, διεθνής γλώσσα στην Αίγυπτο».²²

Στρατευμένος συγγραφέας, ο Πιερίδης συμμετείχε στις αντι-

20. Βλ. Λευτέρης Παπαλεοντίου, «Στοχαστικά δοκίμια ενός πεζογράφου», *Νέα Εποχή* 283 (2004-2005) 13-20.

21. Το 1993, μολονότι σε προχωρημένη ηλικία ο Γ. Φ. Πιερίδης πείθεται να γράψει ένα άρθρο για τον Guy de Maupassant με την ευκαιρία της εκατοστής επετείου του θανάτου του. Βλ. Γ. Φ. Πιερίδης, "Guy de Maupassant," *Νέα Εποχή* 220 (1993) 17-18. Ας σημειωθεί ότι είχε ήδη δημοσιεύσει και άλλα δοκίμια προηγουμένως. Για τον Maupassant και πάλι το 1980, για τον Ρομαίν Ρολλάντ το 1973.

22. Γ. Φ. Πιερίδης, *Μνήμες και ιστορίες από την Αίγυπτο*, Θεσσαλονίκη: Τα τετράδια του Ρήγα, 1986, 131.

φασιστικές εκδηλώσεις του μεσοπολέμου, με την ένταση που είχαν όλοι οι νέοι της εποχής που αντιμάχονταν το φασισμό. Το παρακάτω σύντομο απόσπασμα είναι σημαντικό γιατί περιγράφει μια σκηνή όπου ο Μαρινέττι, θεμελιωτής του Φουτουρισμού και υποστηρικτής του Μουσολίνι, επισκέπτεται μια εκδήλωση στο Κάιρο: «Λίγα λεπτά πριν από την ώρα που θ' αρχινούσε την ομιλία του ο Χενέιν, μπήκε στην αίθουσα ο Μαρινέττι, ακολουθούμενος από μια ομάδα Ιταλών μπράβων. Προχωρήσανε με βήμα στρατιωτικό, ο Μαρινέττι πήγε και κάθισε στην πρώτη σειρά κι οι μπράβοι του σκορπίστηκαν σε διάφορα σημεία της αίθουσας και καθίσανε κοιτάζοντας γύρω τους με τρόπο που έλεγε "ήρταμε για καυγά, αν σας βαστάει"».²³

Ο Μίμης Ιακωβίδης είναι ένας από τους πιο σημαντικούς, επίσης, εκπροσώπους της γαλλικής και γαλλόφωνης κουλτούρας στην Κύπρο. Γεννήθηκε στην Αίγυπτο και είναι ένας σημαντικός μελετητής και μεταφραστής της γαλλικής ποίησης στον κυπριακό χώρο. Οι μεταφράσεις του με τίτλο *Σύγχρονοι Γάλλοι ποιητές* (Λεμεσός 1973) και *Νέα Γαλλική Ποιητική Μυθολογία* αποτελούν σημεία αναφοράς για τη γαλλοφωνία στην Κύπρο.

Η ομάδα αυτή των Κυπρίων της Αιγύπτου δεν εξαντλείται βέβαια στα ονόματα που αναφέραμε αλλά διευρύνεται και, μεταξύ άλλων, περιλαμβάνει ονόματα όπως της Ευγενίας Παλαιολόγου-Πετρώνδα, της Μαρίας Ρουσιά κ.ά.

Η λεγόμενη γενιά του '60 της κυπριακής λογοτεχνίας περιλαμβάνει, επίσης, συγγραφείς που εκπροσωπούν από διάφορες και διαφορετικές οπτικές γωνίες, τα γαλλικά γράμματα και το γαλλικό πολιτισμό. Ενδεικτικά θα μπορούσαμε να αναφέρουμε τα ονόματα της Ειρένας Ιωαννίδου-Αβρααμίδου, του Κλείτου Ιωαννίδη κ.ά.

Αλλά πέρα από τους καθεαυτό λογοτέχνες, θα πρέπει να αναφερθούμε σε σημαντικό αριθμό διανοομένων, επιστημό-

23. Γ. Φ. Πιερίδης, *Μνήμες και ιστορίες από την Αίγυπτο*, 136.

νων και επαγγελματιών που χωρίς να ασχολούνται με τη λογοτεχνία, συμβάλλουν εντούτοις στην εμπέδωση και την ενίσχυση της γαλλοφωνίας στην Κύπρο. Ενδεικτικά αναφέρω το γνωστό συνθέτη Αχιλλέα Λυμπουρίδη (1917-2008) ο οποίος όχι μόνο μελοποίησε με τόση επιτυχία διαλεκτικούς ποιητές αλλά επίσης δημοσίευσε και μελέτες για Γάλλους ποιητές όπως τον Rimbaud και τον Hugo.

Ο γνωστός ιστορικός Κώστας Π. Κύρρης (γέν. 1927) με τις συνεργασίες που εγκαινίασε ανάμεσα στο Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών και το Collège de France, επέτρεψε στη γαλλική επιστημονική σκέψη να γίνει γνωστή στο νησί, εμπλουτισμένη στη συνέχεια από τη δραστηριότητα γαλλόφωνων ερευνητών του Κυπριακού Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών, σε μια εποχή όπου η επιστημονική σκέψη ήταν ακόμα αρκετά αδύνατη.

Ο αρχαιολόγος Βάσος Καραγιώργης και η σύζυγός του Jacqueline, θεσμοθέτησαν τις επιστημονικές ανταλλαγές με το γνωστό Ινστιτούτο Courby και το Maison de l' Orient Méditerranéen της Lyon. Οι αρχαιολογικές ανασκαφές που πραγματοποιήθηκαν είτε από κοινού με γαλλικές αποστολές είτε ξεχωριστά, στη Σαλαμίνα, στο Κίτιο, στη Χοιροκοιτία και αλλού, επέτρεψαν τη δημοσίευση μεγάλου αριθμού βιβλίων και άρθρων στη Γαλλία, ενισχύοντας παράλληλα την επιστημονική εικόνα της Γαλλίας στην Κύπρο.

Τέλος, εκτός από το γεγονός ότι υπήρξε ειδικός απεσταλμένος της εφημερίδας *Le Monde*, ο δημοσιογράφος και κριτικός Αλέκος Κωνσταντινίδης (γέν. 1930), εκτός από τη χρήση συχνών καυστικών όρων μεταφρασμένων από τη γαλλική, («κρετίνος» από το γαλλικό *crétin*), πραγματοποίησε το 1961 την πρώτη μετάφραση στην ελληνική του έργου του Ιονέσκο *Η φαλακρή τραγουδίστρια*. Το μεταφρασμένο έργο ανεβάστηκε για πρώτη φορά στην αυλή της οικίας-εργαστηρίου του ζωγράφου Χριστόφορου Σάββα, από μια ομάδα νέων ηθοποιών, την ίδια χρονιά, σύμφωνα με πληροφορίες που μας έδωσε ο ίδιος ο Αλέκος Κωνσταντινίδης. Το γεγονός αυτό είναι σημα-

ντικό διότι καταδεικνύει ότι μερικά έργα της γαλλικής πρωτοπορίας αγγίζουν ήδη την Κύπρο, όχι πλέον με είκοσι ή τριάντα χρόνια καθυστέρηση αλλά ελάχιστα μόνο χρόνια μετά την εμφάνισή τους στη Γαλλία, θέτοντας έτσι την Κύπρο, όπως και στην περίπτωση των μεταφράσεων του Χουρμούζιου, σε άμεση σχέση με τα λογοτεχνικά και φιλοσοφικά κινήματα της γαλλικής πρωτοπορίας.

Προχωρώντας σ' αυτή τη σκιαγράφιση, δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε την αποφασιστικής σημασίας παρουσία του φιλέλληνα και ελληνιστή Roger Millieux, ως πρώτου Μορφωτικού Ακολούθου της Γαλλικής Πρεσβείας και ιδρυτή του Γαλλικού Πολιτιστικού Κέντρου, αλλά και θεμελιωτή της πρώτης και μοναδικής, μέχρι την ίδρυση του Πανεπιστημίου Κύπρου, γαλλικής βιβλιοθήκης²⁴ στο νησί. Η βιβλιοθήκη αυτή, που εξυπη-

24. Τον Αύγουστο του 1994, ύστερα από μια παράξενη πρωτοβουλία πολιτιστικού αξιωματούχου της Γαλλικής Πρεσβείας στη Λευκωσία, η Βιβλιοθήκη αυτή παρ' ολίγο να καταστραφεί εντελώς, επειδή η συγκεκριμένη αξιωματούχος έκρινε ότι η Βιβλιοθήκη ήταν παλαιά και ξεπερασμένη και ότι έπρεπε να ανανεωθεί και να αλλάξει χαρακτήρα. Έτσι, είχε αποφασιστεί να δοθούν όλα τα βιβλία σε ενδιαφερόμενους επειδή ήταν παλιά και δεν ενδιέφεραν! Κινητοποιήθηκαν προσωπικά ύστερα από ένα τηλεφώνημα του κ. Ντίνου Θεοκλέους, υπαλλήλου τότε του Κέντρου, με το οποίο τηλεφώνημα με πληροφορούσε για τα συμβαίνοντα. Όταν εισήλθα στο χωλ του παλαιού οικήματος του Γαλλικού Πολιτιστικού Κέντρου στην οδό Jean Moréas αντίκρισα ένα ανατριχιαστικό θέαμα! Χιλιάδες βιβλία, παλαιά και καινούργια, ήταν πεταμένα κατά γης και οι περαστικοί περπατούσαν από πάνω, διάλεγαν, έπαιρναν ό,τι ήθελαν και έφευγαν. Φόρτωσα το αυτοκίνητό μου με όσα μπορούσε να χωρέσει, πήγα στο Γραφείο μου και τηλεφώνησα αμέσως στο Σύμβουλο της Πρεσβείας, ο οποίος, επειδή ο Πρέσβης απουσίαζε, έδωσε εντολή να τεματιστούν αμέσως όλες οι ενέργειες για διάλυση της Βιβλιοθήκης. Με την επάνοδο του Πρέσβη, έγινε έκκληση και δημοσιεύτηκαν ανακοινώσεις που καλούσαν όσους είχαν πάρει βιβλία να τα επιστρέψουν. Πολλά επιστράφηκαν αλλά πάρα πολλά, σπάνια και σημαντικά, χάθηκαν. Προσωπικά, κράτησα τα βιβλία σε κιβώτια στο χώλ της οικίας μου για ένα περίπου μήνα επειδή μεσολαβούσαν διακοπές. Είχα έτσι περισώσει γύρω στα εξακόσια βιβλία τα οποία επέστρεψα στο Κέντρο μόλις έγινε η έκκληση για επιστροφή τους. Έτσι σώθηκε, εν μέρει τουλάχιστο, η ιστορική αυτή Βιβλιοθήκη.

ρετούσε και εξυπηρετεί ακόμα τη γαλλόφωνη κοινότητα της Κύπρου, περιλαμβάνει σπάνιους και πολύτιμους τόμους που μαρτυρούν, από τη μια, την αγάπη του Millieux για την Κύπρο και, από την άλλη, τον πλούτο των γαλλοκυπριακών σχέσεων. Η συμβολή του Millieux στη διατήρηση και τη διάδοση της γαλλοφωνίας υπήρξε αποφασιστικής σημασίας. Με ενέργειες του Τμήματος Γαλλικών Σπουδών και Σύγχρονων Γλωσσών, η προσωπική Βιβλιοθήκη του Millieux, αγοράστηκε μετά το θάνατό του από το Πανεπιστήμιο Κύπρου.

Η ίδρυση και η λειτουργία των Alliances Françaises, πρώτα στη Λεμεσό το 1960 και έπειτα στις υπόλοιπες πόλεις, Λάρνακα, Αμμόχωστο και Πάφο, προοδευτικά μέχρι το 1962, συνέβαλε αποφασιστικά στη διοργάνωση, επί συστηματικής και μόνιμης βάσης, μαθημάτων με στόχο τη σε βάθος εκμάθηση της γαλλικής και με προοπτική συγκεκριμένες εξετάσεις σε ένα θεσμό με κύρος. Η δημιουργία πυρήνων γαλλοφωνίας σε όλες τις πόλεις, λειτούργησε συσπειρωτικά, και επέτρεψε, από τη μια, τη διοργάνωση διαφόρων πολιτιστικών εκδηλώσεων και, από την άλλη, τη δημιουργία μικρών γαλλικών βιβλιοθηκών, όχι μόνο στην πρωτεύουσα αλλά και στις υπόλοιπες πόλεις της Κύπρου, ενισχύοντας το γαλλόφωνο κοινό και προσφέροντας άμεση επαφή με το γαλλικό πολιτισμό.

Το πραξικόπημα και η τουρική εισβολή το 1974, προκάλεσαν μια μαζική φυγή των κατωτέρων ιδίως στρωμάτων του κυπριακού πληθυσμού, περιλαμβανομένων διαφόρων κατηγοριών εργατών και νέων που επιθυμούσαν πλέον να επενδύσουν το μέλλον τους σε αξίες πιο σταθερές, πιο μόνιμες, πιο προσωπικές, που να μην εξαρτώνται τόσο πολύ από ιστορικο-κοινωνικά γεγονότα. Μπροστά στην πλήρη ή σχεδόν πλήρη απώλεια υλικών αγαθών που προκάλεσε η εισβολή, η μόνη περιουσία που φαινόταν να αποτελεί σίγουρη επένδυση για το μέλλον ήταν η επιστημονική κατάρτιση, που κανείς δεν μπορούσε να αφαιρέσει. Έτσι, η μεγάλη πλειοψηφία των νέων από κατώτερα κοινωνικά στρώματα, που επιθυμούσαν να κάνουν σπουδές, επέλεξαν τη Γαλλία, κυρίως

επειδή οι σπουδές εκεί ήταν εξ ολοκλήρου δωρεάν και, κατά δεύτερο λόγο, επειδή η εγγραφή στο Πανεπιστήμιο ήταν δυνατή χωρίς εξετάσεις και με μόνο το απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης. Παρατηρείται, λοιπόν, το φαινόμενο οι νέοι από εύπορες οικογένειες να συνεχίζουν να κατευθύνονται προς τη Μεγάλη Βρετανία για σπουδές. Μια άλλη ομάδα που επιτυγχάνει στις εισαγωγικές εξετάσεις να κατευθύνεται προς την Ελλάδα και ένας μεγάλος αριθμός —που δεν διαθέτει ούτε την οικονομική άνεση ούτε το μέσο ούτε και κατορθώνει να εξασφαλίσει θέση στην Ελλάδα— να προσανατολίζεται προς τη Γαλλία. Από το φθινόπωρο του 1975, ο αριθμός των Κυπρίων που εγκαθίστανται στη Γαλλία και εγγράφονται είτε σε μαθήματα γαλλικής γλώσσας είτε κατ' ευθεία στο Πανεπιστήμιο, αυξάνεται ραγδαία.²⁵ Η καινούργια αυτή γαλλόφωνη πραγματικότητα θα διαρκέσει για μια δεκαετία και θα αρχίσει να αποδυναμώνεται ξανά μόνο με την οικονομική ανάκαμψη της Κύπρου στα μέσα της δεκαετίας του ογδόντα. Η ανάκαμψη αυτή που οφειλόταν κυρίως στον τουρισμό, επιτρέπει εκ νέου στους Κυπρίους να πραγματοποιούν τις σπουδές τους σε πανεπιστήμια με ακριβιά δίδακτρα της Μεγάλης Βρετανίας αλλά και των Ηνωμένων Πολιτειών από τις αρχές της δεκαετίας του '90. Η υποχώρηση της γαλλικής επιλογής οφείλεται κυρίως στη διαπίστωση ότι το εκπαιδευτικό σύστημα της Γαλλίας θεμελιώνεται πάνω στην έννοια του «διαγωνισμού». Είναι, δηλαδή, κρατικό και ως εκ τούτου το επίπεδο είναι περίπου το ίδιο σε όλα τα πανεπιστήμια. Είναι επιλεκτικό και θεωρείται αρκετά δύσκολο για φοι-

25. Οι σημαντικότεροι σταθμοί της αριθμητικής εξέλιξης των φοιτητών που σπουδάζουν στη Γαλλία, σύμφωνα με το Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, είναι οι ακόλουθοι: 1975-1976: 504· 1978-1980: 1122· 1985: 358. Από το ακαδημαϊκό έτος 1987-1988, παρατηρείται μια συστηματική μείωση του αριθμού των φοιτητών που σπουδάζουν στη Γαλλία με αποτέλεσμα το 1996-1997 να υπάρχουν μόνο 82 φοιτητές στη χώρα αυτή. Από το 2002-2003, παρατηρείται εκ νέου μια ανοδική πορεία —προφανώς και λόγω της ίδρυσης στο Πανεπιστήμιο Κύπρου, του πτυχιακού προγράμματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας—, ως ακολούθως: 2002-2003:107· 2003-2004: 117· 2004-2005: 124.

τητές που προέρχονται από το μη γαλλόφωνο κόσμο. Ενώ στο βρετανο-αμερικανικό σύστημα, από τη στιγμή που δύναται κάποιος να πληρώσει, εύκολα μπορεί να βρεθεί και το πανεπιστήμιο που θα παραδώσει τον τίτλο ανάλογα με την ποιότητα και τις δυνατότητες του κάθε φοιτητή. Κατά δεύτερο λόγο, οφείλεται και στο γεγονός ότι η γλώσσα εργασίας στην Κύπρο είναι η αγγλική σε πολλά επίπεδα της κοινωνικο-οικονομικής δραστηριότητας και όσοι σπουδάζουν σε αγγλόφωνο χώρο αποκτούν γλωσσικό πλεονέκτημα.

Από το 1992 που το Πανεπιστήμιο Κύπρου δέχθηκε τους πρώτους φοιτητές, η γαλλοφωνία ενισχύεται και πάλι, επειδή από την αρχή λειτουργεί ένας τομέας Γαλλικής ως Ξένης Γλώσσας που, όσο περνούν τα χρόνια, ενισχύεται όλο και πιο πολύ. Ενώ αρχίζει με τριάντα φοιτητές ανά εξάμηνο, έφτασε να υποδέχεται γύρω στους εβδομήντα φοιτητές ανά εξάμηνο, που επιλέγουν τη γαλλική ως ξένη γλώσσα.

Επίσης, από το 1999 λειτουργεί και το Πρόγραμμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας που από το 2004 μετετράπη σε αυτόνομο Τμήμα Γαλλικών Σπουδών και Σύγχρονων Γλωσσών και που παραδίδει το αντίστοιχο πτυχίο Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας που αναγνωρίζεται ως ισότιμο των γαλλικών (Bac+4).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ

Εάν, εκτός από τη θέση που κατέχει η γαλλική κουλτούρα στον κυπριακό πολιτισμό, θέλουμε να επιμετρήσουμε, επίσης, τη συμβολή της σε επίπεδο ταυτότητας, από την εποχή των επισκέψεων του Rimbaud μέχρι τους σημερινούς γαλλόφωνους κυπρίους, οφείλουμε να διαπιστώσουμε ότι με την έλευση του εικοστού αιώνα η σχέση και η επαφή του κυπριακού πνευματικού κόσμου με ένα πολιτισμό διάφορο του οθωμανικού ή του βρετανικού, επέτρεπε, από τη μια, να αποφευχθεί η πλήρης υποταγή στον κόσμο του κατακτητή και, από την άλλη, να διαμορφωθεί κάπως ελεύθερα ένας πλουραλισμός, έστω και περιορισμένος, στις επιλογές και στις αναπαραστάσεις του κόσμου. Αυτοί οι προσανατολισμοί

θα συμβάλουν στη συνέχεια ώστε οι Κύπριοι να μετατραπούν σε ένθερμους υποστηρικτές της ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, εφόσο αυτό το γεγονός δεν σημαίνει μόνο μια εναρμόνιση σε επίπεδο ταυτότητας αλλά επίσης ένα μερικό έστω απεγκλωβισμό από την αγγλοαμερικανική κουλτούρα και πολιτισμό. Η κυπριοποίηση της δυναστείας των Λουζινιανών είχε συμβάλει ώστε η Γαλλία να προσλαμβάνεται στη συνέχεια όχι πλέον ως χώρα του κατακτητή αλλά μάλλον ως μια φίλη χώρα, της οποίας η κουλτούρα θεωρείται με την πάροδο του χρόνου ως μια κουλτούρα πολύ κοντινή προς την κουλτούρα του ελληνικού κόσμου, γεγονός που επιβεβαιώνεται από την ακόλουθη δήλωση ενός χωρικού: «Και οι Γάλλοι επίσης ήσαν εισβολείς, αυτοί όμως, τουλάχιστον άφησαν ωραία πράγματα».²⁶ Η εικόνα αυτή ενισχύθηκε περαιτέρω, μετά τον αιώνα του Διαφωτισμού και τη Γαλλική Επανάσταση και τις επιδράσεις που άσκησαν τα γεγονότα αυτά στον ελληνικό κόσμο. Οι στενοί δεσμοί ανάμεσα στον ελληνικό πνευματικό κόσμο και το γαλλικό πολιτισμό, που ενισχύονται ακατάπαυστα κατά το δέκατο ένατο και τον εικοστό αιώνα, απλώς επιβεβαιώνουν και διευκρινίζουν ακόμη πιο γλαφυρά την εικόνα της Γαλλίας και του πολιτισμού της ως χώρου που συνδέεται στενά με τον ελληνικό, γεγονός που αναπόφευκτα αντανακλάται και στον κυπριακό πνευματικό και καλλιτεχνικό χώρο.

26. Sylvain Béraud, *Η γαλλική κουλτούρα στον κυπριακό χώρο*, 13.

Σταύρος Α. Ζένιος
Πρύτανης Πανεπιστημίου Κύπρου

ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ: ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΓΝΩΣΗΣ ΛΕΥΚΩΣΙΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι «περιφέρειες γνώσης» αναγνωρίζονται σήμερα ως σημαντικά εργαλεία βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας μιας εθνικής οικονομίας μέσω της καινοτομίας. Το παρόν άρθρο αναλύει το φαινόμενο των περιφερειών έντασης γνώσης και σκιαγραφεί ένα οδικό χάρτη για οικονομική ανάπτυξη στην Κύπρο μέσω της καινοτομίας. Προς επίτευξη του στόχου της οικονομικής ανάπτυξης μέσω της καινοτομίας και για να καταστεί η Κύπρος μια σύγχρονη περιφέρεια έντασης γνώσης προτείνεται η δημιουργία Περιφέρειας Γνώσης Λευκωσίας.

Το άρθρο αναλύει τους κύριους άξονες στους οποίους πρέπει να κινηθεί η χάραξη πολιτικής για τη δημιουργία περιφέρειας έντασης γνώσης στην περιοχή της μείζονος Λευκωσίας καθώς και τα οφέλη που θα προκύψουν για την οικονομία σε παγκύπρια κλίμακα, υποδεικνύει τους πρωτεργάτες για την επιτυχία της πολιτικής και, τέλος, προτείνει συγκεκριμένα μέτρα.

Ομιλία στο Ζητώνειο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο στη Λάρνακα στις 19 Μαρτίου 2008.

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΓΝΩΣΗΣ

Από την ανακάλυψη του τροχού μέχρι την ανάπτυξη του προσωπικού υπολογιστή τίποτα δεν φαίνεται να έχει συμβάλει περισσότερο στην οικονομική ανάπτυξη ανά τους αιώνες όσο η δύναμη των καινοτόμων ιδεών. Στη σύγχρονη εποχή της γνώσης, τα μέσα παραγωγής μιας οικονομίας δεν προέρχονται από το κεφάλαιο, τους φυσικούς πόρους ή το εργατικό δυναμικό αλλά από τη γνώση και την καινοτομία. Και ενώ το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης—φυσικό επακόλουθο της οικονομίας της γνώσης—ενέχει σοβαρούς κινδύνους για τους παθητικούς θεατές, προσφέρει ταυτόχρονα τεράστιες ευκαιρίες για όσους αναπτύσσουν, με διορατικότητα, πολιτικές σύνδεσης της περιφερειακής ανάπτυξης με τα γενικότερα ρεύματα της παγκοσμιοποίησης.

Οι ευκαιρίες για οικονομική ανάπτυξη πηγάζουν από την ικανότητα του ανθρώπινου δυναμικού μιας χώρας να αναπτύξει ικανότητες καινοτομίας και να τις συνδυάσει με ευνοϊκές ντόπιες συνθήκες φυσικών πόρων (π.χ. πηγές ενέργειας, φυσικό περιβάλλον), ούτως ώστε να διατηρήσει ένα υψηλό—και επομένως ακριβό—βιοτικό επίπεδο, χωρίς να χάνει στο παιχνίδι του παγκόσμιου ανταγωνισμού. Η υψηλή προστιθέμενη αξία από την καινοτομία είναι απαραίτητη για μια κοινωνία που επιθυμεί να διατηρήσει υψηλό βιοτικό επίπεδο, διασφαλίζοντας ταυτόχρονα ένα αξιοζήλευτο επίπεδο κοινωνικών παροχών. Οι σκανδιναβικές χώρες αποτελούν σε αυτό τον τομέα επιτυχημένα παραδείγματα προς μελέτη.

Τα τελευταία χρόνια γίναμε μάρτυρες της αποτυχημένης προσπάθειας του κυπριακού τομέα της μεταποίησης να αναπτύξει ικανότητες καινοτομίας και να επιτύχει τη σύνδεση με τα ρεύματα της παγκοσμιοποίησης. Ως αποτέλεσμα, η μεταποίηση συνεχώς φθίνει ως τομέας οικονομικής δραστηριότητας και ο τουριστικός τομέας αναμένεται να ακολουθήσει παρόμοια καθοδική πορεία.¹ Σύμφωνα με στοιχεία της Ομοσπονδίας Εργοδοτών και

1. A. Adamou and S. Clerides, “Tourism, development and growth: inter-

Βιομηχάνων, το 2006 σημειώθηκε, για πρώτη φορά μετά το 1974, μείωση της συμβολής του τουρισμού στο Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν. Αντιθέτως, ο τομέας των υπηρεσιών —όπως είναι, για παράδειγμα, οι τράπεζες και οι χρηματοοικονομικοί οργανισμοί, οι συμβουλευτικοί οργανισμοί PricewaterhouseCoopers, KPMG, Deloitte, οι εταιρείες πληροφορικής IBM Κύπρου και NCR— αναπτύσσονται με μεγάλη επιτυχία.

Είναι σημαντικό να μην μας διαφύγει εδώ το γεγονός ότι η συρρίκνωση του τομέα της μεταποίησης στην Κύπρο δεν ήταν αναπόφευκτο αποτέλεσμα της παγκοσμιοποίησης. Το παράδειγμα της βόρειας Ιταλίας² αποδεικνύει ότι είναι δυνατό να αναπτυχθούν ικανότητες καινοτομίας και στον τομέα της μεταποίησης, ακόμη και σε περιβάλλοντα υψηλού κόστους παραγωγής, και να διατηρείται ταυτόχρονα το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα μίας περιφέρειας παρά τις πιέσεις από το διεθνή ανταγωνισμό. Η αναγνώριση ορισμένων από τα βαθύτερα αίτια που έπληξαν τον τομέα της μεταποίησης στην Κύπρο, μας βοηθά να αποφύγουμε παρόμοια προβλήματα για άλλους τομείς, στους οποίους σήμερα στηρίζεται η οικονομία μας. Το ίδιο μπορεί να λεχθεί για τον τομέα των θαλάσσιων μεταφορών, όπου η ιδιαίτερα ευνοϊκή θέση της Κύπρου δεν φαίνεται να έχει αξιοποιηθεί σωστά, αφού δεν έχει γίνει ακόμα πλήρως κατανοητό ότι ο τομέας των μεταφορών και διαχείρισης (logistics) είναι τομέας υψηλής τεχνολογίας.

Η πρόκληση για τις σύγχρονες κοινωνίες που επιθυμούν να κατέχουν μια αξιοπρεπή θέση στο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον, συνοψίζεται στην ανάγκη ενεργοποίησης της διαδικασίας Κοινωνία της Γνώσης-Καινοτομία-Οικονομική Ανάπτυξη.

Δυστυχώς, όμως, το αγαθό της γνώσης δεν περιορίζεται από

national evidence and lessons for Cyprus,” *Cyprus Economic Policy Review* 3:2 (2009) 3-22.

2. Βλ. F. Pyke, G. Becatini and W. Sengenberger (Eds.), *Industrial districts and inter-firm co-operation in Italy*, Geneva: International Institute for Labour Studies, 1990.

εθνικά σύνορα: οι «εργάτες της γνώσης» χαρακτηρίζονται από μεγάλη κινητικότητα —τουλάχιστο οι πιο δημιουργικοί από αυτούς— και το γνωστικό κεφάλαιο εταιρειών και οργανισμών εύκολα διασχίζει εθνικά σύνορα. Όμως, ακόμη και αν θεωρήσουμε (μάλλον ορθά) ότι σε μια νησιώτικη οικονομία, όπως είναι η δική μας, η φυγή «εργατών της γνώσης» είναι περιορισμένη, εξίσου περιορισμένη είναι και η ικανότητα προσέλκυσης ανθρώπινου δυναμικού. Επομένως, η εξίσωση δεν ανατρέπεται, παρά το νησιώτικο χαρακτήρα της Κύπρου, και το πρόβλημα της ανταγωνιστικότητας της κυπριακής οικονομίας μέσα στο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον διατηρεί τις ίδιες βασικές παραμέτρους που αντιμετωπίζουν άλλες, μεγαλύτερες χώρες.

Από τη δεκαετία του '90, οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις και οι θεσμοί της τοπικής αυτοδιοίκησης προσδίδουν ιδιαίτερη σημασία στη δημιουργία Περιφερειών Έντασης Γνώσης ως ενός εργαλείου ενεργοποίησης της διαδικασίας Κοινωνία της Γνώσης-Καινοτομία-Οικονομική Ανάπτυξη, και βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας μιας εθνικής οικονομίας. Δηλαδή, επικεντρώνονται στη δημιουργία γεωγραφικών περιοχών, όπου η εφαρμογή συγκεκριμένων πολιτικών προσελκύει τους εργάτες της γνώσης και συγκεντρώνει με αυτό τον τρόπο πλούσια αποθέματα γνώσεων ή πνευματικού κεφαλαίου. Ως αποτέλεσμα, οι επιλεγμένες αυτές γεωγραφικές περιοχές αναπτύσσουν έντονη δραστηριότητα καινοτομίας και δρουν ως ατμομηχανή για την οικονομική ανάπτυξη της ευρύτερης περιφέρειας.

Η ανάληψη δράσης σε τοπικό και εθνικό επίπεδο υποστηρίχθηκε ενεργά από το πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με τίτλο *Περιφέρειες Έντασης Γνώσης*, το οποίο εισήχθη το 2003 σε πιλοτική βάση από το Ευρωκοινοβούλιο. Το πρόγραμμα προωθεί πειραματικές δράσεις για την ανάπτυξη των περιφερειών της γνώσης μέσω της έρευνας και της τεχνολογικής ανάπτυξης, της συνεργασίας μεταξύ πανεπιστημίων και ερευνητικών ινστιτούτων, της συνεργασίας μεταξύ πανεπιστημίων και βιομηχανίας, της συνεργασίας μεταξύ της τοπικής αυτοδι-

οίησης, των ιδιωτικών και δημόσιων οργανισμών που ασχολούνται με την έρευνα και την τεχνολογική ανάπτυξη, και των πανεπιστημίων. Το πιλοτικό πρόγραμμα έγινε δεκτό με ενθουσιασμό και αναμένεται να συνεχισθεί με το έβδομο Χρηματοδοτικό Πρόγραμμα Πλαίσιο.

Επομένως, οι έχοντες την ευθύνη για οικονομική ανάπτυξη στην Κύπρο οφείλουν να προβληματιστούν αναφορικά με την ανάδειξη της Κύπρου ως περιφέρειας έντασης γνώσης. Συγκεκριμένα, η περιφέρεια της μείζονος Λευκωσίας μπορεί να διαδραματίσει πρωταγωνιστικό ρόλο. Γι' αυτό το λόγο προτείνεται η δημιουργία της Περιφέρειας Γνώσης Λευκωσίας, η οποία θα δρα ως ατμομηχανή οικονομικής ανάπτυξης.

Πέραν των θεωρητικών (αλλά στηριζόμενων σε εκτενείς μελέτες) επιχειρημάτων που σκιαγραφήσαμε πιο πάνω, αναφορικά με το θετικό ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει η Περιφέρεια Γνώσης Λευκωσίας, υπάρχουν και συγκεκριμένοι πρακτικοί λόγοι, που ενθαρρύνουν τη χάραξη σαφούς πολιτικής προς υλοποίηση αυτού του στόχου.

1. Η Κυπριακή Δημοκρατία επενδύει πέραν των διακόσιων εκατομμυρίων ευρώ ετησίως για την υποστήριξη του Πανεπιστημίου Κύπρου, του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου, του Κυπριακού Ινστιτούτου, του Ινστιτούτου Γεωργικών Ερευνών, του Ινστιτούτου Νευρολογίας και Γενετικής, του Διεθνούς Ινστιτούτου Κύπρου (Harvard) και της Νοσηλευτικής Σχολής (ΤΕΠΑΚ). Οι επενδύσεις αυτές δημιουργούν στην περιοχή της μείζονος Λευκωσίας μια αξιοσημείωτη ερευνητική υποδομή διεθνών προδιαγραφών, η οποία θα ενδυναμωθεί ακόμη περισσότερο με τη λειτουργία ιδιωτικών πανεπιστημίων.

2. Ένας προκαταρκτικός υπολογισμός δείχνει ότι στην περιοχή της Λευκωσίας συγκεντρώνονται πέραν των χιλίων τριακοσίων ερευνητών. Δεν είναι τυχαίο που η ηλεκτρονική εγκυκλοπαίδεια Wikipedia, σε ένα άρθρο μόλις διακόσιων λέξεων για τη Λευκωσία, θεωρεί σημαντικό να κάνει ιδιαίτερη αναφορά στο ότι: “Nicosia is the seat of the University of Cyprus and

of the colleges and institutes of the Republic of Cyprus.” Η ευρύτερη περιοχή της Λευκωσίας προσεγγίζει τα ευρωπαϊκά επίπεδα σε αναλογία ερευνητών ανά χίλιους κατοίκους και είναι σε θέση, μέσα από στοχευμένες ενέργειες, να φθάσει τα κρίσιμα επίπεδα που καθορίζονται από την πολιτική της Λισαβόνας, δηλαδή οκτώ ερευνητές ανά χίλιους εργαζομένους.

3. Από το έβδομο Χρηματοδοτικό Πρόγραμμα Πλαίσιο, κατ’ αναλογία με τις επιτυχίες στο έκτο Πρόγραμμα Πλαίσιο, η Κύπρος αναμένεται να προσελκύσει μέσα στην επταετία 2007-2013 προγράμματα πέραν των πεντακόσιων εκατομμυρίων ευρώ, δημιουργώντας ένα σημαντικό αριθμό θέσεων εργασίας για νέους κυρίως ανθρώπους. Για να κατορθώσει, όμως, η Κύπρος να ανταγωνιστεί με επιτυχία για την προσέλκυση των ευρωπαϊκών προγραμμάτων και την ορθή αξιοποίησή τους, απαιτείται μια σημαντική αύξηση της ερευνητικής υποδομής και η ενίσχυση της ικανότητάς μας για καινοτομία.

4. Η Κύπρος σήμερα καλείται να συμμετέχει σε μια σειρά πρωτοβουλιών, που αφορούν στη ζωή μας ως μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Καλούμαστε, για παράδειγμα, να αυξήσουμε το ποσοστό των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, από λιγότερο του 6%, που χρησιμοποιούμε σήμερα, σε 20% μέχρι το 2020, ή να εφαρμόσουμε τις ευρωπαϊκές οδηγίες για τη διαχείριση στερεών αποβλήτων (2006/12/EC) και την υγειονομική ταφή (1999/31/EC). Για όλα αυτά, απαιτείται η ανάπτυξη από μέρους μας ικανοτήτων καινοτομίας, αλλά και η αξιοποίηση των καινοτομιών που πραγματοποιούνται αλλού. Για παράδειγμα, με την υφιστάμενη τεχνολογία ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, μπορούμε να αυξήσουμε τη χρήση τους μέχρι το 14%, για να επιτύχουμε, όμως, το στόχο του 20%, μέχρι το 2020, απαιτούνται τεχνολογικές καινοτομίες.³ Ταυτόχρονα, αναγνωρίζουμε

3. Βλ. Andris Piebalgs, *European Commissioner on Energy*, Round table discussion on the European Union energy policy, Cyprus Conference Center, Nicosia, March 2, 2007.

ότι, επειδή είμαστε από τις μικρότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι λύσεις που άλλες χώρες έχουν αναπτύξει για αυτά τα θέματα δεν είναι βιώσιμες και οφείλουμε να προσαρμόσουμε τυχόν τεχνικές λύσεις στις δικές μας συνθήκες.

5. Μια ζωντανή και δραστήρια περιφέρεια γνώσης θα αποτελέσει πόλο έλξης ανθρώπινου δυναμικού από την ευρύτερη περιοχή με θετικό αντίκτυπο σε πολλαπλά επίπεδα: δημογραφικό, αστικό και πολιτικό.

Τέλος, όπως θα δούμε πιο κάτω, ορισμένοι παράγοντες, οι οποίοι προαπαιτούνται για τη δημιουργία της Περιφέρειας Γνώσης Λευκωσίας, αποτελούν και το ζητούμενο για βελτίωση της ποιότητας ζωής. Αναφερόμαστε, συγκεκριμένα, στην ανάγκη για ποιοτικό φυσικό περιβάλλον, για πολιτιστικές δραστηριότητες, για δημόσιες συγκοινωνίες και την εν γένει ύπαρξη ενός ελκυστικού αστικού χαρακτήρα.

Τώρα, όμως, τίθεται το ερώτημα: Πώς δημιουργείται μια περιφέρεια έντασης γνώσης;

Η απάντηση βρίσκεται στον τριπλό έλικα, που απαρτίζεται από τα πανεπιστήμια, τις επιχειρήσεις και την κυβέρνηση, αλλά και στον καταλυτικό ρόλο που διαδραματίζουν οι φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Ο ΤΡΙΠΛΟΣ ΕΛΙΚΑΣ: ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑ - ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ - ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ

Υπάρχει συναίνεση μεταξύ κοινωνιολόγων, οικονομολόγων, πολεοδόμων και γεωγράφων ότι η γνώση έχει «μάζα» και έλκεται από συγκεκριμένες πολιτικές και από περιβαλλοντικές παραμέτρους. Τα οικονομικά της συγκέντρωσης (agglomeration economics) του Alfred Marshall —που χρησιμοποιήθηκαν από το 1890 για να εξηγήσουν την ανάπτυξη των μεγάλων αστικών κέντρων την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης— βρίσκουν εφαρμογή και στη σύγχρονη βιομηχανία της γνώσης. Συγκεκριμένα, η συγκέντρωση γνώσης σε μια γεωγραφική περιοχή δημιουργεί εξωτερικές οικονομίες κλίμακας

και αποτελεί πόλο έλξης για περισσότερες εταιρείες και οργανισμούς εντάσεως γνώσης και προσελκύει έτσι περισσότερους εργατές της γνώσης. Όλα αυτά μαζί οδηγούν σε αυξημένη καινοτομία και γρηγορότερους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης. Όπως θα αναλύσουμε εκτενέστερα πιο κάτω, οι οργανισμοί έντασης γνώσης επωφελούνται από την εγγύτητά τους σε παρόμοιους οργανισμούς και είναι σύνηθες φαινόμενο η συγκέντρωση στα αστικά κέντρα δικτύων, που αποτελούνται από τέτοιους οργανισμούς.

Γιατί, όμως, ορισμένες πόλεις επιτυγχάνουν να προσελκύσουν τη βιομηχανία έντασης γνώσης, όταν άλλες αποτυγχάνουν; Η απάντηση, η οποία αναδεικνύει και τη δυσκολία ενός τέτοιου εγχειρήματος, έγκειται στο ούτω καλούμενο «κατασκευασμένο πλεονέκτημα», που δημιουργούν οι επιτυχημένες πόλεις. Δηλαδή, στην αξιοποίηση του τριπλού έλικα «πανεπιστήμια-επιχειρήσεις-κυβέρνηση»⁴ προς αξιοποίηση των συμπληρωματικών ρόλων που διαδραματίζει ο ιδιωτικός τομέας, οι εκπαιδευτικοί οργανισμοί και τα ερευνητικά ινστιτούτα, οι κυβερνητικοί φορείς και η ευρύτερη κοινότητα.

Πώς, όμως, επιτυγχάνει ο τριπλός έλικας να ενεργοποιήσει τη διαδικασία Κοινωνία της Γνώσης-Καινοτομία-Οικονομική Ανάπτυξη;

Ο τριπλός έλικας δημιουργεί τις συνθήκες για την προσέλκυση και τη διατήρηση του αναγκαίου ανθρώπινου κεφαλαίου —των «εργατών της γνώσης»— το οποίο αναπτύσσει καινούργιες γνώσεις με τη βασική και την εφαρμοσμένη έρευνα, διαχέει τις γνώσεις αυτές σε ένα ευρύ φάσμα άλλων εργατών της γνώσης και, εντέλει, καινοτομεί μεταποιώντας τις νέες γνώσεις σε καινούργια προϊόντα και υπηρεσίες.⁵ Συγκεκριμένα, οι συντονισμένες προσπάθειες των πανεπιστημίων και των

4. Η ορολογία triple helix εισήχθη από τους Etzkovitz and Leydersdor (Eds.), *Universities and the global knowledge economy. A triple helix of university-industry-government relations*, London: Pinter, 1997.

5. Ιδιαίτερη αναφορά στο ρόλο των πανεπιστημίων γίνεται στο άρθρο της

ερευνητικών κέντρων, των επιχειρήσεων και της κυβέρνησης στοχεύουν στη δημιουργία των πιο κάτω εννέα κρίσιμων παραγόντων, οι οποίοι αποτελούν τις αναγκαίες συνθήκες για την προσέλκυση και τη διατήρηση του ανθρώπινου κεφαλαίου και αποτελούν τους παράγοντες επιτυχίας μιας περιφέρειας της γνώσης. Οι παράγοντες αυτοί, στο σύνολό τους, δημιουργούν τις αναγκαίες και ικανές συνθήκες για δημιουργία περιφέρειας γνώσης, αλλά ο καθένας από μόνος του δεν επαρκεί.

**ΟΙ ΕΝΝΕΑ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΕΠΙΤΥΧΙΑΣ
ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ ΕΝΤΑΣΗΣ ΓΝΩΣΗΣ**

1. Ανάπτυξη σε υπηρεσίες αιχμής και πρωτοποριακούς τομείς οικονομικής δραστηριότητας.
2. Ισχυρές δυνάμεις καινοτομίας σε όλους τους τομείς και όλους τους οργανισμούς.
3. Εκτίμηση της κουλτούρας γνώσης.
4. Ανοικτή ροή πληροφοριών.
5. Σημαντική υποστήριξη για δημιουργικές δραστηριότητες.
6. Ισχυροί δεσμοί μεταξύ των τεχνών και του πολιτισμού, αφενός, και της επιστημονικής και τεχνολογικής γνώσης, αφετέρου.
7. Σημαντικό ποσοστό του εργατικού δυναμικού απασχολείται σε δημιουργικές δραστηριότητες.
8. Ενεργός ανάμειξη των πολιτών στην ανάπτυξη του αστικού τους περιβάλλοντος και του ιδιαίτερου του χαρακτήρα.
9. Πληθώρα γεγονότων και τόπων που εκτιμώνται από τους εργάτες της γνώσης.

Από τον πίνακα αυτό καθίσταται εμφανής ο ρόλος που καλείται να διαδραματίσει καθεμιά από τις τρεις συνιστώσες του έλικα. Αλλά, πέραν τούτου, αναδεικνύεται και ο σημαντικός ρόλος των πολιτών και της πόλης. Οι δημοτικές αρχές επιφορ-

S. Reichert, "The rise of knowledge regions: emerging opportunities and challenges for universities", *European University Association Belgium* 6 (2006).

τίζονται με τη δημιουργία των δύο τελευταίων παραγόντων. Επομένως, η ενεργοποίηση της διαδικασίας Κοινωνία της Γνώσης-Καινοτομία-Οικονομική Ανάπτυξη απαιτεί τη στήριξη της ευρύτερης κοινότητας και των δημοτικών αρχών.

Για να δημιουργηθούν όλοι οι εννέα παράγοντες προαπαιτείται η ύπαρξη ενός θεμελιώδους παράγοντα:

10. Ηγεσία με όραμα και ενεργητικότητα που θα κινητοποιήσει όλους τους εμπλεκόμενους συντελεστές προς την υλοποίηση του κοινού στόχου, κτίζοντας πάνω στην υφιστάμενη υποδομή και ξεπερνώντας τα εμπόδια και τις δυσκολίες, καλλιεργώντας τη δυναμική ότι το ευκαίο είναι και εφικτό.

Στις επόμενες ενότητες, αναλύουμε πρώτα το μηχανισμό (Κοινωνικό Κεφάλαιο) που υφαίνει τον ιστό των αστικών κέντρων και διευκολύνει την ενεργοποίηση του τριπλού έλικα, αναδεικνύουμε τη σημασία του Ανθρώπινου Δυναμικού και συζητάμε τη σημασία της Γεωγραφικής Συγκέντρωσης για τη δημιουργία περιοχών έντασης γνώσης. Από την ανάλυση πηγάζουν συμπεράσματα, τα οποία οδηγούν στη χάραξη πολιτικής. Η πολιτική αφορά όλους τους συντελεστές: πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα, επιχειρήσεις, κυβέρνηση και δημοτικές αρχές.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η περιφερειακή οικονομική ανάπτυξη σχετίζεται άμεσα με κοινωνικές στις οποίες υπάρχουν ισχυροί κοινωνικοί δεσμοί τόσο μεταξύ ατόμων όσο και μεταξύ οργανισμών, δηλαδή όπου υπάρχει ένα σύνολο αρχών που προωθούν τη συνεργασία που στηρίζεται στις αξίες της εντιμότητας, της τήρησης των δεσμεύσεων, της αξιόπιστης εκτέλεσης του καθήκοντος, της αμοιβαιότητας κ.λπ.

Οι δεσμοί αυτοί αποτελούν το λεγόμενο κοινωνικό κεφάλαιο μιας κοινωνίας. Επομένως, η συζήτηση για να καταστεί η Κύπρος περιφέρεια έντασης γνώσης απαιτεί πρώτα μια ανάλυση των κοινωνικών παραμέτρων, οι οποίες μπορούν να διευκολύ-

νουν ή να αποτρέψουν την επιτυχία ενός τέτοιου φιλόδοξου εγχειρήματος.

Οι αξίες που δημιουργούν κοινωνικό κεφάλαιο είναι δυνατό να ξεκινούν από την αλληλεγγύη μεταξύ δύο φίλων ή τους δεσμούς αλληλοϋποστήριξης μεταξύ μελών της ίδιας οικογένειας ή του ίδιου πολιτικού κόμματος, και να φθάνουν μέχρι τα πιο ολοκληρωμένα και πολύπλοκα θρησκευτικά δόγματα, όπως είναι η Ορθοδοξία, ο Προτεσταντισμός ή ο Ισλαμισμός. Βεβαίως, ορισμένες αξίες που οδηγούν σε συνεργασίες δεν δημιουργούν απαραίτητα κοινωνικό κεφάλαιο για μια κοινωνία. Για παράδειγμα, η αξία που προωθεί την απόλυτη εμπιστοσύνη και την υποστήριξη μεταξύ μελών της ίδιας οικογένειας στη νότια Ιταλία, αλλά επιτρέπει την εκμετάλλευση όλων των υπολοίπων, δεν δημιουργεί κοινωνικό κεφάλαιο πέραν των στενών ορίων της οικογένειας, και οδηγεί στο φαινόμενο της «μαφίας». Παρομοίως, η στήριξη μεταξύ μελών του ίδιου πολιτικού κόμματος εις βάρος των μελών άλλων κομμάτων δεν δημιουργεί κοινωνικό κεφάλαιο πέραν των ορίων του κόμματος, και οδηγεί σε φαινόμενα ευνοιοκρατίας.

Η οικονομική αξία του κοινωνικού κεφαλαίου έγκειται στο ότι μειώνει το κόστος συναλλαγής που επιβάλλεται από θεσμοθετημένους μηχανισμούς συνεργασίας, όπως είναι τα νομικά συμβόλαια, οι ιεραρχικές δομές, οι γραφειοκρατίες κ.λπ. Δηλαδή, η αμοιβαία εμπιστοσύνη που εδράζεται στην εντιμότητα, την τήρηση των δεσμεύσεων, την αξιόπιστη εκτέλεση του καθήκοντος και την αμοιβαιότητα έχει οικονομική αξία ίση, τουλάχιστο, με το κόστος των νομικών και άλλων υπηρεσιών που απαιτούνται, όταν δεν υπάρχει αμοιβαία εμπιστοσύνη. Ακόμη πιο σημαντικό για τους σκοπούς της δικής μας ανάλυσης είναι το γεγονός ότι, όπως δείχνουν αρκετές μελέτες, η έρευνα και η τεχνολογική ανάπτυξη στηρίζεται σε ανεπίσημες ανταλλαγές πληροφοριών περί πνευματικών δικαιωμάτων μέσω των κοινωνικών δεσμών (δηλαδή του κοινωνικού κεφαλαίου) διότι, σε αντίθετη περίπτωση, η επίσημη ανταλλαγή των

πνευματικών δικαιωμάτων προϋποθέτει υψηλό κόστος συναλλαγής και επιβραδύνει σημαντικά τη διαδικασία καινοτομίας. Ο παράγοντας 4 Ανοικτή ροή πληροφοριών, που απαιτείται για να μπορεί μια κοινωνία να καινοτομήσει, δημιουργείται μέσω του κοινωνικού κεφαλαίου.

Επομένως, πλούσια αποθέματα κοινωνικού κεφαλαίου είναι αναγκαία για την ανάπτυξη περιφερειών έντασης γνώσης. Αλλά, ταυτόχρονα, το κοινωνικό κεφάλαιο μπορεί να λειτουργήσει και ως δίκικοπο μαχαίρι, αφού η αλληλεγγύη μεταξύ κοινωνικών ομάδων αποκτάται με αντίτιμο την αντιπαλότητα με ετεροειδείς ομάδες.

Το κοινωνικό κεφάλαιο —τόσο στην πιο ωφέλιμη μορφή του, όπου διαχέεται σε όλη την κοινωνία, όσο και στην εκθεμελιωτική μορφή του, όπου περιορίζεται σε μικρά κοινωνικά υποσύνολα, όπως την οικογένεια ή το πολιτικό κόμμα— μεταδίδεται από γενιά σε γενιά με τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης και στηρίζεται περισσότερο στις συνήθειες αντί στη λογική. Γι' αυτόν, ακριβώς, το λόγο φαινόμενα ευνοιοκρατίας δεν είναι εύκολο να παταχθούν, απαιτούν μακροχρόνιες δεσμεύσεις για τη δημιουργία της κατάλληλης κουλτούρας και, οπωσδήποτε, δεν περιορίζονται με νομοθετικές ρυθμίσεις.

Η κυβέρνηση, η πολιτική ηγεσία και οι δημοτικές αρχές μπορούν να συμβάλουν τόσο στην αύξηση όσο και στη μείωση του κοινωνικού κεφαλαίου. Από τα όσα έχουμε αναφέρει, συνάγονται συγκεκριμένες πρακτικές, οι οποίες επιδρούν στα αποθέματα του κοινωνικού κεφαλαίου.

Πρώτο, η κυβέρνηση και οι άλλοι πολιτικοί παράγοντες πρέπει να έχουν επίγνωση των αποθεμάτων κοινωνικού κεφαλαίου και να αποθαρρύνουν την ανταμοιβή μικρών ομάδων με περιορισμένη ευρύτητα κοινωνικού κεφαλαίου. Για παράδειγμα, η επίδειξη ευνοιοκρατίας από την πολιτεία επιβραβεύει ομάδες με υψηλά αποθέματα κοινωνικού κεφαλαίου στο εσωτερικό τους, αλλά το πράττει εις βάρος του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου.

Δεύτερο, η κυβέρνηση συμβάλλει στη δημιουργία κοινωνικού κεφαλαίου με τη δημιουργία θεσμών ενός κράτους δικαίου και την καλλιέργεια ενός ασφαλούς και σταθερού περιβάλλοντος, εντός του οποίου δραστηριοποιούνται οι πολίτες και οι οργανισμοί.

Τρίτο, η κυβέρνηση συντείνει στη μείωση του κοινωνικού κεφαλαίου, όταν αναλαμβάνει δράσεις που θα μπορούσε να αναλάβει ο ιδιωτικός τομέας ή οι κοινωνικές οργανώσεις. Ένα πλούσιο κοινωνικό κεφάλαιο, για να είναι ωφέλιμο, απαιτεί τη συνύπαρξη κοινωνικών δικτύων και μη κυβερνητικών οργανώσεων σε μια υγιή κοινωνία των πολιτών. Οι κυβερνητικές παρεμβάσεις που αποδυναμώνουν την κοινωνία των πολιτών, εξασθενούν τα δίκτυα συνεργασίας και μειώνουν το κοινωνικό κεφάλαιο.

Και τέταρτο, με την παιδεία, η κυβέρνηση έχει τη μεγαλύτερη δυνατότητα δημιουργίας κοινωνικού κεφαλαίου σε όλα τα επίπεδα. Οι εκπαιδευτικοί οργανισμοί (σχολεία, ανώτερα και ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα) μεταφέρουν το κοινωνικό κεφάλαιο από γενιά σε γενιά, αλλά και συνεισφέρουν στην επαύξησή του. Η τελευταία παρατήρηση είναι και η πλέον σημαντική για τους σκοπούς της ανάλυσής μας:

Από τη μια, μας υποδεικνύει ότι τα πανεπιστήμια αποτελούν ένα σημαντικό μηχανισμό δημιουργίας κοινωνικού κεφαλαίου, το οποίο συνεισφέρει στην κοινωνία της γνώσης. Από την άλλη, αναδεικνύει την ανάγκη όχι μόνο για τεχνοκρατική αλλά και για ανθρωπιστική παιδεία. Η μεν πρώτη παράγει κυρίως τις νέες γνώσεις που αποτελούν την πρώτη ύλη για την καινοτομία, η δε δεύτερη υφαίνει τον κοινωνικό ιστό με τον οποίο η γνώση διαχέεται, μεταλλάσσεται και συνδυάζεται, οδηγώντας στην καινοτομία.

Τέλος, όμως, η παρατήρηση αυτή μας υπενθυμίζει ότι η δημιουργία κοινωνικού κεφαλαίου απαιτεί μια μακροχρόνια προοπτική και σταθερότητα στους στόχους που έχουμε θέσει. Η εξάλειψη των εκθεμελιωτικών μορφών κοινωνικού κεφαλαίου

ου και η αντικατάστασή του από ωφέλιμο κεφάλαιο απαιτεί χρόνο, υπομονή και επιμονή.

ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ

Σε τελευταία ανάλυση, το ανθρώπινο δυναμικό είναι αυτό που ενεργοποιεί τη διαδικασία Κοινωνία της Γνώσης-Καινοτομία-Οικονομική Ανάπτυξη. Οι θεωρίες, της τελευταίας δεκαετίας, περί ανθρώπινου δυναμικού για την περιφερειακή ανάπτυξη συμπληρώνουν σημαντικά τις θεωρίες περί κοινωνικού κεφαλαίου και φαίνεται να δίνουν ολοκληρωμένες απαντήσεις αναφορικά με την ανάπτυξη περιφερειών έντασης γνώσης 9.

Η παραδοσιακή οικονομική ανάλυση της βιομηχανικής εποχής ήθελε τις πόλεις να αναπτύσσονται εκεί όπου οι συνθήκες επέτρεπαν την πιο αποτελεσματική—άρα και οικονομική— παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών. Αυτό συνήθως συνδυάζεται με την εύκολη πρόσβαση σε φυσικούς πόρους και τις καλές συγκοινωνίες. Οι κυβερνητικές πολιτικές παροχής φορολογικών κινήτρων και δημιουργίας δικτύων συγκοινωνίας παράγουν τις κατάλληλες συνθήκες για την ανάδειξη περιφερειών οικονομικής ανάπτυξης. Αυτό εξηγεί και την ανάπτυξη της τουριστικής βιομηχανίας στην Κύπρο λόγω των διαθέσιμων φυσικών πόρων (δηλαδή τον ήλιο και τη θάλασσα) και του ανεπτυγμένου συγκοινωνιακού συστήματος αερομεταφορών. Άλλοι οργανισμοί παροχής υπηρεσιών προσελκύστηκαν από τα φορολογικά κίνητρα πριν από την ένταξή μας στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Σήμερα όμως, η γνώση και η καινοτομία έχουν αντικαταστήσει τους φυσικούς πόρους και την αποδοτικότητα του εργατικού δυναμικού. Ο ακρογωνιαίος λίθος της περιφερειακής ανάπτυξης είναι η ύπαρξη σημαντικών αποθεμάτων υψηλά καταρτισμένου ανθρώπινου δυναμικού, το οποίο είναι σε θέση να παράγει γνώση και να καινοτομεί.

Ο βραβευμένος με Νόμπελ Οικονομικών Robert Lucas υποστηρίζει ότι η βελτίωση της παραγωγικότητας μέσω της καινο-

τομίας, η οποία πηγάζει από τη μεγάλη συγκέντρωση ανθρώπινου δυναμικού στα αστικά κέντρα, αποτελεί τον πιο κρίσιμο παράγοντα για την περιφερειακή ανάπτυξη. Αλλά και πέρα από τη δουλειά του Lucas, από το 1988 πιο σύγχρονοι μελετητές (Richard Florida) έχουν θεμελιώσει με εμπειρικά στοιχεία το συσχετισμό περιφερειακής ανάπτυξης και ανθρωπίνου δυναμικού, ιδιαίτερα με εκείνο το μέρος του ανθρώπινου δυναμικού που αποκαλείται η δημιουργική τάξη (the creative class). Έρευνες δείχνουν ότι οι περιοχές, που αναδεικνύονται σε αστικά κέντρα έντασης γνώσης, είναι εκείνες που έχουν την ικανότητα όχι μόνο να διατηρούν, αλλά και να προσελκύουν δημιουργικό ανθρώπινο δυναμικό.

Οι εννέα παράγοντες που περιγράψαμε πιο πάνω έχουν εξαχθεί μέσα από τη διορατικότητα που πηγάζει από τις θεωρίες των Lucas και Florida. Δηλαδή, ο τριπλός έλικας στοχεύει στη δημιουργία εκείνων των παραγόντων που οδηγούν στην προσέλκυση δημιουργικού ανθρώπινου δυναμικού.

Χαρακτηριστικά, σημειώνουμε ότι δεν είναι κατ' ανάγκη οι μεγαλουπόλεις που μετατρέπονται σε περιφερειακά κέντρα οικονομικής ανάπτυξης. Ακόμα και μικρές πόλεις έχουν δημιουργήσει εκείνες τις συνθήκες που απαιτούνται για να ενεργοποιηθεί ο τριπλός έλικας, να προσελκύσουν ανθρώπινο δυναμικό και να επιφέρουν μια αειφόρο οικονομική ανάπτυξη. Τα παραδείγματα είναι πολλά, όπως το Austin στο Τέξας, το Δουβλίνο, η περιοχή West Jutland στη Δανία, το Silicon Valley στην Καλιφόρνια, το Route 128 στη Βοστώνη, και οι πόλεις Brescia και Como στη βόρεια Ιταλία. Οι πόλεις αυτές έχουν συνδυάσει την παροχή υψηλής τεχνολογίας και άριστων πανεπιστημίων και ερευνητικών κέντρων με την ποιότητα ζωής, που απαιτείται για να προσελκυσθεί και να διατηρηθείτο δημιουργικό ανθρώπινο δυναμικό. Είναι αξιοσημείωτο ότι από τις δέκα πέντε πόλεις των Ηνωμένων Πολιτειών που βρίσκονται στον κατάλογο των «πιο ελκυστικών πόλεων» του περιοδικού Forbes, οι εννέα συμπεριλαμβάνονται και στον κατάλογο των πόλεων με

τη μεγαλύτερη ανάπτυξη οικονομίας έντασης γνώσης. Και οι εννέα περιλαμβάνονται, επίσης, στον κατάλογο των «πλέον διαδικτυωμένων πόλεων». Επιπλέον, από τον κατάλογο των δέκα πέντε «πλέον διαδικτυωμένων πόλεων», μόνο δεκατρείς περιλαμβάνονται στον κατάλογο των πόλεων με τη μεγαλύτερη ανάπτυξη οικονομίας της γνώσης. Οι δύο πόλεις, που αν και διαδικτυωμένες δεν παρουσιάζουν ανεπτυγμένη οικονομία της γνώσης, απουσιάζουν από τον κατάλογο των «πιο ελκυστικών πόλεων».

Δηλαδή, η προσέλκυση και η διατήρηση άρτια καταρτισμένου ανθρώπινου δυναμικού απαιτεί τόσο υψηλή τεχνολογική υποδομή όσο και ένα ποιοτικό αστικό περιβάλλον. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, στον πίνακα των εννέα παραγόντων του Κεφαλαίου 3 παρουσιάζεται η ανάγκη για ισχυρούς δεσμούς μεταξύ των τεχνών και του πολιτισμού, και της επιστημονικής και της τεχνολογικής γνώσης, για ενεργό ανάμειξη των πολιτών στην ανάπτυξη του αστικού περιβάλλοντος και του ιδιαίτερου χαρακτήρα του, και για πολιτιστικά και άλλα γεγονότα που εκτιμώνται από τους εργάτες της γνώσης. Ο ρόλος των δημοτικών αρχών για την ανάπτυξη αυτών των παραγόντων είναι καίριας σημασίας.

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΤΟΠΟΘΕΣΙΑ

Έχουμε καλύψει τους κύριους άξονες πάνω στους οποίους μπορούν να στηριχθούν προτάσεις πολιτικής για τη δημιουργία της Περιφέρειας Γνώσης Λευκωσίας. Οφείλουμε, όμως, να απαντήσουμε στο ερώτημα αναφορικά με το γιατί δίνουμε σημασία σε μια εστιασμένη γεωγραφική περιοχή στη μείζονα Λευκωσία, ως το πρώτο βήμα για ανάπτυξη οικονομίας της γνώσης σε όλη την Κύπρο.

Θεωρητικά επιχειρήματα αλλά και εμπειρικές μελέτες δείχνουν τη σημασία της γεωγραφικής συγκέντρωσης για τη δημιουργία περιφερειών έντασης γνώσης. Παρά τη σημαντική ανά-

πτυξη της τεχνολογίας της πληροφορικής, η οποία εκμηδενίζει το χρόνο και τις αποστάσεις, η ανάγκη για γεωγραφική συγκέντρωση δεν έχει εκλείψει. Μάλιστα, φαίνεται ότι έχει αποκτήσει ακόμη μεγαλύτερη σημασία η γεωγραφική συγκέντρωση για την οικονομία της γνώσης από ό,τι για την παραγωγή προϊόντων.

Η γεωγραφική συγκέντρωση δεν μειώνει απλώς το κόστος λόγω της οικονομίας κλίμακας με την αυξημένη παραγωγή προϊόντων ή υπηρεσιών, αλλά δημιουργεί συσσωρευτικά πλεονεκτήματα, που πηγάζουν από την ανάπτυξη γνώσεων και δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού, τις ευκαιρίες για εύκολη επικοινωνία και ανταλλαγή ιδεών και εμπειριών, τις ευκαιρίες για εξειδίκευση και, επομένως, βελτίωση των διαδικασιών.

Τα οικονομικά της συγκέντρωσης του Marshall δίνουν τρεις λόγους για τους οποίους οργανισμοί ή εταιρείες, που συγκεντρώνονται σε μια γεωγραφική περιοχή, είναι πιο αποδοτικοί από απομονωμένους οργανισμούς:

Πρώτο, μπορούν να στηριχθούν σε εξειδικευμένους προμηθευτές, οι οποίοι δεν θα μπορέσουν ενδεχομένως να προμηθεύουν οργανισμούς που βρίσκονται γεωγραφικά απομακρυσμένοι. Για παράδειγμα, το Τμήμα Βιολογικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Κύπρου αντιμετωπίζει ακόμη προβλήματα διατροφής των βατράχων, που χρησιμοποιούνται σε επιστημονικές μελέτες, αφού οι προμηθευτές ζωοτροφών στην Κύπρο δεν ενδιαφέρονται για αυτό το πολύ μικρό μέρος της αγοράς. Παρόμοια προβλήματα αντιμετωπίζει το Ινστιτούτο Νευρολογίας και Γενετικής με την εκτροφή ποντικών. Η συνεργασία των δύο οργανισμών περιορίζει κάπως το πρόβλημα, ενώ με τη λειτουργία Ιατρικής Σχολής τα προβλήματα θα εκλείψουν.

Δεύτερο, μπορούν να αξιοποιήσουν ανθρώπινο δυναμικό από μια ευρύτερη δεξαμενή, στην οποία αυτό συρρέει, γιατί υπάρχουν μεγάλη συγκέντρωση οργανισμών που έχουν ανάγκη τις δεξιότητές του. Γι' αυτό, η βιομηχανία παραγωγής ταινιών βρίσκεται στο Hollywood και οι χρηματοοικονομικοί οργανισμοί συγκεντρώνονται στη Νέα Υόρκη ή το Λονδίνο. Όπως το έθεσε

και ο Lucas, οι πόλεις δεν θα ήταν οικονομικά βιώσιμες, αν δεν υπήρχε το φαινόμενο της παραγωγικότητας, που προέρχεται από τη συγκέντρωση του ανθρώπινου δυναμικού. «Για ποιον άλλο λόγο», διερωτάται, «πληρώνουν οι άνθρωποι τα πολύ υψηλά ενοίκια του Μανχάταν ή του Λονδίνου, παρά μόνο για να βρίσκονται κοντά σε άλλους ανθρώπους»;

Και, τρίτο, η γεωγραφική συγκέντρωση διευκολύνει τη διάχυση της γνώσης. Όπως το έθεσε εύστοχα ο Glaeser και οι συνεργάτες του, «τα πνευματικά επιτεύγματα διασχίζονται πιο εύκολα ένα διάδρομο ή ένα δρόμο, από ό,τι διασχίζονται ωκεανούς ή ηπείρους».⁶ Η τρίτη αυτή παρατήρηση έχει ιδιαίτερη σημασία στην οικονομία της γνώσης, αφού η διάχυση των γνώσεων είναι αυτή που επιφέρει την καινοτομία και, επομένως, η γεωγραφική συγκέντρωση επαυξάνει την πρώτη ύλη της καινοτομίας, δηλαδή τη γνώση. Η γεωγραφική συγκέντρωση που προσφέρει ένα αστικό περιβάλλον φαίνεται ότι ενθαρρύνει το συνδυασμό φαινομενικά ασύνδετων ιδεών, ο οποίος συνήθως οδηγεί στις πιο σημαντικές καινοτομίες.

Συμπερασματικά, επανειλημμένες μελέτες ανακαλύπτουν ότι η γεωγραφική συγκέντρωση σε ένα αστικό περιβάλλον που υπερβαίνει κάποιο όριο μεγέθους —και, επομένως, το μέγεθος της Περιφέρειας Γνώσης Λευκωσίας έχει σημασία— προσελκύει εξειδικευμένους προμηθευτές και ανθρώπινο δυναμικό. Ως αποτέλεσμα, μειώνουν το κόστος συναλλαγής, βελτιώνουν τα αποθέματα του κοινωνικού κεφαλαίου και του ανθρώπινου δυναμικού, διεγείρουν την καινοτομία με την ανταλλαγή πληροφοριών και εντείνουν, ακόμη περισσότερο, τα οικονομικά της συγκέντρωσης και το συγκριτικό πλεονέκτημα της περιφέρειας. Μήπως, όμως, υπάρχει κάτι το παράδοξο στο γεγονός ότι την εποχή του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και του κυβερνοχώρου δίνουμε σημασία στη γεωγραφική συγκέντρωση;

Το φαινομενικά παράδοξο ξεκαθαρίζει με τη διαφοροποίη-

6. Glaeser, E., Kallal, H., Scheinkman, J., Schleifer, A., "Growth of cities," *Journal of Political Economy* 100 (1992) 1126-1152.

ση που πρέπει να κάνουμε ανάμεσα στην πληροφορία και τη γνώση. Μια πληροφορία —όπως, για παράδειγμα, η τιμή του αργού πετρελαίου ή η ισοτιμία του ευρώ έναντι του δολαρίου— κωδικοποιείται εύκολα και μεταφέρεται ηλεκτρονικά. Ενώ οι γνώσεις είναι ασαφείς, δεν κωδικοποιούνται με ευκολία και με ακρίβεια, και απαιτούν ισχυρά κανάλια επικοινωνίας, όπως είναι τα σεμινάρια, οι διαλέξεις ή οι προσωπικές επαφές, για να μεταφερθούν. Οι ίδιοι λόγοι που καθιστούν σημαντικό το κοινωνικό κεφάλαιο στην ανταλλαγή πληροφοριών για την έρευνα και την τεχνολογική ανάπτυξη, καθιστούν σημαντική τη γεωγραφική συγκέντρωση.

Καταληκτικά, και σε σχέση με το θέμα που μας απασχολεί για τη δημιουργία μιας περιφέρειας έντασης γνώσης με την ενεργοποίηση του τριπλού έλικα, παρατηρούμε ότι από τους εννέα παράγοντες της προηγούμενης ενότητας υπάρχουν τέσσερεις, οι οποίοι μόνο με γεωγραφική συγκέντρωση φθάνουν σε κρίσιμα επίπεδα, για να επιδράσουν με ισχύ στην προσέλκυση δημιουργικού ανθρώπινου δυναμικού:

- α. Εκτίμηση της κουλτούρας γνώσης
- β. Σημαντική υποστήριξη για δημιουργικές δραστηριότητες
- γ. Ισχυροί δεσμοί μεταξύ των τεχνών και του πολιτισμού, αφενός, και της επιστημονικής και της τεχνολογικής γνώσης, αφετέρου
- δ. Σημαντικό ποσοστό του εργατικού δυναμικού να απασχολείται σε δημιουργικές δραστηριότητες.

Ο άξονας Αγλαντζιά-παλιά Λευκωσία μπορεί να αποτελέσει τον πυρήνα της περιοχής έντασης γνώσης της Λευκωσίας, με το τόξο, που δημιουργείται με τη συγκέντρωση του Πανεπιστημίου Κύπρου, του Ινστιτούτου Κύπρου, του Ινστιτούτου Γεωργικών Ερευνών και του Ανοικτού Πανεπιστημίου σε ενιαία περιοχή και να θέσει γερά θεμέλια γι' αυτή την περιφέρεια της γνώσης. Η δημιουργία Ιατρικής Σχολής θα ενδυναμώσει ακόμη περισσότερο αυτό το τόξο, με τη συμπερίληψη και του πανεπιστημιακού μέρους του Γενικού Νοσοκομείου Λευκωσίας. Επι-

πρόσθετα οφέλη θα προκύψουν από τη λειτουργία ιδιωτικών πανεπιστημίων.

Η επιχειρηματολογία για συγκέντρωση της περιφέρειας έντασης γνώσης σε μια γεωγραφική τοποθεσία δεν πρέπει να επισκιάσει το γεγονός ότι πολύ σημαντικό ρόλο καλούνται να διαδραματίσουν και άλλες περιοχές στη δημιουργία περιφέρειας γνώσης, αλλά και τα οφέλη που θα επιφέρει η Περιφέρεια Γνώσης Λευκωσίας στην παγκύπρια οικονομία, με τελικό στόχο να αναδειχθεί όλη η Κύπρος σε περιφέρεια γνώσης.

Από τη μια πλευρά, η περιορισμένη γεωγραφικά έκταση της Κύπρου και το άρτιο συγκοινωνιακό δίκτυο δεν αποτελούν ανυπέρβλητο αποτρεπτικό παράγοντα, για να συμμετάσχουν και άλλες πόλεις, ιδιαίτερα η Λεμεσός και η Λάρνακα, οι οποίες έχουν το επιπρόσθετο πλεονέκτημα να υποστηρίζονται από μείζονες συγκοινωνιακούς κόμβους (λιμάνι και αεροδρόμιο, αντίστοιχα). Από την άλλη, αναγνωρίζεται ότι η διαδικασία Κοινωνία της Γνώσης-Καινοτομία-Οικονομική Ανάπτυξη ενεργοποιείται μεν σε ένα πυρήνα έντονης καινοτομικής δραστηριότητας, ο οποίος, όμως, υποστηρίζεται από μια ευρύτερη περιοχή με άρτια καταρτισμένο προσωπικό, που είναι σε θέση να δρα αυτόβουλα και να αναλαμβάνει πρωτοβουλία, χωρίς όμως η παραγωγή γνώσης και η καινοτομία να αποτελούν την κύρια δραστηριότητά του. Μια περιφέρεια έντασης γνώσης δεν μπορεί να υπάρχει ως όαση στη μέση ενός στείρου περιβάλλοντος.

Αναφέρουμε χαρακτηριστικά ότι η περιοχή γνώσης της Βοστώνης, γνωστή ως Route 128, επεκτείνεται σε μια ακτίνα έκτασης αντίστοιχης με την απόσταση της Λευκωσίας από τις δύο άλλες μεγάλες πόλεις της Κύπρου. Όμως, ο πυρήνας αυτής της δραστηριότητας είναι τα κύρια ερευνητικά πανεπιστήμια της Βοστώνης και η περιοχή που γειτνιάζει με την Kendal Square. Επομένως, και άλλες πόλεις έχουν σημαντικό ρόλο να διαδραματίσουν, και η Περιφέρεια Γνώσης Λευκωσίας θα προκαλέσει παρεμφερείς θετικές επιπτώσεις για άλλες περιοχές. Επομένως, η δημιουργία του Τεχνολογικού Πανεπιστημίου

Κύπρου στη Λεμεσό και η δημιουργία της Ζηνωνείου Ακαδημίας Τεχνών και Επιστημών στη Λάρνακα αλληλεπιδρούν με αμοιβαία θετικά οφέλη με την Περιφέρεια Γνώσης Λευκωσίας και δρουν, μεταξύ άλλων, και ως μηχανισμοί διάχυσης της καινοτομίας και της οικονομικής ανάπτυξης. Η ανάπτυξή τους, όμως, δεν πρέπει να αποτελεί τροχοπέδη για την επίτευξη του στόχου δημιουργίας ενός ισχυρού πυρήνα. Τα οφέλη από τυχόν κατακερματισμό των πόρων θα είναι πρόσκαιρα για την ανάπτυξη και των άλλων περιφερειών, αν μας αποτρέψουν από τη δημιουργία ενός ισχυρού πυρήνα διεθνών προδιαγραφών. Αυτό θα είναι και το πρώτο βήμα για να καταστεί η Κύπρος περιφέρεια έντασης γνώσης.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

Τα τρία κύρια συμπεράσματα της ανάλυσής μας έχουν ως εξής :

1. Η περιοχή της μείζονος Λευκωσίας θα μπορούσε να αναδειχθεί σε περιφέρεια έντασης γνώσης με σημαντικά μακροχρόνια οφέλη για την κυπριακή οικονομία και την ανάδειξη της Κύπρου ως περιφέρειας έντασης γνώσης.

2. Προς επίτευξη του στόχου αυτού απαιτείται συντονισμένη δράση μεταξύ των πανεπιστημίων και των ερευνητικών κέντρων, των επιχειρήσεων, της κυβέρνησης και των δημοτικών αρχών.

3. Περαιτέρω, απαιτείται ενεργός πολιτική για την ανάπτυξη της Περιφέρειας Γνώσης Λευκωσίας στον άξονα Αγλαντζιά-παλιά Λευκωσία.

Με βάση τα πιο πάνω, ως πρώτο, αλλά σημαντικό βήμα, προτείνουμε:

Τη δημιουργία ενός Συμβουλίου Περιοχής Γνώσης Λευκωσίας. Το Συμβούλιο θα επεξεργασθεί, σε πρώτο βήμα, την εφαρμογή της προτεινόμενης πολιτικής, θα προτείνει συγκεκριμένες δράσεις και θα εποπτεύει την πρόοδο του εγχειρήματος.

Καταληκτικά, προβαίνουμε σε συγκεκριμένες εισηγήσεις α-

ναφορικά με τις πρωτοβουλίες, που θα μπορούσαν να αναλάβουν όλοι οι συντελεστές, είτε από κοινού είτε ξεχωριστά.

1. Υιοθέτηση της γενικής πολιτικής για δημιουργία Περιφέρειας Γνώσης Λευκωσίας από το Πανεπιστημίου Κύπρου, το Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου, το Κυπριακό Ινστιτούτο, το Ινστιτούτο Γεωργικών Ερευνών, το Ινστιτούτο Νευρολογίας και Γενετικής και το Διεθνές Ινστιτούτο Κύπρου (Harvard).

2. Σύναψη διμερών πρωτοκόλλων συνεργασίας μεταξύ των ερευνητικών κέντρων και των πανεπιστημίων. Σκοπός των συνεργασιών δεν πρέπει να είναι μόνο η επιστημονική συνεργασία αλλά και η ανάπτυξη συντονισμένης δράσης προς υποστήριξη των τεχνών και του πολιτισμού και η καλλιέργεια της κουλτούρας της γνώσης. Ήδη το Πανεπιστήμιο Κύπρου έχει συνάψει πρωτόκολλα συνεργασίας με το Cyprus Institute και το Ινστιτούτο Νευρολογίας και Γενετικής.

3. Δημιουργία μιας τεχνικής επιτροπής από εκπρόσωπους του Πανεπιστημίου Κύπρου, της ΟΕΒ, του ΚΕΒΕ και του Υπουργείου Οικονομικών για μελέτη συγκεκριμένων πρακτικών συνεργασίας του Πανεπιστημίου και των επιχειρήσεων.

4. Δημιουργία ενός φορέα διαμεσολάβησης (intermediation) μεταξύ πανεπιστημίων και επιχειρήσεων (κατά το πρότυπο του IDIBAPS στη Βαρκελώνη).

5. Ανέγερση ερευνητικής βιβλιοθήκης διεθνών προδιαγραφών στην Πανεπιστημιούπολη και δημιουργία Τεχνολογικού Πάρκου σε γεωγραφική περιοχή που να συνάδει με την πολιτική για τη δημιουργία της Περιφέρειας Γνώσης Λευκωσίας.

6. Ανάπτυξη ενός πυρήνα ακαδημαϊκής και ερευνητικής δραστηριότητας στο ιστορικό κέντρο της Λευκωσίας με τη λειτουργία του Τμήματος Αρχιτεκτονικής, τη δημιουργία Σχολής Καλών Τεχνών και τη λειτουργία Πανεπιστημιακής Λέσχης στην παλιά Λευκωσία.

7. Συνεχής ανάπτυξη των ερευνητικών και πανεπιστημιακών κέντρων σε τομείς όπου διακρίνονται διεθνώς ή σε τομείς υψηλής τεχνολογίας, και χρηματοδότηση από το Ίδρυμα Προ-

ώθησης Έρευνας για τη δημιουργία ερευνητικής υποδομής.

8. Δημιουργία Σχολής Μεταπτυχιακών Σπουδών και ενίσχυση του θεσμού των μεταδιδακτορικών ερευνητών για ενθάρρυνση των νέων να ασχοληθούν με την έρευνα και προσέλκυση ανθρώπινου δυναμικού από το εξωτερικό.

9. Δημιουργία Ιατρικής Σχολής, η οποία αναμένεται να συμβάλει, μεταξύ άλλων, στη δημιουργία της Περιφέρειας Γνώσης Λευκωσίας, τόσο με την περαιτέρω έρευνα στις ιατρικές επιστήμες όσο και τη βελτίωση του αστικού περιβάλλοντος, και εμπλουτισμό των αποθεμάτων κοινωνικού κεφαλαίου με τη αναβάθμιση των υπηρεσιών υγείας.

10. Ανάπτυξη ερευνητικής υποδομής και σε άλλες πόλεις με τη δημιουργία της Ζηνωνείου Ακαδημίας Τεχνών και Επιστημών στη Λάρνακα και την ανάπτυξη τού Τεχνολογικού Πανεπιστημίου Κύπρου σε συμπληρωματικούς τομείς εφαρμοσμένης τεχνολογίας. Αριθμός ερευνητών στην περιοχή της μεζιζονος Λευκωσίας

Τα πιο κάτω δεδομένα είναι με βάση τα στοιχεία του 2007. (* υποδεικνύει εκτιμήσεις με βάση υφιστάμενους προγραμματισμούς.)

Ίδρυμα	Αριθμός ακαδημαϊκών/ ερευνητικού προσωπικού
Πανεπιστήμιο Κύπρου	500
Ανοιχτό Πανεπιστήμιο	100*
Κυπριακό Ινστιτούτο	100*
Ινστιτούτο Γεωργικών Ερευνών	50
Ινστιτούτο Νευρολογίας και Γενετικής	50
Διεθνές Ινστιτούτο Κύπρου (Harvard)	50*
Πανεπιστήμιο Λευκωσίας	150
Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου	100
Πανεπιστήμιο Frederick	60
Άλλα ιδρύματα (Νοσηλευτική Σχολή - ΤΕΠΑΚ, CIIM, ΙΠΕ, εκκολαπτήρια ιδεών, ΑΤΗΚ, ΑΗΚ)	200
Σύνολο	1.360

Τζων Μπραδήμας

Επίτιμος Πρόεδρος Πανεπιστημίου Νέας Υόρκης

Πρώην Μέλος της Γερουσίας των ΗΠΑ

ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΜΙΑ ΖΩΗ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Μετάφραση από την αγγλική: Αναστάσιος Γεωργίου

Είμαι για πολλούς λόγους ενθουσιασμένος που έχω προσκληθεί και πάλι να επισκεφτώ την Κύπρο. Ευχαριστώ το Πανεπιστήμιο Κύπρου, που μου ζήτησε να συναντηθώ μαζί σας. Θέλω στο σημείο αυτό να ευχαριστήσω τα ηγετικά στελέχη του Ιδρύματος Α. Γ. Λεβέντης και να χαιρετήσω το διακεκριμένο πρόεδρο του Ιδρύματος Τάσο Λεβέντη και τους διευθυντές του, συμπεριλαμβανομένων του πολύ σεβαστού πρώην Πρέσβη της Κύπρου στις Ηνωμένες Πολιτείες και φίλου μου για πολλά χρόνια Ανδρέα Ιακωβίδη, όπως και ενός άλλου διακεκριμένου Κύπριου, του Βάσου Καραγιώργη, για την πολύ καλή υποδοχή τους. Αισθάνομαι ευτυχής με αυτή τη διάλεξη, γιατί μου δίνεται η ευκαιρία να αποτίσω φόρο τιμής στη μνήμη του μακαριστού Ντίνου Λεβέντη.

Αυτό το ίδρυμα, τριάντα τώρα περίπου χρονών, δημιουργήθηκε από τη γενναιοδωρία και την πρόνοια του Αναστάσιου Γ. Λεβέντη, ενός γηγενή της Κύπρου, ενός προικισμένου ηγέτη επιχειρήσεων και υπέρμαχου της πολιτιστικής κληρονομιάς αυτής της χώρας. Εσείς εδώ γνωρίζετε καλύτερα από εμένα την αξιοθαύμαστη δουλειά του Ιδρύματος Α. Γ. Λεβέντη αναφορι-

Ομιλία στην Ετησία Διάλεξη εις μνήμη Κωνσταντίνου Λεβέντη που έγινε στην Αίθουσα Τελετών του Πανεπιστημίου Κύπρου στις 7 Μαΐου 2008.

κά με την υποστήριξη της γνώσης του πολιτισμού και της ιστορίας της Κύπρου και της Ελλάδας, μέσα από εκθέσεις, εκδόσεις, υποτροφίες και ερευνητικές χορηγίες. Είναι ένα επιβλητικό υπόμνημα, ένα πράγμα για το οποίο όλοι οι Κύπριοι πρέπει να είναι περήφανοι.

Ένας δεύτερος λόγος, για τον οποίο είμαι ευχαριστημένος που είμαι εδώ, είναι το γεγονός ότι μου δίδεται η ευκαιρία να επαναλάβω την ευγνωμοσύνη μου αναφορικά με την υψηλή τιμή, που αυτό το πανεπιστήμιο μου έκανε, ακριβώς πριν δέκα χρόνια, με το βραβείο ενός τιμητικού βαθμού, και θέλω να ευχαριστήσω τον Πρύτανή του Καθηγητή Σταύρο Α. Ζένιο για τη φιλοξενία του.

Είχα την καλή τύχη να απολαύσω δύο καριέρες —μέχρι τώρα!: μια στην πολιτική, καθώς για είκοσι δύο χρόνια ήμουν Μέλος του Κογκρέσου των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής, και μια δεύτερη, καθώς για είκοσι επτά χρόνια ήμουν πρύτανης ή επίτιμος πρύτανης του μεγαλύτερου ιδιωτικού πανεπιστημίου στις Ηνωμένες Πολιτείες, που βρίσκεται στην καρδιά του Μανχάταν, του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης.

Όπως μπορεί να γνωρίζετε, είμαι ο πρώτος γηγενής Αμερικανός με ελληνική καταγωγή που εκλέγηκα στο Κογκρέσο των Ηνωμένων Πολιτειών —αυτό έγινε το 1958— και με το πέρασμα του χρόνου η ελληνική μου καταγωγή είχε μεγάλη επίδραση στη ζωή μου. Ο μακαρίτης ο πατέρας μου Στέφανος Μπραδήμας, που γεννήθηκε στην Καλαμάτα, συνήθιζε να λέει: «Να είσαι περήφανος που είσαι Αμερικανός αλλά, επίσης, να είσαι περήφανος που είσαι Έλληνας!». Έτσι, παρόλο που η μακαρίτισσα η μητέρα μου δεν ήταν ελληνικής καταγωγής, μεγάλωσα στην Πολιτεία της Ιντιάνα, όπου γεννήθηκα, με μια ζωνρή επίγνωση της ελληνικής μου κληρονομιάς. Χρόνια αργότερα, όταν αποφάσισα να βάλω υποψηφιότητα για το Κογκρέσο, ο πατέρας μου είπε επιδοκιμαστικά: «Εμείς οι Έλληνες εφηύραμε τη δημοκρατία· κάποιος από μας πρέπει να την εξασκήσουν!».

Ανακαλώ, επίσης, αυτά που ο πατέρας μου είχε πει: «Δεν θα

αφήσω ποτέ πολλά λεφτά στα παιδιά μου» —κάτι που ήταν αλήθεια!— «αλλά θα αφήσω σε όλους σας μιας πρώτης τάξεως εκπαίδευση». Αυτό ήταν, επίσης, αλήθεια και, ασφαλώς, ήταν η πλουσιότερη κληρονομιά από όλες.

Πραγματικά, δύο από τα χαρακτηριστικά που σχετίζονται συνήθως με την ελληνική παράδοση —πρώτο, ο σεβασμός για τη μάθηση, για την εκπαίδευση, και, δεύτερο, ο σεβασμός για τη δημοκρατία, για το λειτούργημα των δημοκρατικών πολιτικών— αποδείχτηκαν θεμελιώδη για τη δική μου καριέρα. Προσθέτω πως ο πατέρας μου, όπως πολλοί Έλληνες μετανάστες της δικής του γενιάς, διεύθυνε ένα εστιατόριο και η μητέρα μου, σκωτσέζικης-ιρλανδικής-αγγλικής καταγωγής, ήταν δασκάλα δημόσιου σχολείου, όπου δίδασκε τα παιδιά της τρίτης και τετάρτης τάξης μουσική και τέχνη —ο πατέρας της ήταν καθηγητής ιστορίας. Συνεπώς, η οικογένειά μου ήταν μια από αυτές, μέσα στις οποίες η εκπαίδευση είχε κεντρική θέση. Ένας από τους αδελφούς μου ήταν αρχιτέκτονας και σχεδιαστής πόλεων· ο άλλος είναι συνταξιούχος καθηγητής πανεπιστημίου και η αδελφή μου είναι μια συνταξιούχος δασκάλα.

Είχα την ευκαιρία να σπουδάσω σε αυτό που, κατά κάποια άποψη, θεωρείται το σπουδαιότερο πανεπιστήμιο της Αμερικής, το Χάρβαρντ, και, αφού συμπλήρωσα τις σπουδές μου εκεί, αναχώρησα για να σπουδάσω στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης στην Αγγλία. Εκεί έγραφα μια διδακτορική διατριβή αναφορικά με την αναρχική κίνηση στην Ισπανία, από τα μέσα της δεκαετίας του 1920 μέχρι και τον πρώτο χρόνο του Ισπανικού Εμφυλίου Πολέμου, το 1937.

Θέλω να πω πως παρόλο που μελέτησα τον αναρχισμό, δεν τον εφάρμοσα κιόλας, καθώς, με την επιστροφή μου στη γενέτειρά μου στο South Bend από την Οξφόρδη, έγινα έξι μήνες αργότερα, ο υποψήφιος του Δημοκρατικού Κόμματος για εκλογή στο Κογκρέσο των Ηνωμένων Πολιτειών. Έχασα στην πρώτη εκλογική μου κούρσα με ποσοστό 49.5 τοις εκατό της συνολικής ψηφοφορίας. Προφανώς θα έπρεπε να κατέβω σε

εκλογές, ως υποψήφιος και πάλι, δύο χρόνια αργότερα.

Εν τω μεταξύ, προσκλήθηκα να υπηρετήσω στο επιτελείο του Adlai Stevenson στη δεύτερή του εκστρατεία για Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών. Ήμουν υπεύθυνος για την έρευνα σε διάφορα θέματα, και ο σύνδεσμος με τόσο διακεκριμένους Αμερικανούς ακαδημαϊκούς, όπως οι John Kenneth Galbraith, Paul Samuelson και Arthur Schlesinger, Jr. Το 1956 αμφότεροι ο Adlai Stevenson και εγώ ηττηθήκαμε για δεύτερη φορά. Αλλά σκεφτόμουν ακόμη ότι μπορούσα να νικήσω, και έτσι κατέβηκα σε εκλογές ως υποψήφιος για τρίτη φορά και το 1958 εκλέγηκα για πρώτη φορά, και από τότε επανεκλέγηκα άλλες δέκα φορές, και έτσι υπηρέτησα ως Μέλος του Κογκρέσου για είκοσι δύο χρόνια. Ως νομοθέτης εστίασα την προσοχή μου στη συγγραφή μέτρων στήριξης των σχολείων, των κολλεγίων και των πανεπιστημίων· των βιβλιοθηκών και των μουσείων· των τεχνών και των ανθρωπιστικών σπουδών και παροχής υπηρεσιών για τα παιδιά, τους ηλικιωμένους και τους ανήμπορους. Υπηρέτησα στο Κογκρέσο κατά τη διάρκεια των Κυβερνήσεων έξι Προέδρων· τριών Ρεπουβλικανών: του Αϊζενχάουερ, του Νίξον και του Φορντ, και τριών Δημοκρατικών: του Κένεντι, του Τζόνσον και του Κάρτερ.

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων τεσσάρων χρόνων μου στο χώρο του Καπιτωλίου, υπήρξα, μετά από διορισμό του Προέδρου της Βουλής Thomas P. "Tip" O' Neil, του Κοινοβουλευτικού Ηγέτη της Πλειοψηφίας της Βουλής, τρίτος στη σειρά υποψήφιος για την Ηγεσία της Κοινοβουλευτικής Ομάδας των Δημοκρατικών. Ένα από τα πλεονεκτήματα αυτής της εντολής ήταν το γεγονός πως κάθε Τρίτη συναντιόμουν με τον Πρόεδρο του Κογκρέσου, τον Ηγέτη της Πλειοψηφίας του Κογκρέσου, τον Ηγέτη της Πλειοψηφίας των Γερουσιαστών και τον Κοινοβουλευτικό Εκπρόσωπο της Γερουσίας για πρόγευμα στο Λευκό Οίκο με τον Πρόεδρο Jimmy Carter και τον Αντιπρόεδρο Walter Mondale. Κατά τη διάρκεια αυτών των προγευματινών συζητήσεων γύρω από την πολιτική και την κρατι-

κή στρατηγική, πήρα μάλλον προσεκτικές σημειώσεις, τις υπαγόρευσα και εύχομαι κάποια στιγμή να μετατρέψω αυτά τα αντίγραφα σε κάποιο βιβλίο, σε μια μελέτη κατάστασης γύρω από τον τρόπο που ένας Αμερικανός Πρόεδρος σχετίζεται με τους ηγέτες του δικού του πολιτικού κόμματος στο Κογκρέσο.

Κατά τη διάρκεια της υπηρεσίας μου στο Κογκρέσο είχα την ευκαιρία να ταξιδέψω σε ένα μεγάλο αριθμό χωρών, συμπεριλαμβανομένης της Σοβιετικής Ένωσης, της Ουγγαρίας, της Ρουμανίας, της Τσεχοσλοβακίας, του Ισραήλ, της Ιαπωνίας και στις περισσότερες χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Το 1977 ηγήθηκα της πρώτης αντιπροσωπείας του Κογκρέσου, κατά τη διάρκεια της προεδρίας του Jimmy Carter, για επίσκεψη στη Λαοκρατική Δημοκρατία της Κίνας.

Παρόλο που οι κύριες αρμοδιότητές μου στο Κογκρέσο αφορούσαν την εσωτερική πολιτική —από τις οποίες, όπως έχω πει, ιδιαίτερη προσοχή έδωσα στην εκπαίδευση— είχα, επίσης, ένα ζωηρό ενδιαφέρον για την εξωτερική πολιτική. Δεν θα πρέπει να εκπλαγείτε με το γεγονός ότι επέδειξα ιδιαίτερη προσοχή σε ενέργειες που επηρέαζαν τη χώρα γέννησης του πατέρα μου.

Όταν τον Απρίλη του 1967, ακριβώς πριν σαράντα ένα χρόνια, μια ομάδα συνταγματαρχών στην Ελλάδα ανέτρεψαν το νεαρό Βασιλιά Κωνσταντίνο, τότε εγώ, ως ο μόνος τότε Ελληνοαμερικανός στο Κογκρέσο, επιτέθηκα έντονα στο πραξικόπημα και αρνήθηκα να πάω στην Ελλάδα ή να επισκεφθώ την Ελληνική Πρεσβεία στην Ουάσιγκτον. Σε κατάθεσή μου ενώπιον της Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Ξένων Υποθέσεων είπα: «Δυστυχώς, αξιωματούχοι του Υπουργείου Εξωτερικών και άλλοι αξιωματούχοι της Κυβέρνησης Νίξον έχουν επιλέξει να μην κάνουν ξεκάθαρη την αμερικανική αποδοκιμασία αναφορικά με το νέο καθεστώς, το οποίο έχει ληστέψει από τους Έλληνες τις βασικές τους ελευθερίες μέσα στη χώρα... που θέλουμε να περιγράψουμε ως το λίκνο της δημοκρατίας». Ευθύς μετά, ανακοίνωσα την αντίθεσή μου στη συνεχιζόμενη

στρατιωτική υποστήριξη της Ελλάδας από τις Ηνωμένες Πολιτείες.

Τον Ιούλιο του 1974 η ελληνική χούντα υποκίνησε πραξικόπημα στο νησί εναντίον της Δημοκρατίας της Κύπρου, το οποίο ανάγκασε τον Πρόεδρο Μακάριο να φύγει σε ασφαλέστερο μέρος. Ένας εξτρεμιστής κύπριος εθνικιστής, ο Νίκος Σαμφών, ανακοίνωσε μια νέα κυβέρνηση. Λίγες μέρες αργότερα, τουρκικές στρατιωτικές δυνάμεις, χρησιμοποιώντας το πραξικόπημα ως πρόσχημα, εισέβαλαν παράνομα στην Κύπρο. Πολύ σύντομα, ακολουθώντας, το καθεστώς Σαμφών κατέρρευσε, όπως ακριβώς έγινε και με τη στρατιωτική χούντα στην Ελλάδα, η οποία παραιτήθηκε, και ο πρώην Πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Καραμανλής επέστρεψε από το Παρίσι για να σχηματίσει μια νέα κυβέρνηση στην Αθήνα.

Τον Αύγουστο του 1974, παρ' όλα αυτά, σε μια δεύτερη επίθεση, τα τουρκικά αεροπλάνα βομβάρδισαν τη Λευκωσία και σαράντα χιλιάδες Τούρκοι στρατιώτες εμπλάκηκαν σε μια ομαδική εισβολή στην Κύπρο. Οι Τούρκοι στρατιώτες ήταν οπλισμένοι με όπλα και πολεμοφόδια που προμηθεύτηκαν από τις Ηνωμένες Πολιτείες και υποστηρίχτηκαν από άρματα, αεροσκάφη και πλοία που τα προμήθευσε η χώρα μου.

Στις 15 Αυγούστου του ίδιου χρόνου, ηγήθηκα μιας ομάδας με τα άλλα τέσσερα Μέλη της Βουλής των Αντιπροσώπων ελληνικής καταγωγής —τους Paul Sarbanes, Peter Kyros, Skip Bafalis και Gus Yatron— για να συναντηθούμε με τον Υπουργό Εξωτερικών Henry Kissinger. Οι συνάδελφοί μου και εγώ υπενθυμίσαμε στον Kissinger ότι η νομοθεσία της Αμερικής επέβαλλε τον τερματισμό περαιτέρω εφοδιασμού με όπλα τής οποιασδήποτε χώρας χρησιμοποιεί αμερικανικό οπλισμό για οποιουδήποτε άλλους παρά αμυντικούς σκοπούς. «Πρέπει να ενισχύσετε τη νομοθεσία» είπα στον Kissinger, και μετά του θύμισα πως ο λόγος που ο Richard Nixon βρισκόταν καθοδó προς εξορία στην Καλιφόρνια —ήταν η βδομάδα που ο Πρόεδρος Nixon είχε παραιτηθεί· επρόκειτο για έντονη εβδομάδα—

ήταν το γεγονός πως δεν είχε σεβαστεί τους νόμους της χώρας ή το Σύνταγμα των Ηνωμένων Πολιτειών. «Πρέπει να κάνεις και εσύ το ίδιο», είπα στον Kissinger. Ούτε ο νέος Πρόεδρος Gerald R. Ford, ούτε ο Kissinger έπραξαν κάτι τέτοιο.

Επειδή το Εκτελεστικό Τμήμα της εθνικής μας κυβέρνησης αρνήθηκε να εκτελέσει τη νομοθεσία, εμείς στο Κογκρέσο ενεργήσαμε. Πρέπει να θυμάστε πως το δικό μας σύστημα δεν είναι κοινοβουλευτικό σύστημα αλλά είναι ένα σύστημα βασισμένο σε ένα Σύνταγμα διαχωρισμού εξουσιών. Στις 24 Σεπτεμβρίου 1974, η Βουλή των Αντιπροσώπων ενέκρινε, με ψήφους 307 υπέρ έναντι 90 κατά, μια τροποποίηση για απαγόρευση περαιτέρω στρατιωτικής βοήθειας προς την Τουρκία, μέχρι ο Πρόεδρος να πιστοποιήσει ότι «έχει γίνει πραγματική πρόοδος προς την κατεύθυνση μιας συμφωνίας αναφορικά με τις στρατιωτικές δυνάμεις στην Κύπρο».

Εδώ πιστεύω είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι ο Paul Sarbanes, εγώ και οι άλλοι συνάδελφοί μας που πιέσαμε για το εμπάργκο σε στρατιωτική βοήθεια στην Τουρκία, είχαμε όλοι αντιταχθεί αποφασιστικά στην ελ-ληνική στρατιωτική χούντα. Περαιτέρω, κάναμε ξεκάθαρο στη συζήτηση πως κεντρικό σημείο στην τοποθέτησή μας αναφορικά με τη βοήθεια στην Τουρκία ήταν ο σεβασμός στους κανόνες της νομοθεσίας στη χώρα μας, όπως επίσης και στους σκοπούς της συμμαχίας του NATO.

Μπορώ να σας πω, πως λίγους μήνες μετά που το Κογκρέσο επέβαλε εμπάργκο στον εξοπλισμό της Τουρκίας, τότε το μέλος του Κογκρέσου Sarbanes και εγώ κάναμε ένα ταξίδι στην Ελλάδα και την Κύπρο. Πετάξαμε στην Κύπρο από την Αθήνα μέσα σε ένα αεροπλάνο που παραχωρήθηκε από την Πρεσβεία των Ηνωμένων Πολιτειών στην Αθήνα. Όταν προσγειωθήκαμε στην Αεροπορική Βάση Ακρωτηρίου, το αεροπλάνο, ανασηκωμένο από το ξέσπασμα του ανέμου, κατευθύνθηκε πάνω σε ένα τοίχο και σταμάτησε. Ο πιλότος φώναξε δυνατά: «Όλοι γρήγορα έξω από αυτό το αεροπλάνο!». Καθώς ο Sarbanes και

εγώ κατεβαίναμε κάτω από τη σκάλα του αεροπλάνου, και βλέποντας μια φλεγόμενη μηχανή να τρέχει καταπάνω μας, είπα στον Paul: «Ο Kissinger δεν σταματά μπροστά σε τίποτα!». Όταν μήνες αργότερα είπα στον Henry αυτή την ιστορία χαμογέλασε και ανταπάντησε: «Αυτό ήταν απλά μια προειδοποίηση!».

Δεν θα αφιερώσω εδώ χρόνο για να εξετάσω μαζί σας την κατοπινότερη εμπειρία μου όταν ο Πρόεδρος Carter, προς μεγάλη μου δυσφορία, καθώς γενικά υποστήριξα τη διακυβέρνησή του, μας κάλεσε να υποστηρίξουμε την άρση του εμπάργκο για την Τουρκία, παρά το γεγονός πως δεν είχε υπάρξει καμία ενέργεια για επίλυση του κυπριακού ζητήματος. Το γεγονός πως το θέμα της Κύπρου παραμένει άλυτο όλα αυτά τα χρόνια, ενισχύει, κατά την άποψή μου, την πεποίθησή μου ότι οι συνάδελφοί μου και εγώ ήμασταν σωστοί ως προς τη στάση που πήραμε το 1974 —και ακόμη είμαστε!

Όπως όλοι γνωρίζουμε, η Τουρκία πιέζει για εισδοχή στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Πριν από εφτά περίπου χρόνια, τον Ιούλιο του 2001, εκφώνησα μια ομιλία στο Πανεπιστήμιο του Βοσπόρου στην Κωνσταντινούπολη, στην οποία παρατήρησα πως ανάμεσα στους λόγους για τους οποίους υπάρχει ελπίδα για μετακίνηση προς μια γνήσια δημοκρατία στην Τουρκία ήταν η φιλοδοξία των πολιτικών αρχηγών της Τουρκίας και, εγώ πιστεύω, του τουρκικού λαού, για σύνδεση με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Και όπως ο φίλος μου Κώστας Καρράς, ιδρυτής του συλλόγου «Φίλοι της Κύπρου», ανέφερε κάποτε στο Σύλλογο των Κυπρίων, στους ελληνικούς και τουρκικούς Συνδέσμους του Λονδίνου, υπάρχει μια «ελληνοκυπριακή πεποίθηση ότι έχει δημιουργηθεί τα τελευταία χρόνια μια κακή πίστη εκ μέρους των Ηνωμένων Πολιτειών και του Ηνωμένου Βασιλείου. Αυτές οι δύο χώρες φέρουν σίγουρα κάποια από την ευθύνη», είπε ο Κώστας Καρράς, «επειδή έχουν λοξοδρομήσει το Σχέδιο Ανάν προς όφελος της Άγκυρας και ενάντια στις δικές τους δεδηλωμένες αρχές αναφορικά με τα θεμελιώδη ζητήματα της ασφά-

λειας, των εποίκων και της περιουσίας...».

Συνεπώς, έχουμε ακόμη δρόμο για την επίλυση του κυπριακού ζητήματος. Παρά ταύτα, κατά την άποψή μου, το να βρεθεί μια δίκαιη λύση για την Κύπρο είναι μια αναπόφευκτη προϋπόθεση τη στιγμή που η Ευρωπαϊκή Ένωση εξετάζει την αίτηση για συμμετοχή ως μέλους της Τουρκίας, ακόμη και αν, όπως εγώ πιστεύω, υπάρχουν και άλλες υποχρεώσεις που η Τουρκία πρέπει να διεκπεραιώσει, εάν επιθυμεί να συνδεθεί με την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Πρωτίστως, βέβαια, η Τουρκία πρέπει να συμμορφωθεί με τα καλούμενα «Κριτήρια της Κοπεγχάγης», τα οποία περιλαμβάνουν σεβασμό προς τις μειονότητες, τα ανθρώπινα δικαιώματα, την ευπρεπή μεταχείριση των ανθρώπων. Ασφαλώς, δεν είναι λογικό ένα κράτος-μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στρατιωτικά και παράνομα να κατέχει ένα άλλο κράτος-μέλος—και η Κύπρος είναι τώρα μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Καθώς σήμερα υπάρχουν πάνω από σαράντα χιλιάδες οπλισμένοι Τούρκοι στρατιώτες στην Κύπρο, η συνεχής παρουσία τους, εάν η Τουρκία ήταν μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, θα ήταν μια προσβολή προς την κοινή αίσθηση.

Κατά δεύτερο, είναι επίσης παράλογο για ένα μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης να αρνείται να προσφέρει διπλωματική αναγνώριση σε ένα άλλο μέλος—και η Τουρκία έχει αρνηθεί να αναγνωρίσει τη Δημοκρατία της Κύπρου. Συνεπώς, αυτοί είναι δύο από τους όρους—η απομάκρυνση των τουρκικών στρατευμάτων και η διπλωματική αναγνώριση της Κύπρου—οι οποίοι όπως φαίνεται σε μένα πρέπει να γίνουν αποδεκτοί από την Κυβέρνηση της Τουρκίας, εάν αυτή η χώρα πρόκειται να ενωθεί με την Ευρωπαϊκή Ένωση και να εκμεταλλευτεί τα οφέλη μιας τέτοιας ιδιότητας μέλους.

Υπάρχει ένας τρίτος όρος, η αποστρατιχοποίηση της Κύπρου, μια πρόταση που πήρε συντριπτική υποστήριξη από το Κογκρέσο των Ηνωμένων Πολιτειών το 1995. Η καλύτερη εγγύηση ενός τέτοιου διακανονισμού, βεβαίως, θα ήταν η υπο-

στήριξη από την Ευρωπαϊκή Ένωση, της οποίας την ιδιότητα μέλους ζητά η Τουρκία, και μέσα στην οποία η Κύπρος, η Ελλάδα και το Ηνωμένο Βασίλειο ήδη ανήκουν.

Και ακόμη ένας τέταρτος όρος είναι το άνοιγμα από την Τουρκία των λιμανιών της στα πλοία με κυπριακή σημαία.

Και πρέπει να προσθέσω ένα ακόμη όρο —σχέσεις καλής γειτονίας!

Πρέπει όλοι να ελπίζουμε ότι οι συνομιλίες, που αναλήφθηκαν τώρα από το νεοεκλεγέντα Πρόεδρο της Κύπρου Δημήτρη Χριστόφια και τον ηγέτη της τουρκοκυπριακής κοινότητας Μεχμέτ Αλή Ταλάτ θα αποδειχτούν αποτελεσματικές ως προς το να οδηγήσουν σε μια λύση, σε αυτό που έχουμε φτάσει να γνωρίζουμε ως «το κυπριακό πρόβλημα». Ενθαρρύνομαι όταν μαθαίνω ότι Ομάδες Εργασίας και Τεχνικές Επιτροπές που προνοήθηκαν στη Συμφωνία της 8ης Ιουλίου 2006 έχουν αρχίσει την εργασία της προετοιμασίας για τις ουσιαστικές διαπραγματεύσεις.

Πρέπει να ελπίζουμε, επίσης, ότι το χρονικό διάστημα ανάμεσα στην τωρινή και την επόμενη συνάντηση του Προέδρου Χριστόφια και του κ. Ταλάτ θα χρησιμοποιηθεί για να παραχθούν συγκεκριμένα αποτελέσματα, αποτελέσματα που θα δικαιώσουν την κίνηση προς τέτοιου είδους διαπραγματεύσεις. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, η Τουρκία έχει ευθύνη να είναι εποικοδομητική και υποστηρικτική, όχι μόνο με λόγια αλλά και με πράξεις. Το πλαίσιο για μια λύση είναι ευρέως κατανοητό, έχοντας το όνομα διζωνική, δικοινοτική ομοσπονδία, όπως αυτή ορίζεται στις Αποφάσεις των Ηνωμένων Εθνών και τις Συμφωνίες Ύψηλού Επιπέδου.

Μιλώ για μια λύση, που να αποτελεί προϊόν διαπραγματεύσεων ανάμεσα στις δύο κοινότητες και η οποία να επανενώνει το νησί και τους κατοίκους της Κύπρου εντός εκείνου του πλαισίου, και τώρα, ως μέλος των Ηνωμένων Εθνών, μια λύση που λογικά θα πρέπει να ευθυγραμμίζεται με τις αξίες και τις αρχές πάνω στις οποίες ιδρύθηκε η Ευρωπαϊκή Ένωση —αυ-

τός πρέπει να είναι ο στόχος. Εάν η δίκαιη διευθέτηση του Κυπριακού αποτελεί μια πρόκληση για τους Έλληνες —και για όλους αυτούς που νοιάζονται για την Ελλάδα— υπάρχει παρά ταύτα και μια ακόμη άλλη πρόκληση, για την οποία θα μιλήσω, και η οποία σχετίζεται επίσης με την επιθυμία της Τουρκίας να ενωθεί με την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Πριν λίγα χρόνια ο Αρχιεπίσκοπος Δημήτριος, Αρχιεπίσκοπος της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας της Αμερικής, εξέφρασε τη λύπη του στο Καπιτώλιο ενώπιον της Επιτροπής του Ελσίνκι των Ηνωμένων Πολιτειών. Ο Αρχιεπίσκοπος Δημήτριος και οι θρησκευτικοί ηγέτες άλλων θρησκειών εξέφρασαν την ανησυχία τους αναφορικά με τις συστηματικές προσπάθειες από μέρος της Τουρκίας να υπονομεύσει την Ορθόδοξη Εκκλησία και το Οικουμενικό Πατριαρχείο Όχι μόνο ως Αμερικανός ελληνικής καταγωγής και ως Άρχοντας του Τάγματος του Αγίου Ανδρέα, αλλά παράλληλα και ως πολίτης των Ηνωμένων Πολιτειών, μιας χώρας δεσμευμένης για την προώθηση της ελευθερίας, της δημοκρατίας και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, πιστεύω πως η Τουρκία πρέπει να επιδείξει τη συμμόρφωσή της με τα κριτήρια της Κοπεγχάγης, παραχωρώντας στον Οικουμενικό Πατριάρχη την ανάλογη διεθνή αναγνώριση και το δικαίωμα της εκκλησιαστικής διαδοχής.

Η Τουρκία πρέπει, επίσης, να χορηγήσει στο Οικουμενικό Πατριαρχείο το δικαίωμα να εκπαιδεύει τον κλήρο του, που μπορεί να προέρχεται από όλες τις εθνικότητες και όχι μόνο από τούρκους πολίτες. Κατά τον ίδιο τρόπο, οι τουρκικές αρχές πρέπει να επιτρέψουν το άνοιγμα της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης. Περαιτέρω, η Τουρκία πρέπει να συμφωνήσει να σέβεται τα δικαιώματα ιδιοκτησίας, όπως επίσης και τα ανθρωπίνια δικαιώματα, του Οικουμενικού Πατριαρχείου, και, ασφαλώς, πρέπει να δοθεί προσοχή στην καταστροφή των ελληνορθόδοξων περιουσιών στην τουρκοκρατούμενη Κύπρο.

Τώρα μεταπηδώ προς τα εμπρός, όσον αφορά τις σκέψεις αναφορικά με τη ζωή μου στην πολιτική και την ακαδημία, για

να σας αναφέρω ότι το 1980, επιδιώκοντας εκλογή στο Κογκρέσο των Ηνωμένων Πολιτειών για δωδέκατη περίοδο, ηττήθηκα κατά την πολιτική νίκη του Ronald Reagan έναντι του Προέδρου Carter.

Πολύ σύντομα μετά από αυτό προσκλήθηκα να γίνω πρύτανης του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης, του μεγαλύτερου ιδιωτικού, ή ανεξάρτητου, πανεπιστημίου των Ηνωμένων Πολιτειών. Όταν έφτασα στη Νέα Υόρκη, βρήκα στο NYU, όπως το καλούμε, αυτό που θα μπορούσα να περιγράψω ως ένα περιφερειακό —Νέα Υόρκη, Νιου Τζέρσεϊ, Κονέκτικατ— ίδρυμα, που οι φοιτητές του μετακινούνταν για να φτάσουν σε αυτό. Ο στόχος μου ήταν να μετατρέψω το Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης σε ένα εθνικό και διεθνές ερευνητικό πανεπιστήμιο, που να προσφέρει διαμονή στους φοιτητές του. Με την υποστήριξη ενός γενναιόδωρου και αφοσιωμένου Διοικητικού Συμβουλίου, ικανών υπαλλήλων και μιας διακεκριμένης πανεπιστημιακής κοινότητας, έχουμε εκπληρώσει αυτό το στόχο. Ασφαλώς, μια από τις διαστάσεις αυτής της υποχρέωσης ήταν και η αύξηση κεφαλαίου. Θυμάμαι πριν από μερικά χρόνια όταν μιλώντας στην Αθήνα υπενθύμιζα στο ακροατήριό μου ότι η προέλευση της λέξης «φιλανθρωπία» είναι ελληνική.

Τη χρονιά πριν από την άφιξή μου, το Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης είχε συγκεντρώσει μέσα από ιδιωτικές εισφορές ακριβώς είκοσι τρία εκατομμύρια δολάρια. Υποστήριξα πως για το μεγαλύτερο ιδιωτικό πανεπιστήμιο στις Ηνωμένες Πολιτείες, το οποίο βρίσκεται στο Μανχάταν, αυτό ήταν απαράδεκτο, και ακολούθως ανακοίνωσα ένα στόχο για ένα εκατομμύριο τη βδομάδα μέσα από ιδιωτικές εισφορές για εκατό βδομάδες, και πραγματοποιήσαμε αυτό το στόχο. Ανακοίνωσα τότε, το 1984, ένα νέο στόχο, για ένα δισεκατομμύριο δολάρια μέσα από ιδιωτικές εισφορές μέχρι το έτος 2000, για δέκα πέντε δηλαδή χρόνια. Και προσεγγίσαμε αυτό τον αντικειμενικό στόχο επίσης, μόνο που το κάναμε σε δέκα χρόνια, και με αυτά τα κεφάλαια ήμασταν σε θέση να μεταμορφώσουμε το Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης

κατά τον τρόπο που ευχόμευν. Κατά τη διάρκεια του 2007, είμαι στην ευχάριστη θέση να πω ότι, κάτω από την ηγεσία του νυν Πρύτανη του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης John Sexton, το Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης έχει αυξήσει το κεφάλαιό του σε πάνω από τετρακόσια δώδεκα εκατομμύρια μέσα από ιδιωτικές εισφορές.

Καταθέτοντας το δικό μου ιστορικό, ως ο γιος ενός μετανάστη πατέρα και έχοντας σπουδάσει στο εξωτερικό, δεν πρέπει να εκπλαγείτε για το γεγονός ότι έχω επιδειξει ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον αναφορικά με την ενθάρρυνση της μελέτης άλλων χωρών και πολιτισμών. Διαπίστωσα με την άφιξή μου το 1981 ότι το Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης ήταν ήδη δυνατό στις Γαλλικές και Γερμανικές Σπουδές. Κατά τη διάρκεια της προτανείας μου, εγκαθιδρύσαμε το Κέντρο Αμερικανοϊαπωνικών Επιχειρηματικών και Οικονομικών Σπουδών στη Σχολή Επιχειρήσεων Stern, ένα Τμήμα Skirball Εβραϊκών και Ιουδαϊκών Σπουδών, ένα Τμήμα Ιταλικών Σπουδών Zerilli-Marim και ένα αξιοπρόσεκτο Ινστιτούτο για τη μελέτη της Ευρώπης.

Ιδιαίτερου ενδιαφέροντος για μένα, στο φως των όσων σας ανέφερα γύρω από το θέμα της διδακτορικής μου διατριβής, ήταν το εκπαιδευτικό Κέντρο του Βασιλιά Juan Carlos της Ισπανίας, αφοσιωμένο στη μελέτη της σύγχρονης Ισπανίας. Το 1983 απένειμα ένα τιμητικό πτυχίο στο Βασιλιά Juan Carlos της Ισπανίας· ακολούθως το 1997, στην παρουσία του Βασιλιά Juan Carlos και της Ελληνίδας Βασίλισσας Σοφίας, όπως επίσης και της τότε Πρώτης Κυρίας των Ηνωμένων Πολιτειών Hillary Rodham Clinton, εγκαινίασα το εκπαιδευτικό Κέντρο του Βασιλιά Juan Carlos της Ισπανίας.

Οι διάδοχοί μου ως πρυτάνεις του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης L. Jay Oliva και John Sexton έχουν συνεχίσει την παράδοσή μου αναφορικά με τις διεθνείς σπουδές και έχουν υποστηρίξει την εγκαθίδρυση παραρτημάτων στο εξωτερικό, όπως επίσης και εκπαιδευτικών κέντρων στην πόλη της Νέας Υόρκης. Το Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης προσφέρει τώρα προ-

γράμματα στη Μαδρίτη, τη Φλωρεντία, την Πράγα, το Λονδίνο, το Παρίσι και την Γκάνα, και η σύζυγός μου και εγώ θα συναντηθούμε με άλλους υπαλλήλους και επιτρόπους του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης τον επόμενο μήνα, για να ταξιδέψουμε στην Κίνα. Και αυτό γιατί το Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης αυτή τη χρονιά θα λειτουργήσει ένα πρόγραμμα στη Σαγκάη. Έχουμε ήδη εγκαθιδρύσει μια βάση του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης στο Μπουένος Άιρες και πολύ σύντομα θα κάνουμε το ίδιο στο Μεξικό, στο Ντουμπάι και το Ισραήλ.

Εδώ πρέπει να εκφράσω την εκτίμηση εκ μέρους του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης προς την Κύπρο, για την εγκαθίδρυση στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης της Έδρας της Κύπρου για την Ιστορία της Θεωρίας και της Δικαιοσύνης. Ο Πρόεδρος Τάσος Παπαδόπουλος μας επισκέφτηκε τον περασμένο Σεπτέμβριο για την πρώτη διάλεξη, που συγχρηματοδοτήθηκε από το Κυπριακό Ίδρυμα της Αμερικής και εκφωνήθηκε από τον Καθηγητή Richard Sorabji, με θέμα «Γιατί η στωική σκέψη πάνω στη δικαιοσύνη είναι σημαντική».

Αναφέρω, στο σημείο αυτό, δύο άλλους συνδέσμους με την Κύπρο. Υπηρετώ στο διεθνές συμβουλευτικό συμβούλιο του Ομίλου Φάρος, αυτού του υπέροχου θαλάμου πολιτιστικής δράσης σε αυτή τη χώρα, και, πραγματικά μόλις πριν λίγο καιρό είχα την ευχαρίστηση να καλωσορίσω στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης τον πρόεδρό του Caro Keheyan. Πρέπει, ασφαλώς, να σημειώσω, καθώς πολλοί από εσάς είστε ενήμεροι, την εργασία στην Κύπρο μιας διακεκριμένης επιστήμονος από το Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης, της Καθηγήτριας Joan Breton Conelly, προϊσταμένης των ανασκαφών στο νησί Γερόνησος, καθώς και μιας διεθνούς ομάδας εκεί. Το υπέροχο βιβλίο της Καθηγήτριας Conelly *Το πορτρέτο μιας ιέρειας: οι γυναίκες και η τελετουργία στην Αρχαία Ελλάδα*, έχει κερδίσει εκπληκτικές κριτικές στους *New York Times* και στους *New York Review of Books*.

Με τον ερχομό μου στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης,

συνέχιζα το ενδιαφέρον μου στις διεθνείς σπουδές, καθώς στο σημείο αυτό σας θυμίζω πως ήμουν ο συγγραφέας στο Κογκρέσο της Διεθνούς Εκπαιδευτικής Πράξης του 1966, η οποία εξασφάλισε χορηγίες από την Ομοσπονδιακή Κυβέρνηση προς τα κολλέγια και τα πανεπιστήμια των Ηνωμένων Πολιτειών για τη μελέτη άλλων χωρών και πολιτισμών. Ο Πρόεδρος Lyndon Johnson υπέγραψε το νομοσχέδιο σε νόμο αλλά δυστυχώς το Κογκρέσο δεν ψήφισε ποτέ τα κονδύλια για την εφαρμογή του και, όπως εγώ πιστεύω, όχι μόνο γι' αυτό το λόγο ασφαλώς, αλλά ανάμεσα στους λόγους που οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν υποφέρει τέτοια απώλεια ζωής και πλούτου σε μέρη όπως το Βιετνάμ και τώρα το Ιράκ είναι και η άγνοια των ιστοριών, των πολιτισμών και των γλωσσών αυτών των χωρών.

Προσθέτω πως πριν λίγα χρόνια ηγήθηκα μιας αντιπροσωπείας τεσσάρων πρώην Μελών της Βουλής των Αντιπροσώπων σε επίσκεψη στην Κούβα και μόνο λίγα χρόνια αργότερα επέστρεψα στην Αβάνα, αυτή τη φορά με ένα αριθμό Ελλήνων από την Ελλάδα, την Τουρκία, τη Λατινική Αμερική και τις Ηνωμένες Πολιτείες. Συναντήσαμε τον Οικουμενικό Πατριάρχη Βαρθολομαίο για τον καθαγιασμό ενός νέου Ελληνορθόδοξου Ναού στην Αβάνα. Σε εκείνη την περίπτωση, προσθέτω, συνάντησα τον Φιντέλ Κάστρο.

Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειώσω ότι εγώ και ο κοντινός μου φίλος, ο πρώην Γερουσιαστής των Ηνωμένων Πολιτειών Paul S. Sarbanes, ο πρώτος Αμερικανός ελληνικής καταγωγής που εκλέγηκε στη Γερουσία των Ηνωμένων Πολιτειών, και σύμμαχός μου στην αντίδρασή μας στο Κογκρέσο απέναντι στην τουρκική εισβολή στην Κύπρο πριν από μια γενιά, τιμηθήκαμε πάρα πολύ πέρσι όταν ο τότε Πρόεδρος Τάσος Παπαδόπουλος μας παρασημοφόρησε με το Μεγαλόσταυρο του Τάγματος του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ'.

Προσθέτω πως είμαι πολύ ικανοποιημένος που ο γιός του Paul, ο John Sarbanes, εκλέγηκε πριν από δύο χρόνια στη Βουλή των Αντιπροσώπων των Ηνωμένων Πολιτειών, από την πα-

λιά εκλογική περιφέρεια του Paul στη Βαλτιμόρη, το Mairyland.

Στα πρόσφατα χρόνια έχω κάνει ομιλίες στην Κωνσταντινούπολη, στο Ραμπάτ, στο Μπουένος Άιρες, στη Μαδρίτη, στη Μόσχα και στην Οξφόρδη. Και έτσι είχα ακόμη και άλλες ευκαιρίες να εστιάσω πάνω στη σημασία των διεθνών σπουδών.

Για επτά χρόνια ήμουν πρόεδρος του οργανισμού που είναι γνωστός ως Εθνική Χρηματοδότηση για τη Δημοκρατία, ενός οργανισμού που χρηματοδοτείται από την Ομοσπονδιακή Κυβέρνηση. Ο σκοπός της χρηματοδότησης είναι να προσφέρει χορηγίες σε ιδιωτικές ομάδες σε χώρες που είτε δεν απολαμβάνουν τη δημοκρατία είτε αγωνίζονται για να την επιτύχουν.

Παράλληλα, για επτά χρόνια προέδρευα, μετά από διορισμό του Προέδρου William J. Clinton, της Προεδρικής Επιτροπής για τις Τέχνες και τις Ανθρωπιστικές Σπουδές, μιας ομάδας ομοσπονδιακών αξιωματούχων, με αρμοδιότητες πάνω σε αυτά τα πεδία, και ιδιωτών πολιτών που ήταν προστάτες αυτών των περιοχών. Τότε η Πρώτη Κυρία Hillary Clinton ήταν Επίτιμη Πρόεδρος της Επιτροπής και φτιάξαμε την αναφορά *Η Δημιουργική Αμερική*, καλώντας για αυξημένη υποστήριξη, δημόσια και ιδιωτική, για αυτές τις δύο περιοχές της αμερικανικής ζωής. Ανάμεσα στις υποδείξεις μας ήταν η μεγαλύτερη υποστήριξη για τη μελέτη των άλλων χωρών και πολιτισμών, όπως επίσης και για χρηματοδοτούμενες ανταλλαγές και εκθέσεις στο εξωτερικό έργων από Αμερικανούς καλλιτέχνες και ηθοποιούς.

Αυτό το θέμα συνεχίζει να με ανησυχεί. Είμαι μέλος ενός οργανισμού που καλείται Επιτροπή για Οικονομική Ανάπτυξη, συγχροτημένου από διακόσιους περίπου διευθυντές επιχειρήσεων, που συνεταιρίζονται, και κάποιους πρυτάνεις πανεπιστημίων. Λίγο πριν από ένα χρόνο, η Επιτροπή αυτή εξέδωσε μια αναφορά με τίτλο *Εκπαίδευση για μια Οικουμενική Ηγεσία: Η Σημασία των Διεθνών Σπουδών και η Εκπαίδευση Ξένων Γλωσσών για την Οικονομική και Εθνική Ασφάλεια των Ηνωμένων Πολιτειών*. Ήμουν ενεργός στη δημιουργία αυτής

της αναφοράς και κατέθεσα το σημείο πως οι τραγωδίες που έχουμε βιώσει τα τελευταία χρόνια πρέπει να φέρουν πίσω σε μας, ως Αμερικανούς, την επιτακτική ανάγκη για περαιτέρω μάθηση αναφορικά με τον κόσμο του Ισλάμ, και είμαι ευτυχής να πω πως έχουμε τώρα εγκαθιδρύσει ένα πρόγραμμα στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης για τη μελέτη του Ισλάμ.

Ασφαλώς, θέλω να μιλήσω και για το τι κάνουμε στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης όσον αφορά τις Ελληνικές Σπουδές. Χάρη στη γενναιόδωρη υποστήριξη του Κοινωνοφελούς Ιδρύματος Αλέξανδρου Σ. Ωνάση —του οποίου είχα την ευχαρίστηση για κάποια χρόνια να είμαι διευθυντής— έχουμε παρουσιάσει στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης το πρώτο μάθημα ειδίκευσης στις Ελληνικές Σπουδές μέσα στις Ηνωμένες Πολιτείες. Το δικό μας Πρόγραμμα Ελληνικών Σπουδών παρέχει στους φοιτητές μια περιεκτική κατανόηση της γλώσσας, της λογοτεχνίας, της ιστορίας και της πολιτικής της μετακλασικής Ελλάδας. Διαμέσου ενός διευρυμένου πεδίου μαθημάτων, οι μαθητές εκτίθενται στην κατανόηση των ιστορικών και πολιτικών δρωμένων της βυζαντινής, της οθωμανικής και της σύγχρονης περιόδου Ελλάδας και των τρόπων με τους οποίους η Ελλάδα έχει μεταφράσει τα διάφορά της παρελθόντα στη σύγχρονη εποχή. Το πρόγραμμα προσφέρει, επίσης, μαθήματα πάνω στις φιλολογικές και καλλιτεχνικές παραδόσεις μιας χώρας που είναι η γενέτειρα του Δυτικού Πολιτισμού.

Προσθέτω πως η πανεπιστημιακή μας βιβλιοθήκη αποτελεί στέγη για δύο χορηγημένες συλλογές από ελληνικές μελέτες: τη Βιβλιοθήκη Παπαμάρκου Βυζαντινών και Μεσαιωνικών Ελληνικών Βιβλίων, και τη Βιβλιοθήκη Βαρδινογιάννη με βιβλία για τον ελληνικό πολιτισμό. Δίνουμε, επίσης, στους φοιτητές, διαμέσου του προγράμματος του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης στην Αθήνα, την ευκαιρία να φοιτήσουν στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού. Στο σημείο αυτό είμαι ευτυχής να σημειώσω ότι ο Phillip Mitsis είναι ο Καθηγητής Ελληνικής Παιδείας και Πολιτισμού του Προγράμματος Αλέ-

ξανδρου Σ. Ωνάση και η Καθηγήτρια Katherine Fleming είναι η Διευθύνουσα του Προγράμματος Ωνάση για τις Ελληνικές Σπουδές. Είμαστε βαθύτατα ευγνώμονες στο Ίδρυμα Ωνάση γι' αυτή τη σημαντική επένδυση στην ενδυνάμωση της γνώσης του ελληνικού πολιτισμού στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Ίσως ενδιαφέρεστε να γνωρίζετε πως η σύζυγος του Καθηγητή Mitsis, η Σοφία Καλαντζάκου, είναι Μέλος του Κοινοβουλίου της Ελλάδας, αντιπροσωπεύοντας την εκλογική περιφέρεια στην οποία γεννήθηκε ο πατέρας μου. Είμαι, επίσης, ευτυχής να σας αναφέρω ότι το Ίδρυμα Ωνάση, υπό την προεδρία του πρώην Πρέσβη Loucas Tsilas, επιχορηγεί θαυμάσιες εκθέσεις στο Ωνάσειο Πολιτιστικό Κέντρο στη Νέα Υόρκη.

Μολονότι σας έχω αναφέρει κάποιες από τις δραστηριότητές μου στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης, υπάρχει, επιπλέον, ακόμη μια, για την οποία επιθυμώ να κάνω μια ιδιαίτερη αναφορά. Αντιπροσωπεύει αυτό που τώρα ανήκει στις αρμοδιότητές μου ως επίτιμοι πρύτανη του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης, ως το κυριότερό μου έργο. Υπό το φως των όσων σας έχω ήδη αναφέρει, δεν θα πρέπει να εκπλαγείτε να με ακούσετε να λέω, πως αυτό το έργο είναι η δημιουργία στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης του Κέντρου John Brademas, για τη μελέτη του Κογκρέσου ως ενός ιδρύματος που σχεδιάζει πολιτικές.

Σας υπενθυμίζω ότι στο δικό μας συνταγματικό σύστημα διαχωρισμού εξουσιών, όταν φτάσει η στιγμή να χαραχθεί η εθνική στρατηγική, το Κογκρέσο —διαφορετικά από τη Βουλή των Λόρδων, για παράδειγμα, στο βρετανικό κοινοβουλευτικό σύστημα— είναι πολύ ισχυρό. Εάν κάποιος Γερουσιαστής ή Αντιπρόσωπος είναι ικανός, και εάν ο συσχετισμός των πολιτικών δυνάμεων τη συγκεκριμένη στιγμή κάνει δυνατή τη δράση, αυτός ο Γερουσιαστής ή Αντιπρόσωπος μπορεί, χωρίς να σηκώσει το τηλέφωνο και να καλέσει το Λευκό Οίκο, να γράψει τους νόμους της χώρας. Παρόλα αυτά, με εκατό Γερουσιαστές και τετρακόσιους τριάντα πέντε Αντιπροσώπους και, συνήθως,

χωρίς αυστηρή κομματική πειθαρχία, το Κογκρέσο δεν είναι ένας εύκολος οργανισμός για να τον καταλάβεις, ακόμη και για μορφωμένους άνδρες και γυναίκες. Συνεπώς, αυτό που έχουμε δημιουργήσει στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης είναι ένα Κέντρο μέσα στο οποίο θα φέρνουμε Γερουσιαστές και Αντιπροσώπους, εν ενεργεία και πρώην, Δημοκρατικούς και Ρεπουμπλικάνους —αυτή δεν είναι μια πρωτοβουλία οπαδών— κυβερνητικούς αξιωματούχους, προσωπικό του Κογκρέσου, διπλωμάτες, δημοσιογράφους, φοιτητές και σπουδαστές για να συζητούμε τις διαδικασίες, τους τρόπους με τους οποίους το εθνικό μας νομοθετικό σώμα επηρεάζει και διαμορφώνει την πολιτική, όπως επίσης και σημαντικά θέματα του δημόσιου πολιτικού συστήματος.

Ο σκοπός του Κέντρου είναι να ενθαρρύνει την ανταλλαγή ιδεών ανάμεσα στους σπουδαστές και τους σχεδιαστές πολιτικής. Έχω ικανοποιηθεί με την αποδοχή από ένα μεγάλο αριθμό διακεκριμένων Γερουσιαστών και Αντιπροσώπων, εν ενεργεία και πρώην, και από τα δύο κόμματα, της πρόσκλησής μου για να υπηρετήσουν μέσα από ένα Συμβουλευτικό Συμβούλιο στο Κέντρο, συμπεριλαμβανομένης της ελληνοαμερικανίδας συναδέλφου μου Γερουσιαστή Olympia Snowe.

Καθώς όλοι γνωρίζετε, ο νυν Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών George W. Bush, είναι Ρεπουμπλικάνος, αλλά, καθώς επίσης όλοι είστε ενήμεροι, οι Δημοκρατικοί κατέχουν τώρα την πλειοψηφία των θέσεων τόσο στη Γερουσία των Ηνωμένων Πολιτειών όσο και στη Βουλή των Αντιπροσώπων. Αυτό το αποτέλεσμα, ασφαλώς, δεν θα ήταν δυνατό σε ένα κοινοβουλευτικό σύστημα αλλά εγώ μιλώ για το αμερικανικό συνταγματικό σύστημα. Έχετε ήδη παρατηρήσει, υπό το φως της αυξανόμενης εχθρότητας απέναντι στον Πρόεδρο Bush μέσα στο Κογκρέσο των Ηνωμένων Πολιτειών, ιδιαίτερα σε σχέση με τον πόλεμο στο Ιράκ, τον αντίκτυπο του αμερικανικού συστήματος διαχωρισμού των εξουσιών.

Προσθέτω πως τα δικά μου έγγραφα, ως Μέλους του Κογ-

κρέσου για είκοσι δύο χρόνια, εμπεριέχονται μέσα σε πάνω από πεντακόσια κουτιά, και υποβάλλονται τώρα σε επεξεργασία από τον Αρχαιοφύλακα του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης. Αυτά τα έγγραφα περιλαμβάνουν αποδείξεις της δικής μου εμπλοκής στο κυπριακό ζήτημα. Έτσι, εγώ συνεχίζω, αν και τώρα μόνο μέσα από την ακαδημαϊκή ζωή, να απασχολούμαι τουλάχιστο με τη μελέτη της πολιτικής.

Κυρίες και κύριοι, επιτρέψτε μου να συνοψίσω αυτές τις σημειώσεις που αφορούν την καριέρα μου στην πολιτική, ως Μέλους του Κογκρέσου, και στην ακαδημία, ως πρότανη πανεπιστημίου. Αναφορικά και με τις δύο καριέρες, έχω εστιάσει τα σχόλιά μου σήμερα πάνω στην εμπειρία μου ως ένας Αμερικανός με ελληνική καταγωγή, καθώς μπορούμε όλοι, πιστεύω, να βρούμε έμπνευση μέσα από τα εύγλωττα λόγια αυτού του επιφανούς σπουδαστή της Ελλάδας, του Bernard Knox: «Εμείς δεν πρέπει να ξεχάσουμε την εκπληκτική πρωτοτυπία που ξεχωρίζει τους Έλληνες, που τους κάνει μοναδικούς. Εφηύραν τη δημοκρατία περισσότερο από δύο χιλιάδες χρόνια πριν καν κάποιο σύγχρονο δυτικό κράτος κάνει τα πρώτα βήματα προς την κατεύθυνσή της· εφηύραν όχι μόνο τη φιλοσοφία και το θέατρο, αλλά επίσης και το πρότυπο της εθνικής φιλολογίας, με τους κανόνες των μεγάλων συγγραφέων της, τους κριτικούς και σχολιαστές της, τις βιβλιοθήκες της· εφηύραν τον οργανωμένο ανταγωνιστικό αθλητισμό —δεν είναι τυχαίο που οι αγώνες που έλαβαν χώρα στη Βαρκελώνη ονομάστηκαν Ολυμπιακοί— εφηύραν την πολιτική θεωρία, τη ρητορική, τη βιολογία, τη ζωολογία, την ατομική θεωρία —και θα μπορούσε κάποιος να συνεχίσει. Πάνω απ' όλα, όμως, σε τρομακτική αντίθεση με τους μεγαλοπρεπείς αλλά στατικούς πολιτισμούς των μεγάλων ανατολικών πεδιάδων των ποταμών Τίγρη, Ευφράτη και Νείλου, δημιούργησαν μέσα στην ανήσυχη ταραχή των μικρών πόλεων-κρατών τους αυτόν τον ανυπόμονο ρυθμό της άμιλλας και της καινοτομίας, ο οποίος αποτελεί το διακριτικό χαρακτηριστικό του δυτικού πολιτισμού από τότε... Εμείς πρέπει

πάντοτε να αναγνωρίζουμε πόσο πολύ, πόσο βαθιά, πόσο αμετάκλητα, οφείλουμε χρέος σε αυτούς».¹

Ακούγοντας τέτοια λόγια, ιδιαίτερα όσοι από εμάς έχουμε ελληνική καταγωγή, θα νιώθουμε ιδιαίτερη υπερηφάνεια, εξαιτίας αυτής της κληρονομιάς. Καθώς θυμόμαστε, επίσης, αυτό που ο μεγάλος ποιητής Κωνσταντίνος Καβάφης είπε για το Βασιλιά Αντίοχο:

«Υπήρξεν έτι το άριστον εκείνο, Ελληνικός—
ιδιότητα δεν έχ' η ανθρωπότης τιμιότεραν·
εις τους θεούς ευρίσκονται τα πέραν».²

Πιστεύω πως θα συμφωνήσετε!

1. Bernard Knox, *The oldest dead white European males*, New York: W. W. Norton, 1993, 66-67.

2. Κ. Π. Καβάφης, «Επιτύμβιον Αντιόχου, βασιλέως Κομμαγενής», *Τα ποιήματα Β' (1919-1933)*, Αθήνα: Ίκαρος, 1992, 42.

Λευτέρης Παπαλεοντίου
Επ. Καθηγητής Πανεπιστημίου Κύπρου

ΠΟΙΗΣΗ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟ

Δεν είναι εύκολη υπόθεση να γράφει κανείς ποίηση σε ένα προφορικό γλωσσικό ιδίωμα, όπως την κυπριακή διάλεκτο, που ολοένα φθίνει. Λίγοι έντεχνοι ποιητές δοκιμάζουν να γράψουν στο κυπριακό ιδίωμα, και λιγότεροι τα καταφέρνουν (οι περισσότεροι γράφουν στην κοινή νεοελληνική). Σημαντικοί ποιητές —από τους άγνωστους δημιουργούς των πετραρχικών ποιημάτων του δέκατου έκτου αιώνα έως τον Βασίλη Μιχαηλίδη, τον Δημήτρη Λιπέρτη και τον Παύλο Λιασίδη, και από τον Κώστα Μόντη έως άλλους νεότερους— κατάφεραν να δώσουν αξιόλογα ποιήματα στην κυπριακή διάλεκτο. Η παραγωγή αυτή φαίνεται ότι είναι δυστυχώς καταδικασμένη να αναλώνεται στα γεωγραφικά όρια της Κύπρου ή μεταξύ Κυπρίων. Ο Βασίλης Μιχαηλίδης εξακολουθεί να παραμένει ο μεγάλος άγνωστος της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Όμως πόσο πιο «δύσκολη» είναι η κυπριακή ιδιωματική ποίηση σε σχέση με τα έργα της κρητικής αναγέννησης —και μάλιστα για ειδήμονες νεοελληνιστές και αρμόδιους μελετητές της λογοτεχνίας μας; Στη σύντομη εισήγησή μου θίγονται μόνο μερικές όψεις του θέματος, επιλέγοντας βασικούς σταθμούς στην ποιητική

Ομιλία στο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο στο Λονδίνο στις 15 Μαΐου 2008. Μια αρχική μορφή αυτής της εργασίας δημοσιεύτηκε στην *Επετηρίδα του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών* 28 (2002) 279-308.

καταξίωση της κυπριακής διαλέκτου.

Η κυπριακή διάλεκτος χρησιμοποιήθηκε από νωρίς σε ποιήματα κείμενα της γραμματείας στην Κύπρο, της λαϊκής-δημώδους ή της έντεχνης (προσωπικής) δημιουργίας: στις μεσαιωνικές Ασπίδες (νομικό κείμενο του δέκατου τρίτου αιώνα)· σε παραλλαγές, μεταπλάσεις ή αντιγραφές βυζαντινών και άλλων λόγιων και δημωδών κειμένων (*Βασίλειος Διγενής Ακρίτης, Ανακάλημα της Κωνσταντινούπολης, Πωρικολόγος, Άνθος των Χαρίτων* κ.λπ.)· στα χρονικά του Λεοντίου Μαχαιρά και του Γεωργίου Βουστρώνιου· στη συλλογή των αναγεννησιακών ποιημάτων του δέκατου έκτου αιώνα· σε δημοτικά τραγούδια (όπως τις νεότερες παραλογές και μπαλάντες: *Τραούδι της Αροδαφνούσας και Τραούδι της Ζωγγραφούς*)· σε μύθους και παραμύθια, στη λαϊκή ποίηση και σε ποιητάρικα (δηλαδή στα στιχουργήματα λαϊκών ποιητών που μετέδιδαν σε στίχους επικαιρικά και άλλα θέματα) κ.λπ.

1. Πρώτος σημαντικός σταθμός στην έντεχνη ποιητική παραγωγή είναι, βέβαια, η ανθολογία των αναγεννησιακών ποιημάτων του δέκατου έκτου αιώνα, που φαίνεται ότι ανήκει σε ομάδα αταύτιστων ιταλοθρεμμένων ποιητών, σαφώς επηρεασμένων από την ποίηση του Πετράρχη και τη μόδα του πετραρχισμού. Ήδη έχει εξακριβωθεί από την έρευνα (κυρίως από τη Θέμιδα Σιαπκαρά Πιτσιλλίδου¹) ότι μέρος της συλλογής αυτής των εκατό πενήντα έξι ποιημάτων είναι μεταφράσεις ή παραφράσεις ποιημάτων του Πετράρχη και άλλων πετραρχικών ποιητών. Επίσης, έχει τονιστεί η σημασία των ποιημάτων αυτών στην εισαγωγή ή στην καθιέρωση ιταλικών στιχουργικών σχημάτων, όπως σονέτα, οχτάβες, μπαλάντες, μαδριγκάλια, καντσόνι, μπαρτζελέτες. Ο Μ. Peri έχει διαπιστώσει ότι στα ποιήματα αυτά «διαπλέκονται»

1. Βλ. Thémis Siapkara-Pitsillidès, *Le Pétrarquisme en Chypre. Poèmes d'amour en dialecte chypriote d'après un manuscrit du XVIe siècle*, Athènes 1952· Θέμις Σιαπκαρά-Πιτσιλλίδου, *Ο Πετραρχισμός στην Κύπρο. Ρίμες αγάπης από χειρόγραφο του δέκατου έκτου αιώνα με μεταφορά στην κοινή μας γλώσσα*, Αθήνα 1976.

στοιχεία τόσο της ιταλικής όσο και της ελληνικής μετρικής.² Από την άλλη, είναι σημαντικό το γεγονός ότι οι ανώνυμοι ποιητές της ανθολογίας αυτής (όπως συμβαίνει στην ιταλική αλλά και στην κρητική αναγέννηση) επιλέγουν ως γλωσσικό τους όργανο μια προφορική διάλεκτο, και όχι την καθομιλουμένη νεοελληνική τής εποχής ή την ιταλική γλώσσα.

Δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι αν η γλώσσα των ποιημάτων αυτών αποδίδει (και σε ποιο βαθμό) το κυπριακό προφορικό ιδίωμα του δέκατου έκτου αιώνα. Το πιθανότερο είναι ότι στην καλλιεργημένη αυτή ποίηση (όπως και σε κάθε έντεχνη ποίηση) έχουμε να κάνουμε με μια «κατασκευασμένη» και επιπλέον πλούσια και επιδεικτική γλώσσα, η οποία μάλλον αποκλίνει από τη γλώσσα των κυπριακών χρονικών του Μαχαιρά και του Βουστρώνιου ή από τη λιτή ρητορική των δημοτικών τραγουδιών. Ενδεχομένως έχει δίκαιο ο Mario Vitti όταν γράφει ότι οι κύπριοι ποιητές, ακολουθώντας το δυτικό μανιερισμό του δέκατου έκτου αιώνα, «προσπαθούν να δημιουργήσουν υφολογικές, μετρικές και λεξιλογικές δυσκολίες σχεδόν ανυπέβλητες για το εξελικτικό στάδιο της διαλέκτου κατά την εποχή τους, και να τις ξεπεράσουν με τον εντυπωσιακότερο τρόπο, εκμεταλλευόμενοι με αυταρέσκεια την τοπική ιδιοτυπία εκφράσεων και λέξεων».³ Ας σημειωθεί εδώ και η επισήμανση του David Holton ότι «οι Κύπριοι μεταφραστές βρέθηκαν, επιπλέον, αντιμέτωποι με την ανάγκη να εφεύρουν μια κατάλληλη γλωσσική μορφή για να εκφράσουν ιδέες διαφορετικές από εκείνες της παραδοσιακής ποίησης και να αναπαραγάγουν τα λεκτικά παιχνίδια, την αντιθετική πλοκή των ιδεών και τα λεπτά συναισθήματα του πρωτοτύπου».⁴ Βέβαια, οι ποιητές αυτοί λειτουργούν περισσότερο ως

2. Βλ. Μ. Peri, «Ει τις τα ξένα μάχεται... Ιταλο-ελληνική μετρική διαπλοκή στις κυπριακές Ρίμες αγάπης», *Σημείο* 4 (1996) 93-103.

3. Μ. Vitti, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Αθήνα: Οδυσσέας, 1978, 82.

4. D. Holton, «Η Κρητική Αναγέννηση», *Λογοτεχνία και κοινωνία στην Κρήτη της Αναγέννησης*, μτφρ. Ναταλία Δεληγιαννάκη, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1997, 16-18.

δημιουργοί παρά ως απλοί μεταφραστές. Άλλωστε δεν έχει εξακριβωθεί αν όλοι πειραματίζονται με τη μετάφραση και τη διασκευή ή αν μερικοί από αυτούς γράφουν απευθείας πρωτότυπα ποιήματα. Ό,τι και να συμβαίνει, έχουμε να κάνουμε με περίτεχνη διάλεκτο (εμπλουτισμένη με αρκετά λόγια στοιχεία), με πλούσιες ρίμες, έντεχνες επαναλήψεις, παρηχήσεις και λεκτικά σχήματα.

Τα πετραρχικά αυτά ποιήματα εκδόθηκαν για πρώτη φορά στο σύνολό τους το 1952 από τη Θέμιδα Σιαπκαρά-Πιτσιλίδου. Από την έκδοση αυτή σας μεταφέρω δύο δείγματα: το πρώτο είναι ένα canzone (δύο οχτάβες και ένα καταληκτικό δίστιχο με ιαμβικούς εντεκασύλλαβους και ομοιοκαταληξία αββααββα, αγγααγγα, δδ), στο οποίο ο ερωτόπληκτος ομιλητής του ποιήματος παραβάλλει αλληγορικά το μελαγχολικό τραγούδι του με το θλιμμένο κελάδημα του αηδονιού, που γίνεται μόνιμος σύντροφός του, αφού κατανοεί την «πλήξη» της ερωτικής του απογοήτευσης:

«Τ' αδόνιν κείνον που γλυκιά θλιβάται
τόσον λυπητικά, τόσον καμένα,
να πης δεν έχει ταίριν γοιον εμέναν
για ταύτου προς εμέν παραπονάται.
Τόσον γλυκιά την λύπην του μετράται
και πολεμά να στέκωμαι νοιασμένα
τα κλάματά του που 'ναι λυπημένα,
απού τα ποια γνωρίζω πως φυράται.

Μόνον κι είναι πουλλίν, παντές λυπάται
τα πάθη μου κι εκείνον και θρηνίζει,
κι αφόν με τόσην πλήξην μ' αγνωρίζει
τ' αγκώματά του ξαύτου μου ξηγάται.
Μέραν 'δέ νύχτα δεν μου ξικολλάται
ουδ' αντάν να πετάση ξωμακρίζει·
το κλάμαν, αν μουλλώσω, μ' αθθυμίζει,
κι ούλη νύχτα μιτά μου δεν κοιμάται.

Πιστεύγ' ο πόθος το 'πεψεν σ' αυτόν μου
 διά να μηδέν σιγήση το λαμπρόν μου».

Δεύτερο δείγμα είναι μια καλοπλασμένη οχτάβα (και πάλι σε ιαμβικό εντεκασύλλαβο στίχο με σταθερή ομοιοκαταληξία αβαβαβγγ), η οποία αρθρώνεται σε ένα περίτεχνο ζεύγμα αντιθέσεων (χιόνι-κρύο vs φωτιά-ζέστη), για να αποτυπωθεί η έννοια του (ανικανοποίητου και ατελέσφορου) «λαμπρού»-πόθου-έρωτα, που είναι αποτέλεσμα της ακατάδεχτης και ψυχρής αγαπημένης:

«Δίδει την βράστην στο λαμπρόν η φύση,
 στο χιόνιν δίδει κρυότητα, δίδει ασπράδαν·
 λαμπρόν αχ το λαμπρόν να βγη είναι χρήση,
 το χιόνιν πάλε βγάλλει μαργωμάδαν.
 Μπορεί το χιόνιν το λαμπρόν να σβήση,
 καλά κι αν διώχνη το λαμπρόν την κρυάδαν·
 κι εμέναν τον λαμπρόν μου δε μπουρίζει:
 βγαίνει 'πού μιαν η ποια πάντα χιονίζει».

2. Επόμενος σταθμός στην ποιητική καταξίωση της κυπριακής διαλέκτου είναι η περίπτωση του Βασίλη Μιχαηλίδη (1849-1917), ο οποίος γράφει τα καλύτερα ποιήματά του στην κυπριακή διάλεκτο κατά την τελευταία δεκαετία του δέκατου ένατου αιώνα.⁵ Ο Μιχαηλίδης είχε περιορισμένη σχολική μόρφωση και γαλουχήθηκε κυρίως με την ποιητάρικη και τη δημοτική ποιητική παράδοση, αν και είχε ως πρότυπά του και εκπροσώπους του αθηναϊκού ρομαντισμού. Η ποιητική γλώσσα του βρίσκεται πιο κοντά στη λιτή και μετρημένη εκφραστική των δημοτικών τραγουδιών· δεν έχει τη μεγαληγορία, τον υψωμένο τόνο δημοφιλών ποιητικών συνθέσεων του αθηναϊκού ρομαντισμού ούτε το λαογραφικό φόρτο και τις λεπτομερείς περιγραφές που βαραινούν ορισμένες επικές συνθέσεις του Βαλαωρίτη. Στα σημαντικότερα ποιήματά του υιοθετεί τον τύπο

5. Βλ. κυρίως Γιάννης Κατσούρης, *Βασίλης Μιχαηλίδης, η ζωή και το έργο του*, Λευκωσία: Χρ. Ανδρέου, 1987, 2002, όπου και βιβλιογραφία.

του «εθνικού» ποιητή: Στις δύο δημοφιλείς συνθέσεις του *Η 9η Ιουλίου 1821* (εν Λευκωσία Κύπρου) και *Η Χιώτισσα* αντλεί τα θέματά του από την ελληνική επανάσταση του 1821 και υποβάλλει τον πόθο του αλύτρωτου Ελληνισμού για εθνική αποκατάσταση. Το πρώτο ποίημα αναφέρεται στην καρατόμηση Ελληνορθόδοξων Κυπρίων αρχιερέων και προεστών από τους Τούρκους, που έγινε στο πλαίσιο των αντεκδικήσεων λίγο μετά την έκρηξη της ελληνικής επανάστασης. Ο ποιητής αντλεί υλικό τόσο από ιστορικές πηγές όσο και από την προφορική παράδοση. Σε τεχνικά ζητήματα διαπιστώνεται ότι αξιοποιεί διδάγματα από αντίστοιχες συνθέσεις του αθηναϊκού ρομαντισμού (λ.χ., από το μακροσκελές και ατελές σύνθεμα *Η τουρκομάχος Ελλάς*, 1850, του Αλέξανδρου Σούτσου), αλλά και από τη θαυμαστή λιτότητα και συμπύκνωση του δημοτικού τραγουδιού. Σε πενήντα έξι δεκάστιχες στροφές, που αποτελούνται από καλοπλασμένους δεκαπεντασύλλαβους στίχους με σύνθετη και σταθερή ομοιοκαταληξία (αβαβγγδεδε), ο ποιητής κατορθώνει να απεικονίσει με δύναμη το δράμα της πατρίδας του, όπως συνοψίζεται στο πρόσωπο της πρωταγωνιστικής μορφής του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού. Η ενότητα του χώρου και του χρόνου, οι άφθονοι διάλογοι και γενικά η σκηνοθετική φροντίδα τού επιτρέπουν να κινήσει με φυσικότητα τα πρόσωπα του δράματος. Στο επίκεντρο βρίσκεται η μορφή του αρχιεπισκόπου, ο οποίος εκφράζει στο πρόσωπό του τα συλλογικά οράματα των συμπατριωτών του και την πίστη τους για την επιβίωση της Ρωμιοσύνης: «Η Ρωμιοσύνη εν να χαθεί όντας ο κόσμος λείπει!».

Αξίζει να ακούσουμε δύο στροφές του ποιήματος (την 9η και την 54η), στις οποίες αναδεικνύεται με ρεαλιστική δύναμη και με τεχνική μαεστρία το ανθρώπινο πρόσωπο του Κυπριανού, ο οποίος από τη μια, στην αναμέτρησή του με τον Τούρκο πασά του νησιού, εμφανίζεται αγέρωχος και γενναίοψυχος, αφού αδιαφορεί για τη ζωή του και τοποθετεί πάνω απ' όλα τη μοίρα του υπόδουλου Κυπριακού Ελληνισμού, και από την

άλλη, σε ιδιωτικές στιγμές αλλά και δημόσια, λιποφυχεί και δακρύζει, γιατί συναισθάνεται τον επερχόμενο θάνατό του:

«Ἐμεινεν, δεν ετάρραξεν, ούλα που να καρφώθην
 γονατιστός τζαι πληξιμιός με σέρκα σταυρωμένα·
 αρκέφην το κοινωνικόν, τζαι τότες εσηκώθην,
 τζ' εστάθηκην τζ' εφαίνονταν τ' αμμάδκια του κλαμένα,
 τζαι προσκυνά τρεις τέσσερις φορές την Παναΐαν
 εθάρρειες 'ποσαιρετά τζαι κόσμον τζ' εκκλησίαν.
 Εσυγχωρήθην με τους λας τζ' έμπην μες τ' άγιον βήμα,
 εμπήκην τζ' ετζοινώνησεν τζ' εξέβηκην τζ' εστάθην,
 τζ' έμοιαζεν ούλα τον νεκρόν που βάλλουν εις το μνήμαν,
 εθάρρειες που πάνω του το γαίμαν πως εχάθην.

Τότες ο Αρχιεπίσκοπος εψήλωσεν το δειν του
 στον ουρανόν, τζ' εφάνησαν τα μμάδκια του κλαμένα·
 εφάνην πως επόνησεν 'πού μέσα στην φυσήν του,
 τζ' είπεν τα τούν' τα δκυο λόγια με δκυο σείλη καμένα:
 “Θεέ, που νάκραν δεν έσεις ποττέ στην καλοσύνην
 λυπήθου μα τζαι δώσε πκιον χαράν στην Ρωμιουσύνην”·
 τζ' ετρέξασιν τα δρώματα απού το πρόσωπόν του,
 απού του ήλιου την πολλήν την καφερήν την αύραν
 τζ' εβάλαν την συρτοθηλειάν ευτύς εις τον λαιμόν του
 τζαι τζει πκιον ετελειώσασιν τα κάστια που τάβραν».⁶

Ανάλογες παρατηρήσεις μπορούν να ειπωθούν και για το δεύτερο συνθετικό ποιήμά του με τον τίτλο *Η Χιώτισσα*. Το κείμενο αυτό βασίζεται σε προφορική αφήγηση σχετικά με την αιχμαλωσία μιας νέας Ελληνίδας από τη Χίο, όταν οι Τούρκοι κατέστρεψαν το νησί το Πάσχα του 1822. Και εδώ τα ιστορικά συμβάντα περνούν σε δεύτερο πλάνο. Στο προσκήνιο βρίσκεται η

6. Δυστυχώς δεν διαθέτουμε ακόμα μια έγκυρη χρηστική ή κριτική έκδοση των ποιημάτων του Βασίλη Μιχαηλίδη. Τα ποιήματα ή τα αποσπάσματα που δημοσιεύονται εδώ δεν αποδίδουν πάντα πιστά, δηλαδή φωνητικά, το κυπριακό γλωσσικό ιδίωμα, και για το λόγο ότι μας λείπουν οι κατάλληλες γραμματοσειρές.

Ελένη, που είναι έγκλειστη στο χαρέμι ενός Τούρκου αγά της Λεμεσού και εξιστορεί το δράμα της σε γριά ζητιάνα. Και στην περίπτωση αυτή έρχεται στην επιφάνεια ο πόνος των απλών ανθρώπων, που νοιάζονται για τις καθημερινές φροντίδες και τα προβλήματα τους και αποστρέφονται τις αιματοχυσίες και τις πολεμοχαρείς διακηρύξεις. Αξιοσημείωτη είναι η στιχουργική του ποιήματος· και εδώ διατηρείται η δεκάστιχη στροφή με τον ίδιο τύπο ομοιοκαταληξίας που συναντήσαμε στο προηγούμενο ποίημα, αλλά ο δεκαπεντασύλλαβος αντικαθίσταται τώρα από έναν εύρυθμο και ευλύγιστο δεκασύλλαβο στίχο.

Με το κύκνειο άσμα του (*Το όρομαν του Ρωμιού*, 1917), ο ποιητής επιστρέφει στα αγαπημένα του θέματα και στη δημοτική παράδοση, για να αποτυπώσει το όραμα της Μεγάλης Ιδέας και το αίτημα του αλυτρωτισμού, λίγα χρόνια μετά τους νικηφόρους Βαλκανικούς Πολέμους και τις πολεμικές επιχειρήσεις στην Κωνσταντινούπολη. Το ποίημα έρχεται να ζωντανέψει το μύθο του μαρμαρωμένου βασιλιά: Τοποθετείται στην Κωνσταντινούπολη ημέρα Τρίτη 29 Μαΐου, για να ακυρώσει την αποφράδα ημέρα της Άλωσης και να καταργήσει το χάσμα του χρόνου που μεσολάβησε. Ελληνικά πολεμικά πλοία εισέρχονται στα Δαρδανέλλια, ενώ τα υποδέχεται η Έλλη του μύθου. Ακολουθούν εικόνες αποκαλυπτικές: ο τελευταίος αυτοκράτορας του Βυζαντίου, ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος (ή ο νεότερος ομώνυμος βασιλιάς των Ελλήνων· και οι δύο σμίγουν σε ένα πρόσωπο), με τη συνοδεία του δικέφαλου αετού, εισέρχεται στην Πόλη με το στρατό του. Ακολουθεί σεισμός και έγερση των νεκρών. Σε εορταστική ατμόσφαιρα τελείται η Θεία Λειτουργία στην Αγία Σοφία. Ο υψηλός παλμός του ποιήματος αποδίδεται ταιριαστά με το νόθο δεκαεξασύλλαβο στίχο τροχαϊκού ρυθμού, ο οποίος αποτελείται ουσιαστικά από δύο τροχαϊκούς οκτασύλλαβους. Το κείμενο απογειώνεται μυστικιστικά με τους καταληκτικούς στίχους, στους οποίους αφήνεται να νοηθεί ότι η ψυχή του νεκραναστημένου Κωνσταντίνου Παλαιολόγου αφήνει τα εγκόσμια με τη μορφή ενός νέφους, ύστε-

ρα από τη φαντασιωτική πραγματοποίηση της Μεγάλης Ιδέας :

«Τζ' οι καμπάνες εφατσήσαν τζαι οι εκκλησιές αννοίξαν,
 μιλιούνια τότες νύφρες εσουνάχτηκαν τζ' εσμίξαν,
 'πιθυμίες τζαι ορπίες τζαι τυραννισμένες σόρτες,
 τζ' εκουντήσασιν τζ' αννοίξαν της Αγιάς Σοφκιάς οι πόρτες
 τζ' έμπηκεν ο Κωνσταντίνος τζ' άρκεψεν δοξολογία
 τζ' εφανήκαν εις τον τρούλλον ο Χριστός τζ' η Παναγία
 τζ' έναν νέφος του λιβάνου 'πού τζει μέσα 'ποτυλίχτην
 τζ' εις τους έσσω τζ' εις τους έξω λας εμύρισην τζ' εδείχτην
 τζαι 'πού πανωθικίον της Πόλης ετουλούππισεν τζ' εστάθην
 τζ' έβκηκεν αναρχωμένον στα 'ψη τ' ουρανού τζ' εχάθην».

Το 1893 ο Βασίλης Μιχαηλίδης γράφει και δημοσιεύει το ωραιότερο ερωτικό του ποίημα με τον τίτλο *Η ανεράδα*, που είναι από τα ελάχιστα λυρικά ερωτικά του ποιήματα. Το κείμενο θυμίζει άλλα ποιήματα του ρομαντισμού και του συμβολισμού, που βασίζονται στη γνωστή λαϊκή παράδοση με τις νεραίδες: Ένας αλαφροΐσκιωτος νέος συναντά μια εξωτική γυναίκα-νεράιδα και στη συνέχεια χάνει τα λογικά του. Θεματικά η *Ανεράδα* παραπέμπει στην μπαλάντα του J. Keats *La Belle Dame sans merci*, αλλά και σε ομόθεμα ποιήματα του Παλαμά, του Βιζυηνού, του Πούσκιν, του Χάινε κ.ά. Θα μπορούσε ίσως να υποστηριχθεί ότι η περιπέτεια του νεραΐδοπαρμένου νέου του κειμένου αντανακλά την αγωνιώδη πορεία του ποιητή να κατακτήσει την ποιητική Μούσα —κάτι ανάλογο άλλωστε έχει υποστηριχθεί για το ομόθεμο ποίημα του J. Keats ή και για άλλα. Στην άρθρωση του λόγου κυριαρχούν τόσο η παρατακτική σύνδεση όσο και το ασύνδετο σχήμα: δηλαδή δεσπόζουν οι τρόποι της προφορικής και ειδικά της λαϊκότροπης έκφρασης. «Λαϊκός» φαίνεται να είναι και ο στίχος: οι οχτασύλλαβοι στίχοι του ποιήματος θα μπορούσαν να θεωρηθούν το πρώτο ημιστίχιο ενός ιαμβικού δεκαπεντασύλλαβου:

Η Ανεράδα

«Στην χώραν π' αναγιώθηκα
 τζαι 'κόμα αναγιώννουμουν

τῆς ἄρκεφα νάκκον να λαχτώ,
 τότες εξηφοθήθηκα
 τα ζώδικια, τῆς εν εχώννουμουν
 τῆς εξέβηκα να δκιανεφτώ.

Σε μιαν ποταμοδκιάβασην
 μιαν λυερήν εσσάστηκα
 —ν' εἶεν καί η σταλαμή!—
 ούλα τ' αρνίν εις τον τσοκκόν
 ο άχαρος επκιάστηκα,
 αντάν πκιαστεί μες στην νομήν.

Αντάν με εἶδεν, έφεξεν
 τῆς ο νους μου εφεντζιάστηκεν
 τῆς εφάνην κόσμος φωτερός.
 Αντάν μου χαμογέλασεν,
 παράδεισος επλάστηκεν
 ομπρός μου, τῆς έμεινα ξερός.

Ευτύς το πας μου έχασα,
 τον κόσμον ελησμόνησα
 τῆς έμεινα χάσκοντα βριχτός·
 εἶπεν μου: “Έλα, κλούθα μου”,
 τῆς αἰ πού καρκιάς επόνησα
 τῆς εκλούθησά της ο χαντός.

Λαόνια, κάμπους τῆς αἰ βουνά
 αντάμα εδκιαβήκαμεν
 γεμάτ' αθθούς τῆς αγκαθθερά.
 Η στράτα δεν ετέλειωνεν
 τῆς αἰ δεν εποσταθήκαμεν,
 ήτουν για λλόου μας χαρά.

Έτρεμεν μέν τῆς αἰ χάσει με
 τῆς έτρεμα μέν τῆς αἰ χάσω την
 τῆς αἰ μεν της πω τῆς αἰ μεν μου πει.
 Εδίφουν την, εκαύκουμουν

τζ' έτρεμα μεν τζαι πκιάσω την
τζαι γίνουμεν τζ' οι δκυο 'στραπή.

Ύστερα σγοιαν παράδεισον
έναν βουνόν εφτάσαμεν
ίσια με τα 'ψη τ' ουρανού·
τζει πάνω τζει εκλάψαμεν
αντάμα, τζ' εγελάσαμεν
μέσα στους μούσκους του βουνού.

Λαλεί μ': "Αν είσαι 'πέρκαλλος,
τωρά πκιον μείνε δίχως μου,
αν σου αρέσκ' έτσι ζωή"
τζαι ξαπολά 'ναν χάχχανον,
ισιά 'νωσα το στήθος μου
πως αλλονάκκον να ραεί.

Είπεν τζ' εγίνην άφαντη,
ευτύς 'πό μπρός μο' εχάθηκεν
σγοιαν άνεμος περαστικός·
εράην η καρτούλλα μου,
ευτύς ο νους μο' εστάθηκεν
τζ' είμαι 'πού τότες ξηστηκός.

Οι πλήξες που μ' ετρώασιν
ακόμα 'ν' αφανέρωτες
τζ' εις τα πουλιά που τζηλαδούν.
Έσει 'πού τότες όπου δω
τες ανεράδες τρέμω τες
τζαι πογυρίζω μεν με δουν».

3. Στα χρόνια του μεσοπολέμου ο Δημήτρης Λιπέρτης (1866-1937) και ο Παύλος Λιασίδης (1901-1985) γράφουν συστηματικά ποίηση στην κυπριακή διάλεκτο, αλλά με διαφορετικές προϋποθέσεις και καταβολές: Ο πρώτος είχε λόγια μόρφωση και είχε θητεύσει στην ποίηση του αθηναϊκού ρομαντισμού· οι πρώτες συλλογές του είναι γραμμένες στην καθαρεύουσα και

στη δημοτική. Μόνο μετά το θάνατο του Βασίλη Μιχαηλίδη έγραψε τέσσερεις τόμους με *Τζιυπριώτικα τραουδκια* (1923-1937) στην κυπριακή διάλεκτο. Ο Λιπέρτης τραγουδά τις χαρές και τις λύπες του έρωτα, γράφει πατριωτικά ποιήματα και συχνά μεταπλάθει σε στίχους, με λαογραφική ή με διδακτική διάθεση, τα αγροτικά ήθη, τις πατριαρχικές αντιλήψεις, τη λαϊκή θυμοσοφία. Η ιδιωματική του γλώσσα φαίνεται να αποκλίνει τόσο από την κυπριακή διάλεκτο της εποχής του όσο και από την ποιητική γλώσσα του Βασίλη Μιχαηλίδη και του Παύλου Λιασίδη· είναι περισσότερο πεποιημένη, επιδεικτική και εξεζητημένη, και όχι σπάνια (κυρίως στα «λαογραφικά»-διδακτικά του ποιήματα) οδηγεί σε άνισα αποτελέσματα.⁷ Από τα πιο γνωστά ποιήματα του Λιπέρτη είναι το *Καρτερούμεν μέραν νύχταν* (γρ. 1928), στο οποίο αποτυπώνεται με παλμώδη τροχαικό ρυθμό το αναζωπυρωμένο πολιτικό αίτημα για ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Ακούμε τις δύο πρώτες στροφές του ποιήματος:

«Καρτερούμεν μέραν νύχταν να φυσήσ' ένας αέρας
 Σ τούντον τόπον πο' 'ν' καμένος τζ' εν θεωρεί ποττέ δροσιάν,
 Για να φέξει καρτερούμεν το φως τζείνης της ημέρας
 Ποννά φέρει στον καθέναν τζαι χαράν τζαι ποσπασιάν.
 Την Μανούλλαν μας για πάντα μισιοί μιάλοι καρτερούμεν
 Για να μας σφιχταγκαλιάσει τζαι να νεκραναστηθούμεν.
 Η ζωή μας εν για τζείνην, τζαι ζωή μας τζείνη ένι
 Τζαι πως τρώμεν δίχα τζείνης τζ' είμασεν βασταεροί
 Εν γιατί με τ' όνομάν της είμαστιν ποσκολισμένοι
 Πο' 'ν' το βιάλλουν 'πού τον νουν μας μήτε χρόνια με τζαιροί.
 Ευπηνητοί τζαι τζοιμισμένοι εν για τζείνην η καρικιά μας

7. Περισσότερα για τους δύο ποιητές βλ. ενδεικτικά Παύλος Παρασκευάς, *Δημήτρης Λιπέρτης, η ζωή και το έργο του*, Λευκωσία: Χρ. Ανδρέου, 1988· Γιώργος Μολέσκης, *Παύλος Λιασίδης, η δύναμη του ποιητικού ταλέντου*, Λευκωσία 1995· Λευτέρης Παπαλεοντίου, «Ο ποιητής Παύλος Λιασίδης», *Νέα Εποχή* 276-277 (2002) 21-29.

Που διπλοφακκιά για να 'ρτει τζαι να μείνει δα κοντά μας».

Ο Παύλος Λιασίδης, αντίθετα, που είχε περιορισμένη σχολική μόρφωση, πατά περισσότερο στη δημοτική παράδοση, στα λαϊκά και στα ποιητάρικα τραγούδια, και μοιάζει να εκπροσωπεί τον αγροτικό κόσμο. Επίσης, φαίνεται να χρησιμοποιεί το αυθεντικό γλωσσικό ιδίωμα της γενέθλιας γης του, στην περιοχή της Μεσαορίας, όσο και αν το επεξεργάζεται ποιητικά, αναγάγοντάς το στην περιοχή της έντεχνης ποίησης. Με άλλα λόγια, ο Λιασίδης δεν προσεγγίζει αφ' υψηλού το γλωσσικό και θεματικό υλικό του, όπως συμβαίνει με το λόγιο Λιπέρτη. Ο Λιασίδης κάποτε αντλεί διδάγματα από την ποίηση του Βασίλη Μιχαηλίδη ή ακολουθεί την ηθογραφική όψη της ποίησης του Λιπέρτη· εμφανίζεται και αυτός ως θεματοφύλακας παραδοσιακών αξιών της κλειστής αγροτικής κοινωνίας του τόπου του. Ωστόσο, σε αρκετές περιπτώσεις, και μάλιστα στα μεταγενέστερα βιβλία του, αγγίζει με ρεαλιστική τόλμη κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα και πλήττει με κριτική οξύτητα αλλά και με αξιοσημείωτο χιούμορ πρόσωπα και θεσμούς, τα πολιτικά και άλλα πάθη και παθήματα του τόπου του. Αξιοσημείωτη είναι η χιουμοριστική αντιμετώπιση της Συμφωνίας της Ζυρίχης και της αποδοχής ή της απόρριψής της από Κυπρίους στο ποίημα *Σέβασ' τους εσού* (συμφιλίωσέ τους). Εδώ αξιοποιείται λειτουργικά ο διάλογος ανάμεσα σε έναν ενωτικό/απορριπτικό και σε έναν μη απορριπτικό. Η (ειρωνική) στάση του βασικού ομιλητή (που αφομοιώνει και λόγους άλλων) λανθάνει, μισοφαίνεται ή κινείται σε δύο επίπεδα· μόνο ο αδιάλλακτος ενωτικός εμφανίζεται κατηγορηματικά απορριπτικός με τις συνθήκες εγκαθίδρυσης της Κυπριακής Δημοκρατίας και φέρει βαρέως τη διάφευση του ενωτικού οράματος. Πάνω απ' όλα ξαφνιάζει η πολιτική ωριμότητα και η ρεαλιστική ματιά με την οποία ο ποιητής προσεγγίζει ακανθώδη ιδεολογικά ζητήματα ευθύς αμέσως μετά τη λήξη του αντιβρετανικού αγώνα:

«Η συμφωνία της Ζυρίχης εν' καλή,
ανάγκασέν μας να γινούμεν γρισκιανοί.

Όποιος το σύγκοψεν εν' μιάλη τζεφαλή!
 Να παραιτήσουν που το σκότωμαν, κανεί.
 Φιλίαν πκιον. Ε ζαβροζίγγο, ώρα καλή,
 τζαι αξαμλάρ χαίροσσου, κουμπάρε Αλή.

Μες στην ταβέρναν πά' να πιούμεν του Πετρή;
 Τζι έντζ' έσει τέλειωμαν ποττέ ο σκοτωμός.
 Όσοι που σας είτε που μας τζι αν παν νεκροί,
 γεννιέται πάθος παραπάνω τζαι θυμός.
 Τζείνοι που μας αππώνουν εν οι κερτιμιοί,
 αννοίξετε τ' αμμάδκια σας, Τούρτζοι, Ρωμιοί.

- Είντα 'ν' που ψάλλεις παραμύδκια, βρε πελλέ;
- Η Ένωσις που χάσαμεν έννεν ζημιά;
- Έτο πααίννουμεν τζι ερκούμαστιν, καλέ,
 είσεν να σμίξουν τα χωράφκια μας; αμμά...
- Πρέπει σου τ' άμε ύρευκε δαμαί πολλά.
- Ε χάτε, σέβασ' τους εσούνη, τζεφαλά...».

Βέβαια, και κατά τη διάρκεια του εικοστού αιώνα γράφουν στιχουργήματα ή καλύτερα ποιήματα στην κυπριακή διάλεκτο και μια σειρά άλλων έντεχνων και λαϊκών ποιητών, ποιητάρηδων, τσιαττιστών κ.ά., από τον Χρ. Τζαπούρα και τον Χ. Άζινο έως τους Κυριάκο Καρνέρα, Ξενή Πάτσαλο, Βάσο Γερμασοΐτη, Γλαύκο Αλιθέρση, Κ. Μαρκίδη και πολλούς άλλους. Δεν είναι εύκολο να γίνει αναφορά σε όλους αυτούς. Αναγκαστικά επιλέγω για την παρουσίαση αυτή μερικά άλλα ονόματα έντεχνων ποιητών.

4. Επόμενο σταθμό αποτελεί η περίπτωση του Κώστα Μόντη (1914-2004), ο οποίος γράφει τα πρώτα ιδιωματικά ποιήματά του στα χρόνια του 1940, αλλά η παραγωγή αυτή διογκώνεται σημαντικά κυρίως στα χρόνια της ωριμότητας.⁸ Σε αντίθεση με την ποίηση που γράφει στην κοινή νεοελληνική (στην οποία δεσπόζουν τα χαρακτηριστικά της ειρωνείας, της

8. Για τα ιδιωματικά του βλ. κυρίως Γιώργος Κεχαγιόγλου, «Η επιμονή της χαράς ή Τα κυπριακά του Κώστα Μόντη», *Κώστας Μόντης. Στη γλώσσα που πρωτομίλησα*, Λευκωσία 1980, 115-128.

μελαγχολίας, της φιλοσοφικής διάθεσης και του μορφικού πειραματισμού), στα ιδιωματικά του ο Μόντης εμφανίζεται περισσότερο κεφάτος και πιο κοντά στη δημοτική παράδοση του τόπου του. Κυρίως στα πρωιμότερα ιδιωματικά του (όπως στη μελοποιημένη Δροσούλλα) θεματοποιεί τον ανέμελο έρωτα και γενικά ευφρόσυνες στιγμές της κυπριακής ζωής, αξιοποιώντας κυρίως την παραδοσιακή στιχουργική. Στο παράδειγμα που ακολουθεί διαχωρίζεται ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζεται η αγάπη, ο έρωτας, από τον άντρα/ερωτικό υποκείμενο και τη γυναίκα/ερωτικό αντικείμενο: η τελευταία εμφανίζεται να ανανεώνει με ευκολία τα ερωτικά της αισθήματα (όπως ο διψασμένος πλάτανος), ενώ η αγάπη του άντρα παρομοιάζεται με κέδρο, που, από τη στιγμή που (δια)κοπεί, δεν πρόκειται να εκδηλωθεί ξανά:

«Εσέναν η αγάπη σου εμ πλάτανος λυσιάρης
 που χάρος έν τογ καταλυεί,
 τημ μιαν ημέραγ κόβκεις τον,
 την άλλην νά σου τον πολυεί.
 Εμέναν η αγάπη μου εν' τζέδρος αππωμένος,
 που μιαφ φοράν εβλάστησεν
 τζ' όσον τζαι να βαστά,
 άμα τογ κόψεις γέρημος μεινίσκει τζαι καμένος
 τζ' έν-ι-ξαναβλαστά».

Σταδιακά, ο Μόντης ξανοίγεται σε πιο «σοβαρά» και «υψηλά» θέματα, όπως το πολιτικό πρόβλημα της Κύπρου, τις υπαρξιακές αγωνίες του σύγχρονου ανθρώπου, ζητήματα ποιητικής κ.λπ., χρησιμοποιώντας τόσο παραδοσιακούς ρυθμούς όσο και τον ελεύθερο στίχο. Ας πούμε στο παρακάτω δίστιχο ποίημα φιλοσοφεί την αξία της ζωής, που παραμένει «γλυκιά» παρά τις δυσκολίες της:

ZΩΗ V

«Κακοστραθικιά, καχορατζιά,
 μα πάλε έτο εγ γλυτζειά».

Σε άλλο δίστιχο προβάλλει τις αντοχές του Κυπριακού Ελληνισμού απέναντι στις μακραίωνες ξενικές κατακτήσεις:

ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ II

«Χρόνια, σκλαβικιές ατέλειωτες - τομ πάτσον τζαι τον κλώτσον τους.

Εμείς τζαμαί: Ελιές τζαι τερατσιές πάνω στορ ρότσον τους!».

Πιο πρόσφατα ποιητές της λεγόμενης γενιάς του 1960, όπως οι Κώστας Βασιλείου (γεν. 1935), Μιχάλης Πασιαρδής (γεν. 1941), Κυριάκος Χαραλαμπίδης (γεν. 1940) και άλλοι, δοκιμάζουν να γράψουν μεμονωμένα ποιήματα ή ολόκληρες συλλογές στο τοπικό ιδίωμα. Οι δύο πρόσφατες συλλογές του Κώστα Βασιλείου (*Ο Κανόλλος*, 1997· *Το ίλαντρον*, 2000) είναι εξολοκλήρου γραμμένες στην κυπριακή διάλεκτο και αναγκαστικά αναφέρονται σε κυπριακά θέματα: Η πρώτη απαρτίζεται από ύμνους και εγκώμια για τους δύο Ελληνοκύπριους νέους (τους Τάσο Ισαάκ και Σολωμό Σολωμού) που δολοφονήθηκαν στη γραμμή αντιπαράταξης από όργανα του κατοχικού καθεστώτος. Η δεύτερη συνδυάζει ύμνους για τη γενέθλια γη και σκληρή σάτιρα για αρνητικές όψεις της κυπριακής ζωής. Ας πούμε στο ποίημα *Η Ένωση* ο Βασιλείου απομυθοποιεί με σκληρή γλώσσα το ενωτικό αίτημα και υποδεικνύει ότι οι ιδεολογικές εμμονές οδήγησαν την Κύπρο σε πολιτικές περιπέτειες, με αποτέλεσμα τη σημερινή κατάσταση με το νησί μοιρασμένο:

«Μια ζωή με την Ένωση
αναγιωθήκαμεν με την Ένωση
της Κύπρου με την Ελλάδα
εγεράσαμεν με την Ένωση
της Κύπρου με την Κύπρον
τζ' εν να πεθάνουμεν με την Ένωση
της Κύπρου με τ' ανάθεμαν.

Καλά να πάθουμεν·

Είχαμεν Ένωση χρυσάφιν μες στα σιέρκα μας
Την Ένωση της Κύπρου με την Κύπρον μας

Μα εν επήραμεν χαπάριν
 Τζ' εγυρεύκαμεν την Ένωσην της Κύπρου με τ' ανάθθεμαν
 Μάγκουμου να μάθουμεν ;».

Ο Μιχάλης Πασιαρδής (γεν. 1941) από νωρίς έγραψε ιδιωματικά ποιήματα αλλά και αρκετά θεατρικά έργα στην κυπριακή διάλεκτο. Πρόσφατα εξέδωσε σε τόμο πενήντα πέντε ιδιωματικά τετράστιχα, γραμμένα κυρίως σε δεκαπεντασύλλαβο στίχο με ζευγαρωτές ρίμες. Τα περισσότερα από αυτά είναι ερωτικά· θα ακούσουμε ένα τέτοιο δείγμα, στο οποίο το ερωτικό αντικείμενο εμφανίζεται να κρατά για λογαριασμό του τον κρυφό εαυτό του, και επομένως δεν μπορεί να αγαπήσει και να δοθεί ολοκληρωτικά στον άλλο:

«Στ' αμμάδκια σου ο ουρανός έγ' γοιον ζωγκραφισμένος
 μα 'ν τζι' άλλος ουρανός κρυφός 'πού μέσα τους γραμμένος
 τζι έν' τζιείν' τον άλλον που κρατείς τζι' εθ θέλεις να τοφ
 'φήσεις
 για τούτο μιαζ ζωή λαλείς πως εθ θεν ν' αγαπήσεις».⁹

Εξάλλου, ο Κυριάκος Χαραλαμπίδης (γεν. 1940) ενσωματώνει σε ορισμένα κείμενά του ιδιωματικές λέξεις και εκφράσεις, ή στίχους και ολόκληρες ποιητικές ενότητες. Ελάχιστα είναι τα ποιήματα που δημοσίευσε στην κυπριακή διάλεκτο. Από αυτά ξεχωρίζει το λιτό και απέριττο *Το μίζαρον*, στο οποίο το δράμα των κυπρίων προσφύγων του '74 συνοψίζεται και μετατίθεται στο νεκρικό σάβανο, το ένδυμα που θα περιβάλλει το άψυχο σώμα, ενώ η ποιητική γλώσσα τείνει να συμπέσει με τη λαϊκότροπη αφήγηση της ομιλήτριας-μάννας:

«Είχα, λαλεί μου η μάνα μου, έναν μίζαρον
 φερμένον 'πού τον Άην Τάφον, μες στ' αρμάριν.
 Εθώρουν το τζι εσαίρουμουν· θα σσέπαζεν
 εις τον θαφκειόν το σώμα μου τζαι θα 'σεν
 ρούχα της φορεσιάς της η ψυχή μου.

9. Μιχάλης Πασιαρδής, *Τετράστιχα*, Λευκωσία: Αιγαίον, 1999, 40.

Ήταν του Μάη τραντάφυλλα
 τ' Αούστου μήλα κότσινα
 μα ῥτασιν ούλλα πούκουππα
 γιον τα στρουθιά επετάσαμεν
 δκυο κλάτσες παραδικιάνταλες
 μάγκουμου ἔν εξόρτωσα
 να πιάω, επολειφτήκαμεν
 την κούππαν του νερού.

Λιοβούττιν· ποτιτσίρωμαν
 εχάσαμεν τα ούλλα—
 τζαι το μίζαρον». ¹⁰

Θα ήθελα, τέλος, να σταθώ και σε μερικά παραδείγματα Κυπρίων της Αγγλίας που έγραψαν ποιήματα ή άλλα κείμενα στην κυπριακή διάλεκτο, παρόλο που δεν είμαι σε θέση να γνωρίζω καλά την παραγωγή αυτή. Για παράδειγμα, ο Σταύρος Λίλιτος έγραψε δυο θεατρικά κείμενα, ενώ ο Παντελής Κακολής και ο Χαμπής Κοντεάτης εξέδωσαν ποιητικές συλλογές. Από το βιβλίο του Παντελή Κακολή σας μεταφέρω το ποίημα *Η γλώσσα των Κυπρίων της Αγγλίας*, στο οποίο παρουσιάζει με χιούμορ την ανάμιξη της κυπριακής διαλέκτου με αγγλικές λέξεις:

«Εξύπνησα που το πωρνόν, ήπκια το καπ οφ ττι μου,
 στέκοντα τζαι βκιαστικός,
 έφαα τζαι κανέναν τοστ,
 για να σταθεί η χολή μου.

Που μες στο κχίτσιν έβκηκα τζ' επήα ως την πόρταν
 τζ' εία το σνόου γυαλλιστόν
 που ἔπεφτεν κάτω βρουλλιστόν
 τζ' εσσέπαζεν τα χόρτα.

Εφόρησα τον σάκκον μου τζ' έπκιασα την μπασκέτταν,
 να πάω νάκκουριν πωρνόν

10. Κυριάκος Χαραλαμπίδης, *Μεθιστορία*, Αθήνα: Άγρα, 1995, 90.

να φέρω σσιόππιν των μωρών
που κάτω στην μαρκέτταν».

Αλλά και ο Αντώνης Κ. Ηλιάκης γράφει τα τελευταία χρόνια ανάλαφρους ρυθμικούς στίχους, ανάμεσα στους οποίους είναι και τα παρακάτω δίστιχα που δημοσιεύτηκαν πρόσφατα στο περιοδικό *Άνευ* της Λευκωσίας με υπότιτλο «Η κυπριώτικη στη δοκιμασία του υπερρεαλισμού» (τεύχος 10, 2003). Θα λέγαμε ότι αποτελούν ένα παιγνιώδες πάντρεμα της δημοτικής παράδοσης με άλογες, υπερρεαλιστικές εικόνες:

«Χεριές χεριές επιάσαμεν να πάμεν προς τ' αλώνια
Μα ξωμακρούσαν τα λαμπρά, εχάνονταν τα χρόνια.

Πουλιά, δεντρά και πλάσματα καρδιοκρατούν καρδούσες
Άσπρα φορούν οι γιόμορφες, μπλε οι καμωματούσες.

Ο πέζουνας επέξεψεν πα στο πεζουναριόν μας
Άσπρα φορεί, χρυσά βουννά στο μεροκάματόν μας.

Α, το νησίν εχάθηκεν στο βάθιος της ψυχής μου

Κι ο ν-Άρκος λάσσει άρωρα, στύλλος της συλλοής μου».

Καταλήγοντας θα λέγαμε ότι η χρήση του κυπριακού γλωσσικού ιδιώματος στη λογοτεχνία, ιστορία παλαιότατη, που γνωρίζει όμως αξιόλογη αναζωπύρωση σήμερα, δεν είναι εύκολη υπόθεση. Από τη μια, πρόκειται για προσπάθεια απόδοσης μιας προφορικής λαλιάς, όχι γραπτής γλώσσας, η οποία, σύμφωνα με την εκτίμηση των γλωσσολόγων, χάνει ολοένα και περισσότερο τον ιδιωματικό της χαρακτήρα και τείνει να προσεγγίσει τη νεοελληνική κοινή. Από την άλλη, ειδικότερα στην ποίηση, χρειάζεται μεγάλη τέχνη για να αναπλαστεί λογοτεχνικά ένα προφορικό ιδίωμα, χωρίς να ξεπέσει σε κωμική και λαογραφική καρικατούρα. Στις μέρες μας (και ιδίως μετά το κρίσιμο έτος του '74), αν και έχουν εκλείψει οι ποιητάρηδες και σπανίζουν οι λαϊκότεροι ποιητές, εμφανίζονται νεότεροι δημιουργοί που επιχειρούν να αξιοποιήσουν την κυπριακή διάλεκτο σε ποιήματά τους. Είναι γεγονός ότι μόνο ισχυρές ποιητικές προσωπικότητες και ορισμένοι από τους παλαιότερους αξιό-

λογους ποιητές μπόρεσαν να δαμάσουν το τοπικό ιδίωμα και να το καταξιώσουν ως ποιητική γλώσσα· γλώσσα κατάλληλη να αποτυπώσει άλλοτε τους ερωτικούς πόθους του αναγεννησιακού ανθρώπου, άλλοτε το μεγαλοϊδεατισμό και τους φυλετικούς καημούς της εποχής του Βασίλη Μιχαηλίδη, άλλοτε τις λαογραφικές και διδακτικές απεικονίσεις της λαϊκής θυμοσοφίας στα χρόνια του μεσοπολέμου, και άλλοτε πιο ρεαλιστικές, λυρικές ή σατιρικές αποδόσεις της σύγχρονης κυπριακής ζωής και ιστορίας.

Ιωάννης Πασχαλίδης
Αν. Καθηγητής Πανεπιστημίου Κύπρου

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΠΥΡΗΝΙΚΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ

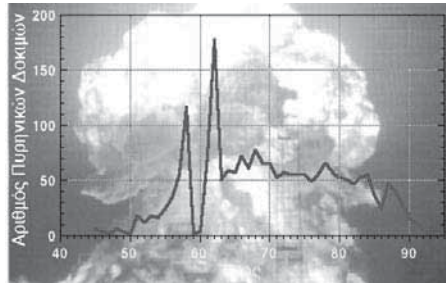
Κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα, ακόμη και η πιο στοιχειώδης, έχει άμεσες επιπτώσεις στο περιβάλλον της. Όταν δε μία δραστηριότητα διεξάγεται σε βιομηχανική κλίμακα, τότε οι επιπτώσεις (κυρίως στο φυσικό περιβάλλον) μπορεί να είναι όχι μόνο τεραστίων διαστάσεων (υδρογειακές) αλλά και μη-αντιστρεπτές, τουλάχιστο στο προβλεπτό μέλλον. Στο άρθρο αυτό γίνεται μια σύντομη αναφορά στις περιβαλλοντικές επιπτώσεις της πυρηνικής ενέργειας, η οποία αποτελεί μια απο τις πλέον πολυσυζητημένες ανθρώπινες δραστηριότητες και αποτελεί ένα ξεχωριστό παράδειγμα όσον αφορά τις επιπτώσεις της στο περιβάλλον, οι οποίες καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα. Έτσι π.χ. με τις πυρηνικές αντιδράσεις παράγονται νέα ραδιενεργά στοιχεία (Pu, Am κ.ά.) με σχετικό ψηλό ραδιοτοξικό δυναμικό που διαρκεί για μεγάλα χρονικά διαστήματα (μέχρι εκατοντάδες χιλιάδες χρόνια) και όπως έδειξε ξεκάθαρα το ατύχημα του Τσέρνομπιλ οι ρύποι δεν γνωρίζουν σύνορα. Ας σημειωθεί ότι η ιδέα για εκμετάλλευση της πυρηνικής ενέργειας ήταν πολύ πιο υποσχόμενη και είχε γίνει αποδεκτή με μεγαλύτερο ενθουσιασμό απότι σήμερα οι «πράσινες» μορφές/πηγές ενέργειας.

Η ανακάλυψη της πυρηνικής ενέργειας από τον άνθρωπο θα

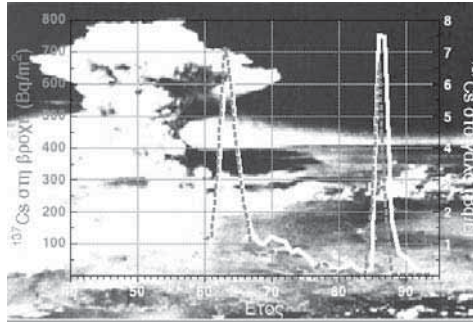
μπορούσε να θεωρηθεί σαν η ιδανική απάντησή του σε ένα απο τα πλέον αγωνιώδη προβλήματα του και συγκεκριμένα την ανακάλυψη της «φιλοσοφικής λίθου», που σήμερα δεν αντιστοιχεί σε τίποτε άλλο παρά σε μία αιωφόρο πηγή ενέργειας. Η χρήση όμως της πυρηνικής ενέργειας για πολεμικούς σκοπούς, από την πρώτη κιόλας στιγμή, τη στιγμάτισε και αμαύρωσε ανεξίτηλα το όνομά της. Το όνειρο για αέναη πηγή ενέργειας και δύναμης μετατράπηκε σε ένα αποκαλυπτικό εφιάλτη. Και όμως, πίσω απο τη βαριά σκιά του «σιδηρούντος παραπετάσματος», κυρίως οι δύο τότε υπερδυνάμεις επιδίδονταν σε ένα ξέφρενο ανταγωνισμό πυρηνικών δοκιμών με αποκορύφωμα στις δεκαετίες του '50 και '60. Οι ατμοσφαιρικές πυρηνικές δοκιμές εκείνης της περιόδου είχαν σαν αποτέλεσμα την απελευθέρωση και διασπορά μεγάλων ποσοτήτων ραδιενέργειας, η οποία προέρχονταν κυρίως από τα προϊόντα διάσπασης και ρύπαναν κατεξοχή το βόρειο ημισφαίριο του πλανήτη.

Αρχικά μπορεί τα ραδιενεργά σωματίδια να είχαν εκτοξευθεί μέχρι τη στρατόσφαιρα, όμως σταδιακά εξαπλώθηκαν και στη συνέχεια κατακάθισαν με τη βροχή ή την ξηρή απόθεση στην επιφάνεια της γης και μέσω της τροφικής αλυσίδας έφθασαν μέχρι τον άνθρωπο, ο οποίος αποτελεί ένα απο τους τελικούς αποδέκτες αλλά και τον πιο αδύναμο κρίκο αυτής της αλυσίδας. Στα Σχήματα 1a, b και c δίνονται διαγραμματικά ο αριθμός των πυρηνικών δοκιμών, τα επίπεδα Cs-137 στη βροχή και στο γάλα, και στο ανθρώπινο σώμα συναρτήσει του χρόνου, αντίστοιχα, όπως αυτά καταμετρήθηκαν στην Κεντρική Ευρώπη. Από τα διαγράμματα είναι προφανές ότι η συγκέντρωση Cs-137 στα εν λόγω συστήματα σχετίζεται άμεσα με τον αριθμό των ατμοσφαιρικών πυρηνικών δοκιμών που προηγήθηκαν. Το μέγιστο συγκέντρωσης ραδιενέργειας που παρατηρείται το 1986 αντιστοιχεί στο φοβερό ατύχημα του Τσέρνομπιλ (Απρίλιος 1986), το οποίο αποτελεί (μέχρι σήμερα) το χειρότερο πυρηνικό ατύχημα με βαθμό 7 στην κλίμακα INES, και το οποίο αποτέλεσε την απαρχή για τη δύση της εκμετάλλευσης πυρηνικής ενέργειας τόσο για πολεμικούς όσο και για ειρηνικούς σκοπούς (δηλαδή την παραγωγή

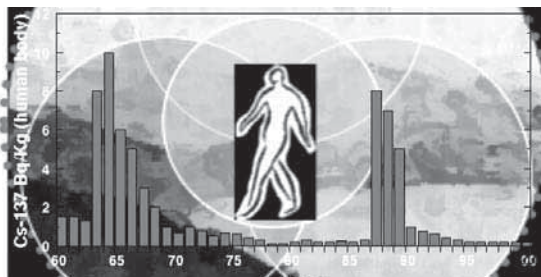
ηλεκτρικής ενέργειας από πυρηνικούς αντιδραστήρες).

Σχήμα 1a: Πυρηνικές δοκιμές και επίπεδα συγκέντρωσης ραδιενέργειας Cs-137 στο βρόχινο νερό και το γάλα (στην Κεντρική Ευρώπη) συναρτήσε του χρόνου από τα μέσα της δεκαετίας του '40 έως τα τέλη της δεκαετίας του '90.

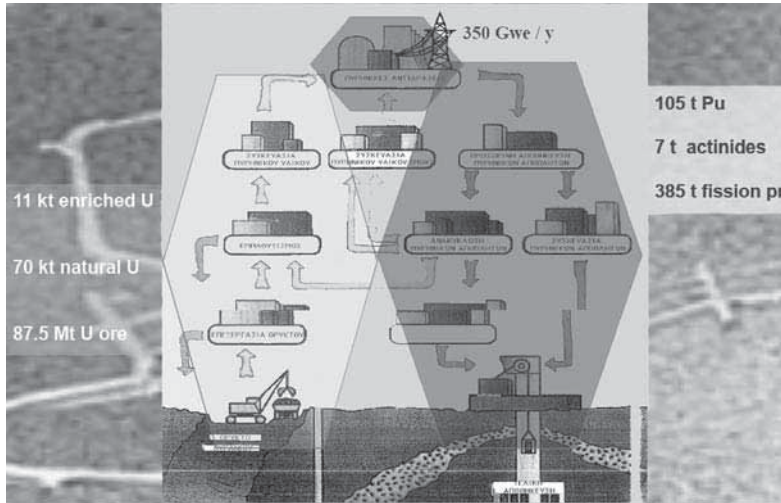
Σχήμα 1b: Επίπεδα συγκέντρωσης ραδιενέργειας Cs-137 στο βρόχινο νερό και το γάλα (στην Κεντρική Ευρώπη) συναρτήσε του χρόνου από τις αρχές της δεκαετίας του '60 έως τα τέλη της δεκαετίας του '90.

Σχήμα 1c: Επίπεδα συγκέντρωσης ραδιενέργειας Cs-137 στο ανθρώπινο σώμα (στην Κεντρική Ευρώπη) συναρτήσε του χρόνου από τις αρχές της δεκαετίας του '60 έως τα τέλη της δεκαετίας του '90 .

Πολλά κράτη κάτω από την πίεση/απαιτήση της κοινής γνώμης αναγκάστηκαν να σταματήσουν την ανάπτυξη των πυρηνικών τους προγραμμάτων και την κατασκευή νέων πυρηνικών αντιδραστήρων. Όλα έδειχναν ότι σε μερικές δεκαετίες το μόνο που θα θύμιζε πυρηνική ενέργεια και θα απασχολούσε τους πυρηνικούς επιστήμονες θα ήταν τα πυρηνικά απόβλητα και η τελική διαχείριση/διάθεσή τους. Όμως, η αγωνία για τις επικείμενες κλιματικές αλλαγές (λόγω αυξημένων εκπομπών CO₂ από την καύση ορυκτών καυσίμων), η αβεβαιότητα που χαρακτηρίζει την αγορά των ορυκτών καυσίμων και οι συνεχώς αυξανόμενες ενεργειακές απαιτήσεις του σύγχρονου ανθρώπου (και περισσότερο σε αναπτυσσόμενες χώρες), έχουν επαναφέρει στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος την πυρηνική ενέργεια. Κράτη, τα οποία είχαν νομοθετικά απαγορεύσει τη χρήση της πυρηνικής αίρουν πλέον τις απαγορεύσεις, ενώ άλλα άρχισαν ήδη την υλοποίηση προγραμμάτων για κατασκευή πυρηνικών αντιδραστήρων για παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας. Η Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας π.χ. έχει προγραμματίσει την κατασκευή είκοσι πυρηνικών αντιδραστήρων μέχρι το 2020, ενώ η γειτονική μας χώρα Τουρκία έχει αποφασίσει την κατασκευή τουλάχιστον τριών πυρηνικών αντιδραστήρων στα παράλια της.

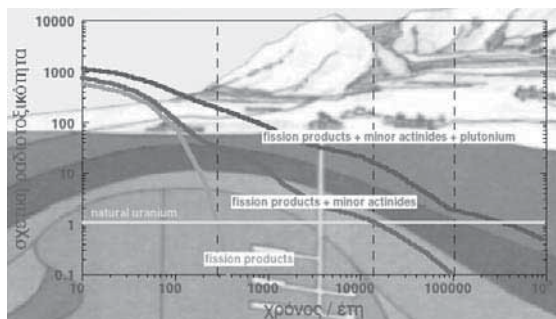
Σίγουρα όλα τα νέα πυρηνικά εργοστάσια θα είναι πολύ πιο ασφαλή από τα αντίστοιχα παλαιότερης τεχνολογίας (π.χ. απο αυτό του Τσέρνομπιλ) και ο κίνδυνος για διαφυγή ραδιενέργειας στο περιβάλλον θα είναι σχεδόν μηδενικός. Όμως όλα θα παράγουν ραδιενεργά απόβλητα, τα οποία με κάποιο τρόπο θα πρέπει να διατεθούν με ασφάλεια και μακριά από το εγγύς ανθρώπινο περιβάλλον. Σε όλο τον κύκλο του πυρηνικού υλικού (Σχήμα 2) και συγκεκριμένα όσον αφορά τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις η διαχείριση και η τελική διάθεση των πυρηνικών αποβλήτων αποτελεί το πιο κρίσιμο στάδιο. Μπορεί η εξόρυξη και κατεργασία των κοιτασμάτων ουρανίου να σχετίζεται με σωρεία περιβαλλοντικών προβλημάτων, όπως τη ρύ-

Σχήμα 2: Κύκλος του πυρηνικού υλικού, που αντιστοιχεί σε ετήσια παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας παγκόσμια.

πανση εδαφών και υδροφορέων, αυξημένες συγκεντρώσεις ραδονίου σε κατοικίες στις οποίες χρησιμοποιήθηκαν σαν δομικά υλικά/παραπροϊόντα ορυχείων και την παραγωγή τεράστιων ποσοτήτων απεπλουτισμένου ουρανίου με εφαρμογές στην πολεμική βιομηχανία, όμως οι πιθανές επιπτώσεις απο λανθασμένες επιλογές όσον αφορά τη διαχείριση των πυρηνικών αποβλήτων αποτελεί το αγωνιώδες πρόβλημα της πυρηνικής βιομηχανίας.

Η παραγωγή τεχνητών ραδιονουκλιδίων όπως π.χ. τα υπερουράνια στοιχεία (Np, Pu, Am κ.ά.), αλλά και προϊόντων σχάσης (Cs-137, Sr-90, I-131 κ.ά.) με ψηλό ραδιοτοξικό δυναμικό στον πυρηνικό αντιδραστήρα καθώς επίσης και ο σχετικά μεγάλος χρόνος ημιζωής μεγάλου αριθμού ραδιοπυρήνων καθιστά τη διαχείριση των πυρηνικών αποβλήτων ένα πολυσύνθετο πρόβλημα. Στο Σχήμα 3 δίνεται η σχετική ραδιοτοξικότητα (σε σχέση με ίση ποσότητα φυσικού ουρανίου) πυρηνικών αποβλήτων σε συνάρτηση με το χρόνο για τρία διαφορετικά

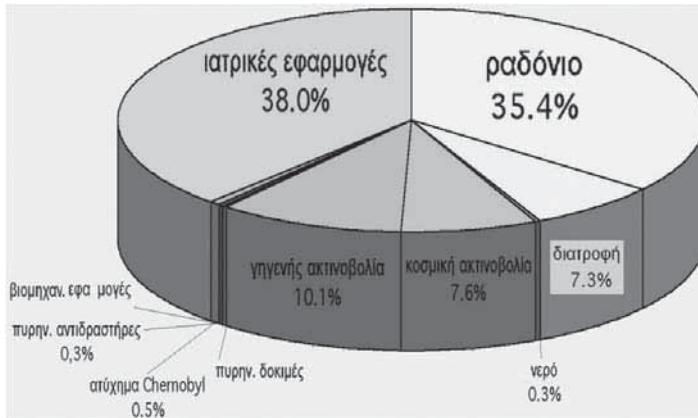

Σχήμα 3: Σχετική ραδιοτοξικότητα (σε σχέση με ίση ποσότητα φυσικού ουρανίου) πυρηνικών αποβλήτων σε συνάρτηση με το χρόνο για τρία διαφορετικά σενάρια κατεργασίας των αποβλήτων πριν την αποθήκευσή τους.

σενάρια κατεργασίας των αποβλήτων πριν την αποθήκευσή τους. Η πρώτη είναι αυτή χωρίς καμμία κατεργασία, κατά την οποία ο χρόνος που απαιτείται για να φθάσει το υλικό σε επίπεδα ραδιενέργειας, τα οποία θα αντιστοιχούσαν σε ίση ποσότητα φυσικού ουρανίου, ανέρχεται σε περίπου 300,000 χρόνια. Μετά από αφαίρεση του πλουτονίου, ο αντίστοιχος χρόνος μειώνεται σε 20,000 χρόνια και μετά απο αφαίρεση των άλλων ακτινίδων (minor actinides) ο χρόνος φυσιολογικών επιπέδων ραδιενέργειας των πυρηνικών αποβλήτων μειώνεται σε περίπου 400 χρόνια, επειδή στα απόβλητα θα περιέχονταν πλέον τα σχετικά βραχύβια προϊόντα σχάσης (fission products).

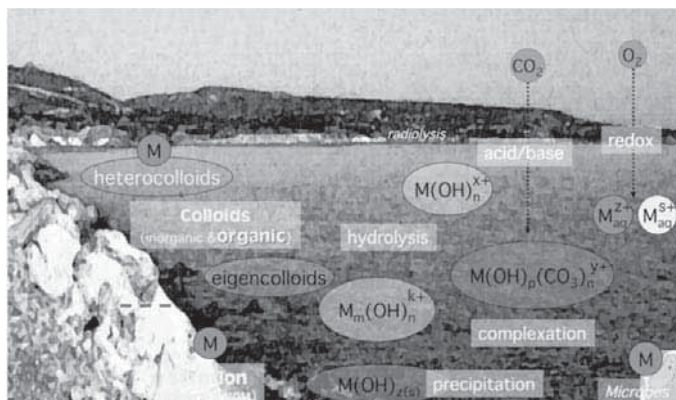
Μεταξύ των πιθανών σεναρίων διαχείρισης πυρηνικών αποβλήτων, που προτάθηκαν κατά καιρούς, όπως π.χ. η αποστολή τους στο διάστημα, η καταβύθισή τους στα βάθη των ωκεανών, ο εγκλωβισμός τους σε πολικούς πάγους κ.ά., ο ενταφιασμός τους σε βαθιά γεωλογικά στρώματα αποτελεί (τουλάχιστο σήμερα) το πλέον αποδεκτό και εφαρμόσιμο σενάριο διαχείρισης πυρηνικών αποβλήτων. Διάφοροι γεωλογικοί σχηματισμοί, όπως π.χ γρανιτικά στρώματα, πηλώδη ορυκτά κ.ά., έχουν προταθεί σαν χώροι τελικής αποθήκευσης πυρηνικών αποβλήτων.

Επειδή όμως τα φυσικά συστήματα είναι σύνθετα, τόσο όσο αφορά τη σύνθεση/σύσταση όσο και τη διαχρονική μετα-

Σχήμα 4: Μέση σχετική ραδιολογική δόση στην οποία εκτίθεται ο πληθυσμός της Ευρώπης λόγω φυσικών και ανθρωπογενών πηγών ραδιενέργειας.

βλητότητά τους, επισταμένες και μακροχρόνιες μελέτες είναι απαραίτητες για διασφάλιση της καταλληλότητάς τους και τη μελέτη και κατανόηση των χαρακτηριστικών παραμέτρων και ιδιοτήτων τους. Επίσης μια ξεχωριστή ιδιαιτερότητα του προβλήματος είναι το γεγονός ότι σε αντίθεση με τη ρύπανση που οφείλεται στα ραδιονουκλίδια που έχουν ελευθερωθεί στο περιβάλλον λόγω πυρηνικών δοκιμών και ατυχημάτων για τα οποία υπάρχει κάποια πραγματική εικόνα για τις ποσότητες οι οποίες ελευθερώθηκαν και τις συγκεντρώσεις στις οποίες απαντώνται σε διάφορα περιβαλλοντικά συστήματα, για τη διασπορά και τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις από πιθανή διαφυγή ραδιονουκλιδίων από το χώρο τελικής διάθεσής τους δεν υπάρχουν τέτοια δεδομένα. Επίσης, για τα πρώτα υπάρχουν και εκτιμήσεις για ραδιολογικές δόσεις και συσχετίσή τους με ραδιολογικές δόσεις, οι οποίες αντιστοιχούν σε φυσικές πηγές ραδιενέργειας (βλ. Σχήμα 4). Η αντίστοιχη εικόνα για πιθανές επιπτώσεις από την τελική διαχείριση/διάθεση των πυρηνικών αποβλήτων στηρίζεται απλά και μόνο σε σενάρια που βασίζονται σε δεδομένα από μελέτες σε προσομοιωμένα συστήματα. Συνεπώς η εφαρμοσιμότητα των δεδομένων για πραγματικές

Σχήμα 5: Χημικές αντιδράσεις, οι οποίες καθορίζουν τη χημική συμπεριφορά ραδιοτοξικών ουσιών στο περιβάλλον.

συνθήκες και η αξιοπιστία των εκτιμήσεων/συμπερασμάτων εξαρτάται άμεσα από την ορθότητα και την πληρότητα του σεναρίου. Ο φυσικοχημικός χαρακτηρισμός του γεωλογικού υποστρώματος και των υδροφορέων του, που αποτελούν τον κατεξοχή φορέα των ραδιοτοξικών ρύπων, καθώς επίσης και το σύνολο των γεωχημικών αντιδράσεων που καθορίζουν τη σταθερότητα και διαλυτότητα των ραδιοπυρήνων στο υδατικό σύστημα, είναι θεμελιώδους σημασίας αναφορικά με την εκτίμηση των επιπέδων και των ρυθμών διαφοράς των υπο μελέτη ρύπων. Ένα τέτοιο σύνολο γεωχημικών αντιδράσεων που καθορίζουν τη χημική συμπεριφορά μεταλλικών ρύπων σε επιφανειακά υδατικά συστήματα δίνεται παραστατικά και σε πολύ γενική μορφή στο Σχήμα 5.

Απο τις αντιδράσεις που συνοψίζονται στο Σχήμα 3 γενικά η υδρόλυση και συμπλοκοποίηση και ειδικότερα ο σχηματισμός κολλοειδών σωματιδίων σταθεροποιεί τα ραδιοστοιχεία στο διάλυμα και συνεπώς επιδρά θετικά στη διασπορά τους μέσω υδροφόρων οριζόντων, ενώ η καταβύθιση και προσρόφηση σε επιφάνειες ορυκτών του γεωλογικού υποστρώματος κα-

τακρατεί τους ρυθμούς στο υπέδαφος (στατική φάση) μειώνοντας έτσι σημαντικά τους ρυθμούς διασποράς τους. Ας σημειωθεί, επίσης, ο καθοριστικός ρόλος του οξυγόνου κυρίως στη ρύθμιση του οξειδοαναγωγικού δυναμικού του συστήματος και η παρουσία μικροοργανισμών στο σύστημα, που μπορεί να επηρεάσει τη χημική συμπεριφορά των ραδιοστοιχείων, τόσο αλληλεπιδρώντας άμεσα με αυτά όσο και με την απελευθέρωση βιογενών αντιδραστηρίων στο υδατικό σύστημα. Στην περίπτωση των πυρηνικών/ραδιενεργών υλικών φαινόμενα ραδιόλυσης, από την εκπομπή υψηλοενεργειακών σωματιδίων (α , β , γ) στο σύστημα μπορούν επίσης να οδηγήσουν σε πολύ δραστηκά προϊόντα ραδιόλυσης που παίζουν καθοριστικό ρόλο στη χημική συμπεριφορά των ραδιοστοιχείων τουλάχιστο στο εγγύς-πεδίο των πυρηνικών αποβλήτων. Η σχολαστική μελέτη του συνόλου των αντιδράσεων, η θερμοδυναμική τους περιγραφή και η ταυτοποίηση των προϊόντων των επιμέρους αντιδράσεων με σύγχρονες φυσικές μεθόδους ανάλυσης (π.χ. EX-AFS, TRLFS, RAMAN κ.ά.) είναι πολύ σημαντική και αποτελεί βασικό ερευνητικό αντικείμενο των σχετικών μελετών. Επειδή μόνο με αυτή την προσέγγιση θα μπορεί να είναι δυνατή η μοντελοποίηση της χημικής συμπεριφοράς και διασποράς των ραδιοστοιχείων σε φυσικά συστήματα/γεώσφαιρα σε τέτοιο βαθμό που τα δεδομένα της μοντελοποίησης να οδηγήσουν σε συμπεράσματα και εκτιμήσεις, όσο το δυνατό πιο συμβατές με τις συνθήκες που θα επικρατούν στις γεωλογικές αποθήκες των πυρηνικών αποβλήτων.

Όσο πιο ολοκληρωμένη είναι η κατανόηση και θερμοδυναμική περιγραφή των επί μέρους γεωχημικών διεργασιών/αντιδράσεων, τόσο πιο ορθή θα είναι η αξιολόγηση της λειτουργίας αποθηκών πυρηνικών αποβλήτων, η εκτίμηση της διασποράς ραδιοπυρήνων και ραδιολογικών επιπτώσεων στο περιβάλλον και η λήψη αποτελεσματικών μέτρων για περιορισμό πιθανών κινδύνων. Μόνο ένα ορθό και ολοκληρωμένο σενάριο μπορεί να διασφαλίσει στο μέγιστο βαθμό την ελαχιστοποίηση της αβε-

βαιότητας, που σχετίζεται με τη διαχρονικά ασφαλή λειτουργία των πυρηνικών αποθηκών. Και επειδή αυτό θα πρέπει να αποτελεί δέσμευση της πυρηνικής βιομηχανίας στο σύγχρονο άνθρωπο και ηθική υποχρέωση στις επερχόμενες γενεές, η έρευνα συνεχίζεται και θα πρέπει να συνεχίζεται όχι μόνο για την εξέλιξη της σχετικής έρευνας αλλά και για μεταφορά της τεχνογνωσίας σε νέους επιστήμονες που θα παραλάβουν τη σκυτάλη για να υπάρχει συνέχεια σε αυτό το μακρύ και δαιδαλώδη δρόμο...

Σταύρος Α. Ζένιος

Πρύτανης Πανεπιστημίου Κύπρου

ΥΠΕΡΒΑΙΝΟΝΤΑΣ ΤΑ ΟΡΙΑ: Η ΔΥΝΑΜΗ ΤΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ

*Εις τον Θεόκριτο παραπονιούνταν
μια μέρα ο νέος ποιητής Ευμένης·
«Τώρα δυο χρόνια πέρασαν που γράφω
κ' ένα ειδύλλιο έκαμα μονάχα.
Το μόνον άρτιόν μου έργον είναι.
Αλλοίμονον, είν' υψηλή το βλέπω,
πολύ υψηλή της Ποιήσεως η σκάλα·
κι απ' το σκαλί το πρώτο εδώ που είμαι
ποτέ δεν θ' ανεβώ ο δυστυχημένος».
Είπ' ο Θεόκριτος· «Αυτά τα λόγια
ανάρμοστα και βλασφημίες είναι.
Κι αν είσαι στο σκαλί το πρώτο, πρέπει
να 'σαι υπερήφανος κ' ευτυχημένος.
Εδώ που έφθασες, λίγο δεν είναι·
τόσο που έκαμες, μεγάλη δόξα.
Κι αυτό ακόμη το σκαλί το πρώτο
πολύ από τον κοινό τον κόσμο απέχει.
Εις το σκαλί για να πατήσεις τούτο
πρέπει με το δικαίωμά σου να 'σαι*

Ομιλία κατά την Τελετή Αποφοίτησης 2008 στον αύλειο χώρο του Πανεπιστημίου Κύπρου στις 25 Ιουνίου 2008.

*πολίτης εις των ιδεών την πόλι.
Και δύσκολο στην πόλι εκείνην είναι
και σπάνιο να σε πολιτογραφήσουν.
Στην αγορά της βρίσκεις Νομοθέτας
που δεν γελά κανέναν τυχοδιώκτης.
Εδώ που έφθασες, λίγο δεν είναι·
τόσο που έκαμες, μεγάλη δόξα».*

Κωνσταντίνος Καβάφης, *Το Πρώτο Σκαλί*

Συγκεντρωθήκαμε απόψε εδώ για να αποχαιρετίσουμε τους χίλιους εκατό τελειόφοιτους και τελειόφοιτες που έχουν ανεβεί με επιτυχία το πρώτο σκαλί της γνώσης. Συγκεντρωθήκαμε, επίσης, εδώ για να τιμήσουμε όλους εσάς, που συμβάλατε στην πνευματική τους εξέλιξη και την ψυχική τους ωρίμανση. Οι τελετές αποφοίτησης είναι δύσκολες για τους συγγενείς. Πρώτο, διερωτώνται πόσο χρόνο θα διαρκέσουν οι ομιλίες —τελειώνω σε είκοσι ακριβώς λεπτά. Και δεύτερο, έρχονται στην τελετή ως γονείς και φεύγουν ως συνάδελφοι. Μετά από είκοσι τόσα χρόνια ανατροφής των παιδιών τους βρίσκονται ξαφνικά άνεργοι.

Γι' αυτό ας δώσουμε πρώτα ένα θερμό χειροκρότημα στους γονείς και τα αδέλφια των αποφοίτων μας.

Αγαπητές και αγαπητοί τελειόφοιτοι,
Έχετε ανεβεί με επιτυχία το πρώτο σκαλί. Και αν αγωνιάτε για την υψηλή σκάλα της γνώσης, της κατανόησης και της αυτοπραγμάτωσης, που ορθώνεται πλέον μπροστά σας, ακούστε και τη συνέχεια στο ποίημα του Καβάφη:

«Είπ' ο Θεόκριτος· “Αυτά τα λόγια
ανάρμοστα και βλασφημίες είναι.

Κι αν είσαι στο σκαλί το πρώτο, πρέπει
νάσαι υπερήφανος κ' ευτυχισμένος.

Εδώ που έφθασες, λίγο δεν είναι·
τόσο που έκαμες, μεγάλη δόξα”».

Ενώ όμως εσείς δουλεύατε μεθοδικά για να ανεβείτε το

πρώτο σκαλί της γνώσης ένας προκλητικός κόσμος αντιθέσεων αναπτυσσόταν γύρω μας.

- Όταν φθάσατε στο Πανεπιστήμιο η τιμή του πετρελαίου βρισκόταν στα τριάντα δολάρια το βαρέλι· σήμερα που αποφοιτάτε έχει περάσει τα εκατό τριάντα, και αναζητούμε με αγωνία εναλλακτικές πηγές ενέργειας φιλικές προς το περιβάλλον.

- Όταν πήγατε για πρώτη φορά στην καφετερία, το βασικό είδος διατροφής για εκατομμύρια ανθρώπους, το ρύζι, επωλείτο διακόσια δολάρια τον τόνο· σήμερα πουλιέται στα χίλια εκατό και αντιμετωπίζουμε πλέον την παγκοσμιοποίηση της φτώχειας με δύομισυ δισεκατομμύρια κατοίκων του πλανήτη να ξοδεύουν μέχρι 80% του εισοδήματός τους για να εξασφαλίσουν τροφή.

- Όταν πήγατε με τους νέους σας φίλους και φίλες για καφέ και τάβλι στην παλιά Λευκωσία, σκεφτόσασταν ότι μια μέρα θα δείχνατε και εσείς στα δικά σας παιδιά το τείχος της οδού Λήδρας, όπως ακριβώς οι παππούδες σας το έδειχναν στους γονείς σας· σήμερα το τείχος της οδού Λήδρας έχει καταρρεύσει, χωρίς όμως να συμπαρασύρει μαζί του τη διαίρεση της πατρίδας μας.

Μέσα σε αυτό τον κόσμο των αντιθέσεων η μόρφωσή σας δεν τερματίζεται με τη σημερινή τελετή. Τη σκάλα της γνώσης, της κατανόησης και της αυτοπραγμάτωσης θα την ανεβαίνετε μέχρι το τέλος της ζωής σας. Θα διαπιστώνετε κάθε μέρα ότι βρισκόμαστε διαρκώς αντιμέτωποι με μια σειρά προκλήσεων, οι περισσότερες από τις οποίες δεν έχουν πραγματική ή μόνιμη λύση. Διότι οι μεγάλες αντιθέσεις αποτελούν μέρος της ανθρώπινης κατάστασης. Το αντικειμενικό αντιπαρατάσσεται με το υποκειμενικό· απέναντι από το υλικό ορθώνεται το πνευματικό· το ατομικό όφελος και η προσωπική ελευθερία οριοθετούνται από το συλλογικό συμφέρον· απέναντι από την επιστημονική αλήθεια βρίσκουμε τη θεία αλήθεια· η θεωρία εμβολιάζει την πράξη και η πράξη ανατρέπει τη θεωρία. Τα εθνικά

μας δίκαια συγκρούονται με τα δίκαια άλλων εθνικών ομάδων και οριοθετούνται από τις διεθνείς πραγματικότητες.

Οι τεράστιες αντιθέσεις εμφανίζονται και στις τρεις εκφάνσεις της ζωής μας: στην οικονομία, την κοινωνική οργάνωση και την πολιτική. Όμως οι αντιθέσεις δεν είναι απόλυτες και τα όρια δεν είναι αδιαπέραστα. Όταν ο βραβευμένος με Νόμπελ Χημείας Pyia Prygogine κήρυξε το 1996 το «τέλος της βεβαιότητας», επέφερε και το τέλος των περιχαρακωμένων ορίων και, επομένως, την ανάγκη για υπέρβαση και σύνθεση.

Γι' αυτό εμείς σήμερα, ενώ διερευνούμε τα πραγματικά γεγονότα δεν παραγνωρίζουμε την υποκειμενική τους ερμηνεία. Ενώ παραμένουμε ανοικτοί στη λογική, είμαστε δεκτικοί στα συναισθήματα. Σεβόμαστε τους νόμους της αγοράς για καθορισμό των τιμών, χωρίς να παραγνωρίζουμε τις αρχές του ανθρωπισμού για προσδιορισμό των αξιών. Δεν απεμπολούμε την εθνική μας ταυτότητα και τις θρησκευτικές μας παραδόσεις, καθώς ταυτόχρονα πλάθουμε μια νέα ταυτότητα, ως Κύπριοι και Ευρωπαίοι πολίτες, μαζί με τις άλλες κοινότητες της χώρας μας και την ευρωπαϊκή οικογένεια.

Αν βλέπετε τον κόσμο απλά ως ένα σύστημα αντιθέσεων, δεν αφήνετε στον εαυτό σας περιθώρια δημιουργίας, διότι η δυαδική ερμηνεία του κόσμου δεν αφήνει ελεύθερο χώρο για να δώσετε εσείς νόημα. Επιλέγοντας μεταξύ των αντίροπων δυνάμεων αυτοπεριορίζεστε.

Όταν βλέπουμε τον κόσμο ως ένα μωσαϊκό από ανεξάρτητα θραύσματα, τότε και η σκέψη μας διασπάται. Και όταν τα κομμάτια αφορούν κάτι για το οποίο νοιαζόμαστε βαθιά — όπως η θρησκεία, η οικογένεια, η πατρίδα— τότε η διασπασμένη σκέψη προκαλεί μεγάλη συναισθηματική ένταση. Όπως ακριβώς εκφράζεται χαρακτηριστικά για τη δική μας κοινωνία στους στίχους:

«Η δική μου η πατρίδα έχει μοιραστεί στα δυο.
Ποιο από τα δυο κομμάτια πρέπει να αγαπώ»;

Καθώς ανεβαίνετε τη σκάλα που ορθώνεται πλέον μπροστά

σας, θα βλέπετε μακρύτερα διευρύνοντας τους ορίζοντές σας, θα υπερβαίνετε τα όρια των αντιθέσεων, θα διαπιστώνετε ότι οι σύγχρονες κοινωνίες είναι πολύπλοκα και δυναμικά συστήματα, χωρίς απόλυτα όρια περιχαράκωσης.

Για να σας βοηθήσουμε στην ανάβαση, θα αναδείξουμε απόψε το πιο πολύτιμο εργαλείο με το οποίο σας έχει προικίσει το Πανεπιστήμιο: Τη δύναμη του διαλόγου. Όχι, όμως, του διαλόγου των διαπραγματεύσεων που στοχεύει στην εξουδετέρωση των επιχειρημάτων της αντίθετης άποψης και την ανταγωνιστική επιβολή. Αλλά του διαλόγου που στοχεύει στην υπέρβαση των ορίων, στη σύνθεση αντί στο συμβιβασμό, στην αποδοχή της αντίθετης άποψης, χωρίς κατ' ανάγκη την υιοθέτησή της. Του διαλόγου που αποδέχεται ως κατάληξη ότι: «Δεν συμφωνώ αλλά κατανοώ».

Το Πανεπιστήμιο μας προσέφερε φέτος σημαντικά παραδείγματα διαλόγου για σύνθεση των αντιθέσεων και διεύρυνση των πνευματικών οριζώντων. Η σειρά δημόσιων συζητήσεων «Λόγος και Αντίλογος» που εγκαινιάσαμε φέτος, προσφέρει ένα βήμα προβληματισμού για θέματα που απασχολούν την κυπριακή κοινωνία. Με την πρωτοβουλία αυτή η Σύγκλητος έχει βάλει ένα στοίχημα: ότι μπορούμε να συνεισφέρουμε, ως Πανεπιστήμιο, στον εμπλουτισμό της κοινωνίας μας με τον επιστημονικό Λόγο. Το Λόγο των νηφάλιων επιχειρημάτων, της τεκμηριωμένης ανάλυσης, της επίπονης και μεθοδικής προετοιμασίας. Ότι μπορούμε να αντικαταστήσουμε τον αποσπασματικό και αφοριστικό λόγο των αδύναμων και καταπιεσμένων, με τη διαλεκτική των λαών που με αισιοδοξία και αυτοπεποίθηση οικοδομούν το μέλλον τους στο σύγχρονο κόσμο της ενωμένης Ευρώπης.

Συνεχίζουμε έτσι, Εξοχότατε Κύριε Πρόεδρε, τη συνεργασία που είχαμε αρχίσει επί Προεδρίας σας στη Βουλή των Αντιπροσώπων, με το συνέδριο «Συμμετοχική Δημοκρατία και Επιστημονικός Λόγος». Και σμικραίνουμε την απόσταση μεταξύ του πολυσχιδούς ερευνητικού έργου του Πανεπιστημίου και

των θεσμών, οργανισμών ή κοινωνικών ομάδων που θα μπορούσαν να ωφεληθούν από αυτό το έργο. Σε αυτό ακριβώς αποβλέπει και η πρότασή μας για τη δημιουργία «Περιοχής Γνώσης Λευκωσίας». Δηλαδή, μιας περιοχής έντονης ερευνητικής δραστηριότητας, με υψηλή συγκέντρωση ερευνητών. Η «Περιοχή Γνώσης Λευκωσίας» θα ενεργοποιήσει το τρίπτυχο γνώση-καινοτομία-οικονομική ανάπτυξη, θα συνεισφέρει στη δημιουργία θέσεων εργασίας για νέους κυρίως ανθρώπους, θα συνδράμει στην αναζωογόνηση του ιστορικού κέντρου της πόλης και θα καλύψει το χάσμα που μας χωρίζει από τους Ευρωπαίους εταίρους μας στα θέματα έρευνας. Σε αυτό, επίσης, αποβλέπει και η συνεργασία μας με το Γραφείο Προγραμματισμού για αξιοποίηση των Ευρωπαϊκών Ταμείων Συνοχής με τη δημιουργία Γραφείου Συνεργασίας Πανεπιστημίων και Επιχειρήσεων.

Φέτος —χάρη στις προσπάθειες των νέων συναδέλφων του Πανεπιστημίου— η Κύπρος έχει καταταγεί πρώτη κατ' αναλογία πληθυσμού μεταξύ των πολύ ανταγωνιστικών προγραμμάτων του Ευρωπαϊκού Ιδρύματος Έρευνας. Η επιτυχία αυτή είναι αποτέλεσμα του διαλόγου που έχουν αναπτύξει οι νέοι μας επιστήμονες με τη διεθνή επιστημονική κοινότητα σε ένα ευρύ φάσμα επιστημονικών περιοχών. Το αναφέρω αυτό όχι μόνο για να επαινέσουμε το σπίτι μας —αλλιώς θα πέσει να μας πλακώσει— αλλά και για να εκφράσω την εκτίμηση προς όλους εσάς, τους Κύπριους φορολογούμενους, που χρηματοδοτείτε το ανώτατο εκπαιδευτικό και ερευνητικό ίδρυμα της χώρας.

Επίσης φέτος, υπογράψαμε την πρώτη συμφωνία για εμπορική εκμετάλλευση Διπλώματος Ευρεσιτεχνίας του Πανεπιστημίου με τη μεγαλύτερη ευρωπαϊκή εταιρεία που ασχολείται με τη μείωση της ρύπανσης βιομηχανικών μονάδων. Οι καινοτόμες τεχνολογίες, που αναπτύχθηκαν στο εργαστήριο του Καθηγητή του Τμήματος Χημείας Άγγελου Ευσταθίου, οδήγησαν σε μεθόδους μετατροπής βλαβερών αερίων σε προϊόντα φιλικά προς το περιβάλλον — μεθόδους πιο αποτελεσματικές και

πλέον οικονομικές από ότι ήταν μέχρι σήμερα δυνατό. Ο διάλογος του Πανεπιστημίου με τη γερμανική εταιρεία LINDE μας οδηγεί στη βιομηχανική αξιοποίηση των νέων μεθόδων, με σημαντικά οφέλη για το περιβάλλον, την εταιρεία και το Πανεπιστήμιο. Το αναφέρω αυτό ως παράδειγμα ότι στο σύγχρονο ευρωπαϊκό περιβάλλον δεν έχει σημασία ποιος είσαι ή πού βρίσκεσαι αλλά τι ιδέες έχεις να προσφέρεις.

Επιπλέον, φέτος, μέσα από το διάλογο των διοικητικών μας υπηρεσιών με τους ακαδημαϊκούς και τους φοιτητές, αναδείξαμε το Πανεπιστήμιο ως ένα κέντρο όχι μόνο ακαδημαϊκής αλλά και διοικητικής αριστείας. Ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Διαχείρισης Ποιότητας απένειμε στο Πανεπιστήμιο τη διάκριση «Δέσμευση στην Επιχειρησιακή Αριστεία». Το αναφέρω αυτό προς αναγνώριση του έργου που επιτελεί το διοικητικό μας προσωπικό, το οποίο εργάζεται με ενθουσιασμό για να στηρίξει όχι μόνο ένα κυπριακό πανεπιστήμιο αλλά ταυτόχρονα ένα διεθνές πανεπιστήμιο, αναπόσπαστο μέρος του ενιαίου ευρωπαϊκού χώρου ανώτερης εκπαίδευσης και έρευνας.

Και τέλος, τη χρονιά αυτή, το Πανεπιστήμιο Κύπρου εξελέγη κατά τη Σύνοδο της Μόσχας τον περασμένο Δεκέμβριο, να προεδρεύσει της Συνόδου των Πρυτάνεων των Πανεπιστημίων των Ευρωπαϊκών Πρωτευουσών μέχρι το 2012. Η διάκριση αυτή υποδεικνύει ότι μια μικρή χώρα, όπως η Κύπρος, μπορεί να έχει λόγο στην Ευρώπη, φτάνει ο λόγος μας να είναι σύγχρονος και να υπερβαίνει τα στενά όρια της μικρής μας χώρας. Το αναφέρω αυτό ως δημόσιο μήνυμα των ευρύτερων προσανατολισμών του Πανεπιστημίου, όπως καταστεί ένα ίδρυμα αριστείας ευρωπαϊκών προδιαγραφών.

Αυτοί οι προσανατολισμοί δεν γίνονται πάντοτε αντιληπτοί και οι εκσυγχρονιστικές προσπάθειες του Πανεπιστημίου ερμηνεύθηκαν από ορισμένους ως αλαζονεία και ετσιθελισμός όταν η Σύγκλητος αποφάσισε να υιοθετήσει και διεθνείς εξετάσεις για εισδοχή στο Πανεπιστήμιο της χώρας. Οι προσκλήσεις του Πανεπιστημίου σε διάλογο προσέχρουν σε απειλές για

δυναμικά μέτρα από οργανωμένα σύνολα. Με ικανοποίηση είδαμε το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού και την Επιτροπή Παιδείας της Βουλής να υιοθετούν τη θέση για ευρωπαϊκά πρότυπα εισδοχής στα πανεπιστήμια, όπως και την κατοχύρωση του δικαιώματος των πανεπιστημίων να αποφασίζουν. Μέσα από τη συζήτηση του θέματος φάνηκε ότι η πλειονότητα των θεσμών μας —όχι όμως όλοι— μπορούν να διαλέγονται. Είναι αναπόφευκτο να μάθουν όλοι να διαλέγονται, αν θέλουν να συνυπάρξουν σε μια δίκαιη και σταθερή μορφή κοινωνικής οργάνωσης. Η Σύγκλητος —με το να πάρει, αφενός, σαφή θέση και να στηρίξει δημόσια ένα εκσυγχρονιστικό μέτρο, αλλά και, αφετέρου, να δώσει τελικά περισσότερο χρόνο για διάλογο— προσέφερε ακόμη ένα υπόδειγμα διαλόγου. Όπως το έθεσε εύστοχα ο Γουίνστον Τσώρτσιλ: «Απαιτείται θάρρος για να σηκωθείς όρθιος για να μιλήσεις. Θάρρος, επίσης, χρειάζεται για να καθίσεις και να ακούσεις».

Εξοχότατε Κύριε Πρόεδρε, όπως θα έχετε διαπιστώσει μέσα από τη συνεργασία μας τα τελευταία χρόνια, στο Πανεπιστήμιο Κύπρου θα βρείτε ένα αξιόπιστο και άρτια καταρτισμένο συνεργάτη, όποτε τον χρειαστείτε. Η παρουσία σας σήμερα εδώ, μου δίνει την ευκαιρία να εκφράσω τη βαθιά ικανοποίηση της Συγκλήτου για τις πάγιες θέσεις σας σχετικά με την ανάπτυξη του Πανεπιστημίου. Ας μην ξεχνάμε ότι η τριτοβάθμια παιδεία του τόπου υστερεί κατά δέκα αιώνες από την ευρωπαϊκή παράδοση, και επιτακτική είναι σήμερα η ανάγκη για επιτάχυνση των ρυθμών. Η ολοκλήρωση της Πανεπιστημιούπολης των δέκα χιλιάδων φοιτητών μέσα στην επόμενη πενταετία θα αποτελέσει ορόσημο για την κοινωνία μας. Στο χώρο της Πανεπιστημιούπολης λειτουργούν από φέτος σύγχρονες αθλητικές εγκαταστάσεις και ανεγείρονται τα κτήρια της Σχολής Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης και των Κοινωνικών Δραστηριοτήτων. Σημαντικός αλλά και απαραίτητος σταθμός θα είναι ιδιαίτερα η ανέγερση της σύγχρονης Βιβλιοθήκης για να φιλοξενήσει τους πέντε χιλιάδες φοιτητές που από το 2009 θα βρίσκονται πλέον στην Πανεπιστη-

μιούπολη.

Επικροτούμε, επίσης, με ενθουσιασμό την πολιτική απόφαση για δημιουργία Ιατρικής Σχολής. Η επιτάχυνση των ρυθμών ανάπτυξης των έργων που ήδη βρίσκονται υπό εξέλιξη θα μας επιτρέψει να κάνουμε πραγματικότητα και αυτό το νέο φιλόδοξο στόχο της κυπριακής κοινωνίας. Με την ολοκλήρωση της Βιβλιοθήκης, της Πολυτεχνικής Σχολής και του Τμήματος Βιολογικών Επιστημών θα μπορούμε πλέον να προχωρήσουμε στη λειτουργία μιας ευρωπαϊκών προδιαγραφών Ιατρικής Σχολής μέχρι το 2013.

Βλέπετε, αγαπητές και αγαπητοί απόφοιτοι: Το Πανεπιστήμιό σας έχει προικίσει με κάτι πολύ πιο ισχυρό από την επιστημονική κατάρτιση. Σας έχει ενδυναμώσει με υποστυλώματα κριτικής σκέψης και ηθικών αρχών, για να μπορείτε να διαλέγεστε. Σας έχουμε εκπαιδεύσει όχι απλά για να γνωρίζετε τον κόσμο γύρω σας και να προσαρμόζεστε, με το να τον αποδέχεστε ως έχει. Αλλά, κυρίως, για να κατανοείτε τον κόσμο και να τον μετασχηματίζετε, βλέποντας πέρα από τις αντιθέσεις. Αντιμετωπίζετε πλέον την πρόκληση όπως υπερβείτε τα όρια, για να δημιουργήσετε και να δώσετε στον κόσμο καινούργιο νόημα που να ανταποκρίνεται στις προκλήσεις της σύγχρονης κοινωνίας. Όπως το έθεσε ο Παύλος Φρέιρε στο βιβλίο του *Αγωγή των καταπιεσμένων*, αυτός που σκέπτεται και στοχάζεται συνειδητοποιεί την πραγματικότητα, αναδημιουργεί τον εαυτό του και αγωνίζεται για την απελευθέρωσή του. Αγωνίζεται, όχι μόνο για πολιτική ελευθερία αλλά και για πολιτιστική, κοινωνική, οικονομική και πνευματική ελευθερία.

Η υψηλή σκάλα που βρίσκεται μπροστά σας αποτελεί μια πρόσκληση σε συνεχή διάλογο με τις επιστήμες, τα κοινωνικά φαινόμενα και τις δυνάμεις της πολιτικής.

Στον τομέα των επιστημών αντιμετωπίζουμε σήμερα τον κίνδυνο παγκόσμιας περιβαλλοντικής καταστροφής, ως αποτέλεσμα της οικονομικής ανάπτυξης του τελευταίου αιώνα. Για να αντιμετωπίσουμε τις προκλήσεις απαιτείται διάλογος των

επιστημόνων με τους πολιτικούς και το νομικό κόσμο, με κοινωνιολόγους, οικολόγους και τον ιατρικό κόσμο, με φιλοσόφους και στοχαστές σε θέματα ηθικής. Όσο περισσότερο επεκταθείτε σε πεδία επιστημονικής αναζήτησης πέραν αυτού που αναγράφει απόψε το πτυχίο σας, όσο περισσότερο επιδιώκετε την ολοκλήρωσή σας, άλλο τόσο οι επιλογές σας θα διευρύνονται, θα υπερβαίνουν τα όρια και θα επιτυγχάνετε τη σύνθεση προς αντιμετώπιση των προκλήσεων.

Ταυτόχρονα αντιμετωπίζετε προκλήσεις από τη ραγδαία μεταμόρφωση στην οποία υπόκειται σήμερα η κυπριακή κοινωνία — η οποία προκαλεί σε πολλούς ένα αίσθημα αβεβαιότητας και ανασφάλειας. Ορισμένοι χωρίζουν τους πολίτες βάσει χρώματος, θρησκείας, εθνικής καταγωγής, φυλετικού προσανατολισμού, και αντιδρούν με υπερβολική έλλειψη ανοχής ή με βία έναντι αυτών που θεωρούν ξένους και, επομένως, απειλή.

Μέσα από το διάλογο, καλούμαστε όπως καλλιιεργήσουμε την αμοιβαιότητα, τις διαπολιτισμικές σχέσεις, την κοινωνική αλληλεγγύη και την αναγνώριση φιλόδοξων κοινών στόχων. Αναγνωρίζοντας ότι η δημιουργική επίλυση συγκρούσεων απαιτεί καλή επικοινωνία, αναγνώριση των κοινών αρχών και αξιών, νομιμοποίηση της ετερότητας, αμοιβαία εμπιστοσύνη και αυτοπεποίθηση.

Όπως ακριβώς το έθεσαν — σε άλλες εποχές και άλλους τόπους — η εμπνευσμένη σύζυγος του Προέδρου Ρούσβελτ, Ελεανόρ, ο Πρόεδρος της μεταπολεμικής Γερμανίας Herzog και ο ηγέτης του Θιβέτ Δαλάι Λάμα, έτσι και εμείς σήμερα, σε αυτό το μικρό νησί, πρέπει να αντιληφθούμε ότι, «είτε θα καταστραφούμε μαζί ή θα μάθουμε να ζούμε μαζί· και αν θα ζήσουμε μαζί πρέπει να διαλεγόμαστε».

Αλλά η μεγαλύτερη πρόκληση που αντιμετωπίζουν οι σημερινές γενιές αποφοίτων είναι ο διάλογος με την ιστορία μας. Ένας διάλογος που να συνδυάζει μια νέα κατανόηση του παρελθόντος μαζί με τα γεγονότα του παρόντος, ούτως ώστε να καθορίσει τι θα μεταφέρουμε στο μέλλον. Μέσα από το διάλο-

γο με την ιστορία, καλείστε να αντικαταστήσετε τις προκαταλήψεις και τις ιδεοληψίες με την έγκυρη γνώση, και τις ασαφείς παραστάσεις με τις συγκροτημένες απόψεις.

Αν θέλετε να αφήσετε πίσω σας το παρελθόν και να οικοδομήσετε ένα ελπιδοφόρο μέλλον, αν επιθυμείτε να οικοδομήσετε το μέλλον σας με τα σύγχρονα εργαλεία της Ενωμένης Ευρώπης αντί με τα απομεινάρια του παρελθόντος, αν έχετε όνειρα για μια σύγχρονη Κύπρο, τότε ο διάλογος είναι η δύναμη που οδηγεί σε αυτό το στόχο. Διότι μέσα από το διάλογο πηγάζει η «Κατανόηση» και από την κατανόηση εκπορεύεται η «Συμφιλίωση» και η «Συγχώρεση».

Αγαπητές και αγαπητοί απόφοιτοι:

«Εδώ που φθάσατε, λίγο δεν είναι·
τόσο που κάνατε, μεγάλη δόξα.

Κι αυτό ακόμη το σκαλί το πρώτο
πολύ από τον κοινό τον κόσμο απέχει.

Εις το σκαλί για να πατήσεις τούτο
πρέπει με το δικαίωμά σου να 'σαι
πολίτης εις των ιδεών την πόλι».

Διατηρήστε σε όλη σας τη ζωή την πολιτογράφηση στων ιδεών την πόλη. Επιδιώκετε συνεχώς τη γνώση και την κατανόηση, την αλληλοκατανόηση και τη συνεργασία, τη συμφιλίωση και τη συγχώρεση.

Τώρα, που το μέλλον της χώρας μας περνά στα δικά σας χέρια, τα ζητάμε όλα αυτά από εσάς, όχι γιατί είναι εύκολα αλλά επειδή είναι δύσκολα, είναι προκλητικά, είναι φιλόδοξα.

Καλή τύχη! Κάθε επιτυχία!

ΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

ZENIOS, Σταύρος Α.: Καθηγητής στο Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης και Διοίκησης Επιχειρήσεων του Πανεπιστημίου Κύπρου. Πρύτανης του Πανεπιστημίου Κύπρου (2002-). Ερευνητικά ενδιαφέροντα: Χρηματοοικονομική μηχανική, εφαρμογές διοικητικής επιστήμης σε προγραμματισμό χρηματοοικονομικών υπηρεσιών, parallel and vector supercomputing, μεγάλης κλίμακας βελτιστοποίηση για προγραμματισμό με αβεβαιότητα και παράλληλοι αλγόριθμοι, βελτιστοποίηση δικτύων. Ηλεκτρονική διεύθυνση: zenioss@ucy.ac.cy

ΙΩΑΝΝΟΥ, Γιάννης Η.: Καθηγητής στο Τμήμα Γαλλικών Σπουδών και Σύγχρονων Γλωσσών του Πανεπιστημίου Κύπρου. Ερευνητικά ενδιαφέροντα: Γαλλική λογοτεχνία και συγκριτική γραμματολογία: 19ος και 20ός αιώνας, το υπερρεαλιστικό κίνημα, το φαινόμενο της ποιητικής δημιουργίας, το έργο του Οδυσσέα Ελύτη και οι σχέσεις του με τη γαλλική λογοτεχνία και σκέψη, η γαλλική ποίηση από τον Μπωντλαίρ ως τον υπερρεαλισμό, πολιτική κουλτούρα. Ηλεκτρονική διεύθυνση: yiannis@ucy.ac.cy

ΙΩΣΗΦ, Ιωσήφ Σ.: Καθηγητής στο Τμήμα Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Κύπρου. Ερευνητικά ενδιαφέροντα: Διεθνείς σχέσεις και ευρωπαϊκή ενοποίηση με έμφαση σε θέματα και πτυχές που σχετίζονται με την Κύπρο, εσωτερικοί παράμετροι και διεθνείς επιπλοκές του κυπριακού προβλήματος και σχέσεις της Κύπρου με την Ευρωπαϊκή Ένωση, διεθνές δίκαιο, εξωτερική πολιτική, διεθνείς οργανισμοί. Ηλεκτρονική διεύθυνση: joseph@ucy.ac.cy

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Ανδρέας: Καθηγητής στο Τμήμα Βιολογικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Κύπρου. Ερευνητικά ενδιαφέροντα: Μέθοδοι ανάλυσης και χαρακτηρισμού νέων θεραπευτικών φαρμάκων καρκίνου, εξεύρεση νέων μοριακών στόχων προς αναστολή του καρκίνου, πρόληψη και θεραπεία καρκίνου. Ηλεκτρονική διεύθυνση: andreas@ucy.ac.cy

ΜΠΡΑΔΗΜΑΣ, Τζων: Πρώην Μέλος της Γερουσίας των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής, Επίτιμος Πρόεδρος Πανεπιστημίου Νέας Υόρκης.

ΠΑΠΑΛΕΟΝΤΙΟΥ, Λευτέρης: Επίκουρος Καθηγητής στο Τμήμα Βυζαντινών και Νεοελληνικών Σπουδών. Ερευνητικά ενδιαφέροντα: Νεοελληνική λογοτεχνία και ιδιαίτερα η νεοελληνική λογοτεχνική κριτική, η κυπριακή λογοτεχνία και η πεζογραφία του 1880 και του 1920. Ηλεκτρονική διεύθυνση: jpel@ucy.ac.cy

ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ, Ιωάννης: Αν. Καθηγητής στο Τμήμα Χημείας του Πανεπιστημίου Κύπρου. Ερευνητικά ενδιαφέροντα: Μελέτη της χημικής συμπεριφοράς βαρέων μεταλλοιδόντων σε υδατικά συστήματα (και, ειδικά, φαινομένων ρόφησης σε επιφάνειες μεταλλοξειδίων και βιομάζας) και η εφαρμογή φασματοσκοπικών μεθόδων ανάλυσης για την ταυτοποίηση προσροφημένων ειδών, πυρηνική και ραδιοαναλυτική χημεία άλφα ραδιοπυρήνων αναφορικά με τη διασπορά και χημική συμπεριφορά των άλφα ραδιενεργών ουσιών στο περιβάλλον και την εκτίμηση των επιπτώσεων της άλφα ακτινοβολίας στον άνθρωπο, μελέτη της αλληλεπίδρασης ιόντων λανθανίδων και ακτινίδων με χημικές-φαρμακευτικές ενώσεις για προσδιορισμό και χαρακτηρισμό των παραγομένων συμπλόκων σε σχέση με τη χρήση των ουσιών αυτών στη θεραπευτική αγωγή, ραδιενεργά επιρυμασμένων ατόμων. Ηλεκτρονική διεύθυνση: pspasch@ucy.ac.cy

ΠΕΡΓΑΜΗΝΗ

1. Η *Περγαμηνή* είναι ετήσια έκδοση του Πανεπιστημίου Κύπρου.

2. Διευθύνεται από Εκδοτική Επιτροπή που διορίζει η Σύγκλητος του Πανεπιστημίου Κύπρου.

3. Σ' αυτή δημοσιεύονται ομιλίες που έγιναν από μέλη του ακαδημαϊκού προσωπικού του Πανεπιστημίου Κύπρου ή προσκεκλημένους του, σε εκδηλώσεις που έγιναν υπό την αιγίδα του Πανεπιστημίου και έχουν ευρύτερο ενδιαφέρον. Περιλαμβάνονται η ομιλία στη Γιορτή των Γραμμάτων, η ομιλία στις εθνικές επετείους και η ομιλία του Πρύτανη στην Τελετή Αποφοίτησης.

4. Κάθε συγγραφέας φέρει την ευθύνη των απόψεών του.

Πληροφορίες : Γραφείο Εκδόσεων Πανεπιστημίου Κύπρου,
Κτήριο Συμβουλίου-Συγκλήτου «Αναστάσιος Γ. Λεβέντης»,
Τ.Θ. 20537, 1678 Λευκωσία, Κύπρος. Τηλ.: 22 894 000, Τηλε-
ομ.: 22 892 100. Ηλεκτρονική Διεύθυνση: admin@ucy.ac.cy
Ιστοσελίδα: <http://www.ucy.ac.cy>

Η
ΠΕΡΓΑΜΗΝΗ
Γ'
ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΥΠΡΟΥ

ΣΕΛΙΔΩΘΗΚΕ ΣΤΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ
ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ Μ.Ε. ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΛΤΔ
ΚΑΙ ΤΥΠΩΘΗΚΕ
ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΔΙΘΟΓΚΡΑΦΙΚΑ
ΣΕ ΧΙΛΙΑ ΑΝΤΙΤΥΠΑ
ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΥΠΡΟΥ

*

ISSN: 1450-314X

